

LITERATURA « TRIBUNEI » (1884—1895)

PARTEA I: PROZA

CUVÂNT ÎNAINTE

Dacă începuturile literaturii ardeleno moderne au fost studiate în monografiile temeinice, epoca în care această literatură și-a dat, în cadrele spiritualității românești, întreaga măsură a originalității, nu s'a împărțit decât de cercetări fragmentare, desfigurate uneori de spiritul parțialității, atinse, alteori, grav, de superficialitate și diletantism. Întreagă această epocă de afirmare viguroasă prin scris a românismului de dincoace de Carpați e cuprinsă de obicei în câteva judecăți sumare, care au început să ia forma unor clișee. A sosit timpul să revizuiem aceste judecăți, să le umplem, pe acelea care mai rămân după această revizuire, cu un conținut pozitiv, în care fiecărui om, fiecărei opere să i se dea locul pe care îl merită, nu numai în cadrul istoriei literare locale, ci și în largul cadru al istoriei literare panromânești. Dacă pentru aprecierea obiectivă a unui moment istoric este necesară o anumită perspectivă în timp, astăzi această perspectivă nu ne lipsește. Cu cât ne depărtăm de 1918, cu atât ceea ce s'a petrecut dincolo de această adevărată piatră de hotar a istoriei noastre se poate înțelege mai just și aprecia *sine ira et studio*.

Literatura ardeleană de după înfrângerea latinismului a avut două momente importante, pe frontispiciul cărora sunt săpate două nume: *Tribuna* și *Luceafărul*. În studiul nostru vom căuta să înfățișăm toate aspectele întâiului moment. În două capitole introductive vom prezenta antecedentele acțiunii literare dela *Tribuna* și orientările

ei ideologice. Pentru înțelegerea surprinzătorului avânt, pe care l-a luat literatura ardeleană în ziarul întemeiat la Sibiiu de Ioan Slavici, sau în publicațiile lui anexe, aceste capitole le-am crezut absolut necesare. Pe lângă aceste două capitole ne mai ocupăm în această întâie parte de prozatorii mai importanți ai ziarului. Vor urma mai târziu poezii, critica și traducerile.

Nu întregă literatura *Tribunei* va fi cuprinsă în această lucrare. Ziarul sibiian a fost întemeiat la 1884 și și-a continuat existența până la 1902. Cercetarea noastră se oprește însă la sfârșitul anului 1895, adică la data conflictului dintre redacția ziarului și conducerea Partidului Național. Incidentul acesta, de mare răsunet în viața publică a Ardealului de pe vremuri, a avut însemnate repercusiuni nu numai asupra directivelor politice ale ziarului, ci și asupra acțiunii lui literare. În urma lui, cei din urmă cari au dat strălucire literară *Tribunei*, cei din urmă cari s'au încălzit la vatra ei, în anii când focul era hrănit de talentul și entuziasmul literar al unui Slavici, Bechnitz sau Coșbuc, s'au risipit în diferite centre de dincoace sau de dincolo de Carpați. Chiar dacă *Tribuna* a mai publicat în coloanele ei material de preț și după această dată, ea nu mai este un scaun de judecată critică, nu mai reprezintă o acțiune literară bine articulată. Până la apariția *Luceafărului*, literatura ardeleană va duce o viață fără scânteieri în foiletonul ei sau a altor ziare și reviste de caracter efemer.

Studiul acesta este apoi, înainte de toate, o monografie literară locală. Numai astfel pot fi înțelese anumite insistențe și incursiuni, care altfel ar părea de prisos. Anumiți scriitori cari într'o istorie a literaturii românești nu se vor împărtăși, poate, decât de un singur șir, aici au primit onorurile unui capitol. Unii din ei nu și-au câștigat merite decât în cultivarea limbii literare. Pentru a înțelege însă ceea ce a urmat mai târziu, când proza ardeleană a atins înălțimile din scrierile lui Agârbiceanu sau Rebreanu, toate aceste bâiguiri ale începutului trebuie urmărite cu înțelegere și iubire.

Bine înțeles că ori de câte ori ni se va da prilejul vom arăta legăturile cu ritmul general al literaturii românești, fenomenul de osmoză din care sufletul comun a ieșit îmbogățit cu puteri și orizonturi noi.

Se va părea poate că studiul nostru a luat uneori prea mult înfățișarea uscată a unui repertoriu bibliografic. Considerându-l însă drept o lucrare pregătitoare pentru acea istorie a literaturii ardelene

ce va umplea un mare gol, am căutat să dăm celui care o va scrie toate indicațiile necesare pentru a-i ușura munca. Ele sunt, credem, cu atât mai de folos cu cât, în cazul nostru, avem de a face cu un ziar, a cărui colecție bibliotecile noastre n'o au completă, ale cărui volume mari, chiar când nu au lipsuri, se consultă anevoie.

I. ÎNAINTE DE « TRIBUNA ».

PĂTRUNDEREA IDEILOR JUNIMISTE ÎN ARDEAL

1. Septimiu Albini, scriitor onest și cumpătat la vorbă, a povestit, către sfârșitul vieții, procesul de penetrare a junimismului la Români de dincoace de Carpați ¹⁾. Crescut la Blaj, când latinismul stăpânea acolo cu o adevărată tirănie, ajuns la Viena, în vremea când « direcția nouă » își serba biruința la « România Jună », stabilit apoi la Sibiu, unde ocupă un loc important în redacția *Tribunei*, Albini a cunoscut de aproape, sau a fost chiar părtaș, la momentele capitale ale acestei lupte pentru renașterea culturală a Ardealului și reîncopcierea lui în ritmul general al vieții românești. De aceea relatările lui sunt foarte prețioase, mai ales pentru numeroasele amintiri personale pe care le cuprind. Tabloul schițat de el, dacă e just, nu e însă complet. El are nevoie de câteva întregiri, pe care vom căuta să le dăm în cele ce urmează. Numai cunoscând bine etapele de penetrare a junimismului în Ardeal vom înțelege și vom aprecia, la justa ei valoare, acțiunea literară dela *Tribuna*, care este o consecință firească a acestui proces.

2. Vieța literară a Ardealului până la Unire nu s'a dezvoltat în mod normal. Lipsiți de o clasă conducătoare, care să se poată consacra dulcelui inutil al artei, angajați cu toate puterile în lupta crâncenă pentru existența națională, nevoiți să ne desfigurăm suflătește în școli străine, amenințați, de câte ori un scriitor mai de seamă

¹⁾ S. Albini, *Direcția nouă în Ardeal*, în *Lui Ion Bianu, amintire...* București, 1916, p. 3—37. Înainte de Albini, Ilarie Chendi arătase, într'un articol sumar, *Junimea și Ardealul* (reprodus în *Impresii*, București, 1908, p. 269—276), legăturile cu Ardealul ale școalei literare dela Iași. Cf. și N. Iorga, *Istoria literaturii românești contemporane*. București, 1934, vol. I, p. 263 și urm.

se ridica din mijlocul nostru, să treacă Carpații, pentru a găsi dincolo împrejurări mai favorabile desăvârșirii sale sufletești, literatura noastră s'a dezvoltat în mod accidentat, prin răbufniri violente — pe cât de fructuoase uneori, pe atât de dezaastroase alteori — cărora le urmau tăceri deadreptul exasperante prin lungimea lor. Ori de câte ori vrem să apreciem un moment din trecutul literar al Ardealului, dacă vrem să fim drepți, trebuie să ținem seamă de aceste împrejurări și caractere speciale. Astfel va trebui să privim și latinismul ardelean, de după 1848.

Cei trei călugări dela Blaj, Clain, Șincai și Maior, au fructificat o idee, care, dacă a existat și înainte de ei în câteva capete de Români, numai prin entuziasmul și energia lor s'a înfipt, piatră de hotar, în cultura românească. Dacă la Românii din Principate roadele ei, mai ales prin fapta și jertfa lui Gheorghe Lazăr, au fost salutare, cu atât mai binecuvântate au fost la Românii de dincoace de Carpați, cărora le-a dat conștiința și demnitatea romanității, dreptul de a ridica fruntea, aplecată până atunci, în fața stăpânitorului străin. Ce a fost în stare să facă această idee, s'a văzut mai ales în 1848. Gloatele în opinci și cu mămăligă în traistă de pe Câmpia Libertății dela Blaj, prin faptul că erau împărțite în « centurii » și « decurii », aveau, pentru « prefecții », « tribunii » și « decurionii » lor, prestigiul armatei romane, care a biruit lumea. Cu coasele, cu furcile și cu tunurile lor de cireș, dar cu mândria romană în pieptul conducătorilor, aceste gloate au săvârșit fapte care au rămas cel mai prețios tezaur al istoriei Românilor din Ardeal. Se putea ca ideea romană să nu devină o dogmă căreia trebuie să i se închine orice Român, mai ales dincoace de Carpați, unde înainte de apariția ei nici nu existam ca națiune ?

Cu cât creștea în noi conștiința originii noastre romane, cu atât aceasta era negată mai cu îndărătnicie de națiunile stăpânitoare din imperiul austriac, în deosebi de Maghiari. Tratate peste tratate, înzestrate cu o armură științifică, care să impresioneze, combăteau cu înverșunare această idee. Să ne închipuim ce rană producea negarea ei, pe un ton de batjocură, în sufletul tinerilor Români din școalele ungurești, al căror număr, mai ales în epoca absolutismului, crescuse într'un mod neobișnuit; să ne mai închipuim apoi indignarea pe care o stârnea în sufletul intelectualilor, când citeau

publicațiile ungrești, unde eram zeflemisiți zi de zi pentru această ambiție romană a noastră. Astfel prestigiul ideii romane a crescut până la desfigurare. Om să fii să trezești la realitate pe cei cuprinși în plasa ei vrăjită!..

Latinismul a avut însă, din naștere, două păcate, care aveau să fie fatale dezvoltării literare a Românilor din Ardeal. Atât inițiatorii lui din secolul al XVIII-lea, cât și continuatorii lor, au fost cu desăvârșire lipsiți de gust și vocație artistică. În educația lor claustrală din Viena și Roma ei n'au răsfocit decât tratatele de istorie, de limbă, sau de teologie. Vaticanul le-a stat ani de zile în apropiere, în scrierile lor nu vei găsi însă nicăieri amintirea uneia din miile de minuni ale artei, adăpostite în acest muzeu unic. Chiar dacă unii din ei au tradus opere literare, alegerea lor se oprea asupra unor scriitori moralizatori, incapabili de a fecunda o renaștere literară. Chiar dacă unii din ei, ca Șincai și Timotei Cipariu, au avut înclinări literare, ele au fost înnăbușite repede de pasiunea lor științifică. O singură excepție am avut, pe Ion Budai Deleanu, superbă excepție, dovadă măreață a aptitudinilor artistice ale rasei. Rămânând însă în manuscris, opera lui n'a avut nicio influență asupra dezvoltării literaturii de dincoace de Carpați.

Astfel Alecu Russo, ale cărui lovituri au fost atât de simțite de «pedanții» ardeleni, avea dreptate când spunea: «Ardealul n'a dat României, până acum (la 1855) o singură carte de închipuire și care să răsbată inimile». Căci singura poezie de preț din această lungă perioadă, *Deșteaptă-te Române* a lui Andrei Mureșeanu, nu putea să legitimizeze aspirațiile literare ale unei națiuni.

Și în întâia jumătate a veacului trecut nici nu stăteam atât de rău, dacă nu în privința creației literare, în privința contactului cu înmuguririle literare de dincolo de Carpați, cărora Bariț le-a dat o largă ospitalitate în foile sale. După 1848 însă, vloga literară a acestor foi a secat, în mod intempestiv, mai ales în urma înclinării crescânde a conducătorului lor spre latinismul exclusivist.

Al doilea vițiu original al latinismului a fost concepția lui despre limbă. Voind ca această supremă dovadă a originii noastre să fie cât mai nepătată în înfățișarea ei romană, latiniștii au apucat pe un drum greșit, care era să fie deadreptul fustest pentru dezvoltarea

noastră sufletească. Rătăcirea aceasta a fost mai mare decât cea dintâi, pentru că ea amenința să rupă unitatea noastră de limbă și să izoleze pe intelectuali de popor, acesta din urmă ne mai înțelegând păsăreasca celor dintâi. Întemeietorii școlii fuseseră rezervați în tendința lor de latinizare. Timoteiu Cipariu însuși, bun cunoscător al cărților vechi, a avut o oarecare măsură în purismul lui. Discipolii lui au mers însă cu exagerările și încăpățânarea până la ridicol. Și cu cât latinismul câștiga în prestigiu și se răspândea în mase, cu atât rătăcirea creștea. În fiecare preot sau dascăl de sat găseai câte un vânător de etimologii latine. Gramatica devenise o boală ucigătoare de poezie.

S'a pornit dela ortografie și dela alungarea elementelor străine, pentru a se ajunge, în momentul când s'a întâmplat reacțiunea junimistă, la pronunțarea cuvintelor așa cum erau desfigurate de ortografia etimologică.

Și n'a fost destul atât. Încă dela cel dintâi contact cu cultura latină, Ardelenii și-au însușit-o prin filiera germană. Ei au împrumutat astfel structura de frază a unei latine artificiale, care face fraza lor uscată și neprietenoasă. Urmașii au mers și mai departe pe acest drum greșit, introducând în limba românească din Ardeal o mulțime de forme de structură germană și maghiară.

Latiniștii au ajuns astfel într'un paradox, din care trebuia să fie bine scuturați pentru a se desmetici. Lipsiți de stratificări sociale, Ardelenii nu puteau să se orienteze decât spre popor; « gergul » lui nu voiau însă să-l recunoască, iar de literatura lui, chiar dacă-și umpleau saltarele cu ea — cum a făcut Ion Micu Moldovan — nu se prea entusiasmau. Sunt cunoscute epitetele cu care a învrednicit Cipariu — de altfel foarte măsurat la vorbă — această literatură. Mai târziu, sub influența covârșitoare a colecției lui Alecsandri, atitudinea lor s'a schimbat. Grigore Silași și Atanasie Marienescu, cu toate că îmbătați de mitul Romei, au colecționat și au studiat această literatură cu o râvnă lăudabilă. Andrei Mureșianu are cuvinte elogioase pentru ea. Ei s'au ferit însă să facă din poezia populară un îndreptar al limbii și mai ales un îndreptar estetic, căutând în ea îndeosebi înrudiri cu aceeași Romă a visurilor lor de totdeauna.

Dacă de jos în sus, cum era natural, latiniștii nu voiau să se orienteze în așezarea limbii pe baze sănătoase de dezvoltare, cu atât mai puțin puteau să se orienteze de sus în jos. În Ardeal nu aveam o clasă de sus, care să-și fi alcătuit o limbă proprie, încercată în numeroase opere literare și științifice. În Principate această clasă exista, limba ei era însă considerată ca o adevărată primejdie națională. Grecismele ei mai întâi, franțuzismele mai apoi, au speriat pe cei câțiva Ardeleni cari au venit în contact cu boierimea de dincolo de Carpați. Și ei nu se gândeau atât la cei câțiva scriitori de mare marcă, ieșiți din această clasă, la un Negruzzi, Kogălniceanu, sau Alecsandri, cari în genere s'au bucurat de mult prestigiu în fața lor, cât la limba vorbită în societate, sau scrisă mai ales în jurnalele de după 1848. Limba acestei clase ei nu voiau să și-o ia de îndreptar; dimpotrivă, aveau pretenția să-i impună limba construită de ei, în Ardeal.

Iată, în câteva cuvinte, pricinile gloriei și decadenței ideii române la Românii de dincoace de Carpați, în această epocă. La toate acestea trebuie să mai adăugăm prestigiul de care se bucurau, în Ardealul de după 1848, reprezentanții latinismului. Cel căruia se datorește avântul lui nou, Timoteiu Cipariu, purta o aureolă legendară. În vrafurile de cărți și manuscrise, care umpleau pereții chiliei lui austere, din modestul orașel dela gura Târnavelor, era, pentru admiratorii lui, înțelepciunea lumii. Președinte al Astei, membru mai apoi al Academiei Române, care i-a încoronat cu un mare premiu *Gramatica*, Ardelenii, în deosebi Blăjenii, îi urmau cu sfințenie cuvintele.

Celălalt, Gheorghe Bariț, era de o activitate miraculoasă. În știință, în literatură, în politică, el era mereu prezent, fiind gata să-și spună oricând cuvântul, cu o sfătoșenie cuceritoare, chiar când îmbrăca cu tot mai multă preferință haina aspră a limbii latinizante.

Cei trecuți dincolo, dintre cari nu amintim decât pe Bărnuțiu, Laurian și Papiu-Ilarian, prin activitatea lor științifică și publică de mare răsunet, prin dârzenia lor patriotică, creșteau și ei mândria romană a celor de acasă. Dacă ei s'au stins mai de vreme, Cipariu și Bariț au atins vârstă de patriarhi, muștrând prin prezența lor încercările tinerilor de a se abate dela vechea dogmă.

A te atinge de unul din ei — mai ales aici în Ardeal, unde critica nu putea să ia avânt, din pricina necesității puternice a solidarității naționale în lupta politică — era un adevărat sacrilegiu ¹⁾.

3. Cu tot abuzul de filologie și de istorie, necesitatea literaturii a fost însă mereu simțită.

În tot cursul veacului al XIX-lea, dar mai ales dela 1848 încoace, românismul ardelean a fost într'o creștere, care pe noi ne umplea de încredere, iar pe adversari de spaimă. Creștere biologică, politică, economică. Fenomenul acesta cerea o literatură corespunzătoare lui: energetică, optimistă, etică. Iată de ce Andrei Mureșeanu — cu toate că poet « monocotiledon », cum îl numește Maiorescu — s'a bucurat de un prestigiu atât de îndelungat, având atâția imitatori. La concursurile literare ale revistelor și ziarelor erau preferate bucățile brodate pe aceste teme, chiar dacă erau inferioare celor cu alte motive de inspirație ²⁾. De aceea Ardealul n'a voit să se lase înlănțuit, decât târziu, de tristețea plină de vrajă a lui Eminescu și a avut mereu rezerve față de literatura « bolnavă » a *Convorbirilor*. Chiar Alecsandri nu satisfăcea totdeauna setea de eroism a

¹⁾ Glasuri timide s'au ridicat totuși, din când în când, pentru a arăta primejdia lipsei de critică, pentru desvoltarea vieții literare. Încă în 1864 un oarecare M. B. se plângea în *Aurora Română* (II, p. 141—142) de trista stare a literaturii noastre din pricina lipsei unei critici serioase, arătând că « datorința jurnalistice este a sbiciui fără cruțare toate abuzurile, oricine le-ar face, precum și îmbulzeala cătră altarul cel sacru al literaturii naționale ». *Familia* însăși, care în privința aceasta se poate spune că a fost un adevărat sat fără câini, ofta mereu după critică, mai ales prin articolele colaboratorului ei Spinu Ghimpeșcu, sub care se ascundea probabil Iosif Vulcan însuși.

²⁾ Caracteristic în această privință este concursul *Aurorei Române* din Pesta, dela 1864, la care a luat premiul I Gheorghe Marchiș cu poezia *Un sfat* (publicată în rev. la p. 145—146), în care un tânăr român e sfătuit să-și înnăbușe disperarea și să între în lupta pentru ridicarea patriei și a națiunii. Juriul a acordat apoi mențiune poeziei *Dor de libertate* (*Ibid.*, p. 157—158) de Iulian Grozescu, fiind de aceeași inspirație patriotică. Abia în al treilea rând a fost menționată poezia de dragoste a lui *Silvanu* [Z. Boiu] (*Ibid.*, p. 169—170), care ar fi meritat premiul I. De același spirit au fost conduse mai târziu și juriile *Familiei*. La concursul acesteia din 1867 pentru cea mai bună nuvelă originală se anunță că vor fi preferate bucățile cu subiecte istorice și populare (*Familia*, III, p. 491).

Ardelenilor. Până târziu, în 1893, Aron Densușianu, cel mai înverșunat adversar al « Junimei », foarte erudit și bine înarmat, plin adeseori de vervă, a rupt săgeți împotriva « direcțiuniștilor », în numele unei literaturi « sănătoase » și luptătoare. Din aceleași motive a scris Al. Grama, în 1892, pamfletul lui antieminescian, de tristă celebritate. Și aceleași argumente le invoca și Grigore Silași, în atacurile lui repetate din *Familia și Amicul Familiei*. Acel popor « homeric » (cuvântul este al lui Slavici) care s'a trezit la viață nouă, avea nevoie, asemenea tuturor popoarelor în epoca lor de expansiune, de epos și de odă. Când un poet latinist, același Aron Densușianu, a voit să-i dea o epopee, a scris însă *Negriada*, un eșafodaj obositor de versuri, fără pic de duh poetic.

Acești Ardeleni au avut multă energie în ei, cu siguranță că au fost printre ei și oameni înzestrați cu daruri poetice, le-a lipsit însă limba. Ea înflorea în apropierea lor, le intra în casă, mai mult decât în alte părți ale românismului, și ei, legați la ochi de latinism, n'o observau. Asemenea lui Anteu din mitul străvechiu, îi trebuia Ardealului, pentru a renaște la o nouă viață literară, contactul cu pământul. Gestul acesta atât de bogat în consecințe, pe care ei l-au uitat, l-au învățat mai ales dela « Junimea ».

4. E adevărat că terenul pentru el a fost pregătit întrucâtva de Alecu Russo, a cărui critică împotriva pedantismului ardelean a avut un ecou destul de puternic, chiar dacă a fost de scurtă durată, la Sibiu¹⁾. E adevărat apoi că Alecsandri s'a bucurat de un deosebit prestigiu, încă de timpuriu, în același Sud ardelean. El a străbătut însă, în toate unghiurile ardelene, mai ales după 1867, când a fost îmbrățișat de « Junimea » și când Titu Maiorescu a devenit teoreticianul operei acestui poet. Societățile de lectură ale tinerilor Români, înființate acum până și în orașele ardelene cu foarte puțină populație românească, îl declamau, iar trupele de diletanți se

¹⁾ Cugetările lui din *România Literară* au fost reproduse și comentate elogios în *Telegraful Român* din 1855—1856. Cf. I. Lupaș, *Contribuțiuni la istoria ziaristicăi ardelene*, Sibiu, 1926, p. 93 și D. St. Petruțiu, *Telegraful Român și literatura de peste Carpați*, în *Gând Românesc*, I (1933), p. 167 și urm.

hrăneau de preferință din repertoriul lui, chiar când acest repertoriu nu se prea potrivea cu împrejurările dela noi. După ce « Junimea » a biruit definitiv, Alecsandri s'a bucurat în Ardeal de o regalitate literară în mase, ca nici într'o altă provincie românească.

5. E destul de semnificativ faptul că întâiele atacuri mari ale lui Titu Maiorescu au fost îndreptate împotriva Ardelenilor ¹⁾. Îl durea poate pe acest fiu al dârzului Ion Maiorescu, că tovarășii de luptă ai tatălui său au împins cultura românească, mai ales în Ardeal, unde era o problemă de existență națională, pe un drum care putea să devină fatal. De aceea a început cu ei, pentru a-și consacra apoi cea mai mare parte a activității critice luptei împotriva formelor fără fond, care privea în deosebi cultura din Regatul liber.

Sunt în deajuns de cunoscute atacurile lui împotriva Ardelenilor, pentru a mai stărui aici asupra lor. Ceea ce vreau să arăt este felul cum ele și întregă ideologia junimistă, au fost răspândite dincoace de Carpați, și reacțiunea Ardelenilor în fața lor.

Unul din secretele succesului « Junimei » a fost admirabilul spirit organizator și priceputa strategie literară a membrilor ei, în deosebi a lui Titu Maiorescu și Iacob Negruzzi. Când un talent tânăr era simțit undeva, se făceau imediat sondajii pentru captarea lui; când se întâmpla ca tânărul să promită mult și să fie lipsit de mijloace, se făceau și jertfe materiale pentru cucerirea lui. Aceeași bună chibzuială și strategii au fost întrebuițate și în organizarea și răspândirea *Convorbirilor Literare*, organul de luptă al societății. Pentru a asigura existența revistei, s'a cumpărat o tipografie, ceea ce a ușurat foarte mult editarea ei. Totdeauna prompt în relațiile cu oamenii, cu acel umor cuceritor prin simplitatea lui, redactorul revistei a fost mereu preocupat de difuzarea ei cât mai largă.

Românii din Ardeal n'au fost uitați nici ei. Se pare chiar că s'au bucurat de o sollicitudine specială. Încă în al doilea an de apariție, *Convorbirile* sunt trimise societăților de lectură din Blaj, Beiuș ²⁾

¹⁾ *Despre scrierea limbii române* (1866); *Contra școalei Bărnuțiu* (1868), *Limba română în jurnalele din Austria* (1868).

²⁾ *Conv. Lit.*, II, p. 283.

și Satu-Mare ¹⁾, iar în al treilea la Oradea ²⁾, Orăștie ³⁾, Caransebeș ⁴⁾, Sibiu ⁵⁾. Atât de importante i se par lui Iacob Negruzzi aceste societăți, încât le consacră o cronică specială în același an al revistei, înșirând, pe lângă cele amintite, societățile din Viena (unde erau atunci două), Cernăuți, Năsăud, Gherla și Kecskemét (Ungaria), cărora de bună seamă li se trimitea de asemenea revista ⁶⁾. Afară de aceasta se făceau abonamente prin prieteni, al căror număr dacă la început n'a fost prea mare, le-a fost mare devotamentul. Avem informații pozitive despre abonamentele pe care le făcea profesorul I. Meșotă la Brașov, Ion Slavici la Arad și Oradea, iar Ilarion Pușcariu la Sibiu. Cel dintâi se îndeletnicește cu răspândirea revistei încă din al treilea an al ei ⁷⁾, pentru a ajunge cu câțiva ani mai târziu la frumosul număr de 40 de abonamente numai la Brașov ⁸⁾. Ion Slavici roagă cerul, în 1873, să dea un an bun, pentru ca numărul abonaților din Arad și împrejurimi să crească la 40—50 ⁹⁾. Lui Il. Pușcariu, Negruzzi însuși ține să-i mulțumească, într'o scrisoare din 1874, pentru abonamentele culese la Sibiu ¹⁰⁾.

Prin acești agenți harnici și devotați revista se difuza astfel în Ardeal, crescând sub pojghița latinistă încet, dar sigur, simpatiile pentru *Junimea*, în deosebi în sânul tinerimii.

6. Acestea n'au fost însă singurele fire, pe care *Junimea* le-a legat la începutul existenței sale, prin revista ei, cu Români de dincoace de Carpați.

Încă din 1868 ochii societății se îndreaptă spre acel Brașov, care avea atunci cea mai numeroasă, mai cultă și mai înstărită societate românească dintre orașele ardelen, ale cărui legături cu Principatele

¹⁾ *Ibid.*, p. 299.

²⁾ *Ibid.*, III, p. 40.

³⁾ *Ibid.*, p. 104.

⁴⁾ *Ibid.*, p. 340.

⁵⁾ *Ibid.*, p. 380.

⁶⁾ *Societățile de lectură*, *Ibid.*, p. 355—356.

⁷⁾ *Ibid.*, p. 104.

⁸⁾ I. C. Panțu, *Cartea lui Maiorescu*, în *Gazeta Transilvaniei*, 1910, nr. 34.

⁹⁾ Torouțiu, *Studii și documente literare*, vol. II, p. 207.

¹⁰⁾ Scrisoare inedită din Iași, 23 Aprilie 1874, în posesia d-lui Sextil Pușcariu.

au fost totdeauna vii, de care pe Titu Maiorescu îl legau amintiri plăcute și strânse relații de rubedenie ¹⁾).

Am amintit mai sus de abonamentele lui I. Meșotă, harnicul director al liceului din Brașov, care a lăsat atâtea amintiri bune în urma lui. Relațiile *Junimei* cu acest fost coleg de școală al lui Maiorescu ²⁾ nu s'au oprit însă la atât.

Din întâiele ei ședințe, societatea literară dela Iași a fost preocupată îndelung de problema manualelor școlare. Când a reușit să intre în stăpânirea unei tipografii, între cele dintâi cărți care au fost scoase de subț teascurile ei au fost aceste manuale. Discutând într'una din ședințe care manuale de geografie și istorie să fie editate, s'au oprit asupra lui Pütz, cărțile căruia se bucurau atunci de un bun nume în Germania ³⁾. A fost însărcinat atunci cu prelucrarea uneia din ele I. Meșotă, « a cărei inteligență și solidă conștiință de lucru îi era (*Junimei*) cunoscută ». Manualul a și apărut în 1868, întâiul volum, iar în 1870 al doilea, bucurându-se ambele volume de recensia elogioasă a lui Titu Maiorescu ⁴⁾.

Alături de prelucrarea lui Meșotă, *Junimea* mai editează, în 1868, *Odele și Epodele lui Horațiu Flaccu, explicate în usul școalelor* de G. I. Munteanu, atunci director al liceului brașovean ⁵⁾.

Din acest Brașov revista recrutează întâiul colaborator de dincoace de Carpați, în persoana aceluiași Meșotă, care publică în anul I (p. 248 și urm.) conferința lui *Ochire asupra literaturii franceze*, importantă pentru răsunetul culturii franceze în Ardeal în acest timp de recrudescență a influenței germane.

Cucerit prin aceste relații de *Junimea*, Meșotă îi va răspândi ideile mai ales în școala pe care o va conduce ⁶⁾. Încă din 1874, el

¹⁾ Protopopul Brașovului, I. Popasu, viitorul episcop al Caransebeșului, era unchiul după mamă al lui Maiorescu.

²⁾ Meșotă a fost coleg, în 1850, cu Maiorescu, în cea dintâi și atunci singura clasă a liceului român, proaspăt înființat, din Brașov. Cf. A. Bârseanu, *Istoria școalelor române centrale din Brașov*, Brașov, 1901, p. 57.

³⁾ Torouțiu, *Op. cit.*, vol. IV, p. 436.

⁴⁾ Pentru întâiul cf. *Conv. Lit.*, I, p. 256, iar pentru al doilea *Ibid.*, vol. III, p. 136—138.

⁵⁾ În *Conv. Lit.*, II, p. 128 lucrarea e menționată într'o notă, în care, cu rezerva unor germanisme, e găsită bună.

⁶⁾ Cf. pentru acțiunea junimistă la Brașov mai ales, I. C. Panțu *Cartea lui Maiorescu*, în *Gaz. Trans.* 1910, nr. 34.

introduce în liceu ortografia fonetică. Ajutat îndeosebi de I. A. Lapedat, I. Popea ¹⁾, I. C. Tacit, a făcut din *Convorbiri* una din lecturile permanente și cele mai plăcute ale elevilor din cursul superior. Elevii acestor profesori, I. C. Panțu, D. Făgărășanu, Andrei Bârseanu, E. Codru-Drăgușanu, I. T. Mera ș. a. vor transmite jurnalismul și în alte centre românești.

7. Cu al doilea centru românesc din Sudul Ardealului, cu Sibiul, relațiile *Junimei* au început, de asemenea, destul de timpuriu.

Șaguna însuși a privit cu interes mișcarea dela Iași, dela cele dintâi manifestări ale ei ²⁾. Am văzut cum *Telegraful Român*, care stătea sub directa lui supraveghere, primește cu simpatie critica lui Russo și poeziile lui Alecsandri. De aceeași favoare se bucură și *Convorbirile*. Foița gazetei dela Sibiu se hrănește abundant din ele. Studiul lui Maiorescu *Despre poezia română* este reprodus acolo în întregime ³⁾. Și reproducerile nu se reduc numai la atât. Adevărat că ele nu sunt comentate în mod deosebit, sunt însă atât de numeroase, încât e evident că sunt făcute cu un anumit scop, de care dirigitorul suprem al ziarului nu e străin.

Spirit realist, cu o orientare largă în atmosfera științifică, în deosebi germană, a vremii, Șaguna s'a înconjurat de o pleiadă de tineri, crescuți cu sprijinul sau sub directa lui supraveghere, mai ales în institutele de învățământ din țările germane. Astfel Nicolae Cristea, directorul de mai târziu al *Telegrafului Român* și-a făcut studiile la Iena; Zaharia Boiu și Ion Popescu, profesori la Seminarul și Institutul Pedagogic, la Lipsca; D. Popovici Barcianu, profesor la același seminar, la Viena; Ilarion Pușcariu la Viena și la Lipsca; Ion Bechnitz, redactor la *Telegraful Român* și spiritus rector al *Tribunei* în aceeași Viena și la Heidelberg; Eugen Brote și D. Comșa în alte centre germane.

Toți aceștia au fost mai ales teologi, pedagogi, economiști și ziariști. Crescuți fiind însă în aceeași atmosferă ca și cei mai mulți

¹⁾ Acesta recomandă, în 1877, într'o conferință ținută elevilor, pe Alecsandri, Alexandrescu, Negruzzi, dar mai ales literatura populară. (*Idealele studentului român în Foișoara Telegrafului Român*, II, p. 18—21).

²⁾ Ion Slavici, *Lumea prin care am trecut*, Buc., 1930, p. 81.

³⁾ *Tel. Rom.*, foița dela 1 Martie 1867 și urm. Cf. și Petruțiu, *Art. cit.*

dintre junimiști, acțiunea școalei dela Iași a găsit, de timpuriu, o largă înțelegere în sânul lor.

Convorbirile Literare le urmărea de altfel cu interes activitatea. *Compendiul de drept canonic* al lui Șaguna a fost salutat de revistă printr'un lung studiu critic, semnat de N. Mandrea ¹⁾. *Compendiile* de pedagogie și psihologie ale lui Ion Popescu, s'au bucurat de primirea favorabilă a lui Maiorescu însuși ²⁾.

Directorul *Convorbirilor* cere insistent colaborarea Sibienilor, adresându-le lungi scrisori, în care îi sfătuește să-și îndrepte limba, stâlcită de etimologiști și de școalele străine. Mai lăsați-vă de abstracțiunile nemțești — scrie el lui Ilarion Pușcariu, în 1874 — căci nu se potrivesc firii Românilui, « ce nu poate sbura prin sfere eterice, ci vrea să pășească cu siguranță pe pământ vârtos ». Să lapede apoi mulțimea de neologisme, luate în cea mai mare parte « din vânt », fără nicio legătură cu vechea limbă românească a cărei frumusețe el o admiră în Precuvântarea la *Biblia* lui Șaguna. « Frica că ne vor crede Slavi — continuă Negruzzi cu sfătoșenia lui românească — fiindcă limba noastră are încă elemente slave, elemente ce drept vorbind astăzi nici nu mai pot fi considerate ca slave, îmi pare tot așa de nebună ca omul bogat ce ar arunca galbenii de aur fiindcă sunt bătuti în fabrica împărătească din Austria. El sărăcește și nu este mai Român pentru aceasta. Noi ne calicim limba și tot nu ne facem mai Români în suflet. . . Ce am gândi de acel gospodar ce ar refuza să-și îngrășe pământul său cu gunoiu din altă țară, fiindcă e străin ? Gunoiul său intră în pământ, grâul său se face mai frumos.

¹⁾ *Conv. Lit.*, vol. II, p. 375 și urm. și 389 și urm.

²⁾ *Compendiul de Pedagogie* a fost recensat *ibid.*, II, p. 145—147. « Expunerea — spune Maiorescu — este pretutindeni clară, limba pură și mai ferită de germanisme, decât în alte publicațiuni de peste Carpați ». Ed. II-a a cărții a fost primită și ea elogios. *Ibid.*, vol. X, p. 401—402. Despre *Psihologia empirică* Maiorescu spune (*Ibid.*, XI, p. 243—244): « D. Popescu este dintre acei autori de peste Carpați, cari scriu bine românește. Înțelegem scriu bine, că scriu așa încât să-i înțeleagă toți Românii, așa încât să fie cât mai apropiați de limba populară și pe cât mai îndepărtați de construcțiile arbitrare ale filologilor, așa încât să ajungă a fi identitate de vorbire cu Românii culți din România liberă și să pregătească astfel înălțarea la vorbirea și scrierea unei limbi culte, uniforme în privința gramaticală și lexicală ». Iar despre ediția a II-a a cărții afirmă că este « cea mai bună carte de materie filosofică în limba română ». (*Ibid.*, XXI, p. 742).

și nu este pentru aceasta un product străin... Trebuie să ne rupem cu sila de lanțurile ce ne-au legat trupul încă fiind în școală. Lucrul nu e ușor, dar suntem siliți a-l face de nu voim să pierim neapărat. Fără pedeapsă nu se leapădă nimeni de părinții săi». Ardelenii ar trebui apoi să se obișnuiască odată cu gândul că adevărata limbă și literatură românească numai în Regatul liber se poate desvolta. Căci nici «cel mai mare dușman al Românilor nu ar fi putut face atâta rău poporului nostru, cât au făcut câțiva învățați» de vreo treizeci de ani încoace. «Limba noastră nu o pricepem. Chipul nostru de a gândi se deosebește din ce în ce, străini suntem unii altora și inima noastră se răcește pentru frații depărtați de noi¹⁾».

Mai târziu, când N. Popea va scrie cea dintâi biografie a lui Șaguna, Slavici va primi-o printr'un studiu entusiast, în aceleași *Convorbiri*, făcând, cu acest prilej, un portret cald al marelui arhiepiscop, față de care el a avut totdeauna un adevărat cult.

Prin aceste încurajări, prin propaganda lui Slavici, care a stat în relații neîntrerupte cu Sibiul, apoi prin sporirea numărului membrilor cu aderenți crescuți în aceeași Germanie sau la Viena²⁾, cercul junimist sibian și-a încheiat de timpuriu rândurile și aștepta momentul pentru lupta deschisă.

Deocamdată membrii lui au intrat în casa înțelegătoare a *Telegrafului Român*, făcând din el o foaie bine scrisă³⁾. Apoi, când s'au simțit destul de pregătiți, au ieșit pe teren. Organul lor a fost *Foișoara Telegrafului Român*⁴⁾. Fiindcă această publicație are meritul de-a fi dat un ritm nou acțiunii antietimologice în Ardeal, se cuvine să ne ocupăm mai de aproape de ea.

Cu toate că a fost înainte de toate o revistă pedagogică și de vulgarizare a științelor, ea este străbătută dela un capăt la altul de spiritul direcției noi.

În articolul program din fruntea nr. 1, ni se spune că *Foișoara* va tinde la formarea unei culturi naționale, întemeiată pe adevăr,

1) Scrisoare inedită din 23 August 1874, în posesiunea d-lui Sextil Pușcariu.

2) Simion Popescu, Dr. Ion Crișanu, ș. a.

3) «Cea mai modernă de peste Carpați» — spune Eminescu, la 1876 în *Curierul de Iași (Scriseri politice și literare*, ed. Scurtu, p. 158).

4) A apărut tot la două săptămâni în 1876 și 1877, doi ani deci, nu unul singur, cum afirmă Albini, *Op. cit.*, p. 23.

cultură, care să se dăruiască larg maselor românești și să-și soarbă originalitatea din ele. Amintind de literatură, programa anunță că vor fi preferate acele opere, care vor spori « fondul de idei sănatoase și folositoare, care să țină cumpăna superficialității și a frazelor fără cuprins ». În același număr, Dumitru Comșa, în articolul cu care își începe seria de *Studii asupra stării noastre economice*, se ridică împotriva instituțiilor întemeiate în mod pripit, neținându-se seama de trebuințele noastre reale și de evoluția naturală a poporului român.

În întreaga revistă se simte o atitudine hotărît critică. Eugen Brote, economist și el, condamnă « încurajarea superficialității și a ignoranței pretențioase, în literatura ardeleană din ultimul timp ¹⁾ ». Voind dar adevăratul progres — continuă el în acel articol — trebuie să ne folosim de operațiunea inevitabilă a criticii. Numai o critică pozitivă « va da naștere unei lucrări serioase, bazate pe adevăr și știință ». Adevărul trebuie spus răspicat, chiar dacă el ar supăra pe anumiți « anteluptători naționali » și « iluștrități celebre ». Consecvent cu sine însuși, Brote începe în nr. 13 al *Foișoarei* un lung studiu critic asupra Asociațiunii transilvane ²⁾. Pentru ideile lui sănatoase, bogat argumentate, precum și pentru claritatea cu care sunt expuse, studiul s'a bucurat de elogiul lui Eminescu însuși, care îl reproduce în *Curierul de Iași* ³⁾. « Venerabilul comitet » al Asociației este acuzat de Brote că « a preferit forma goală, înaintea fondului », gândindu-se la întemeierea unei Academii de Drept, când noi nu avem școalele elementare necesare. « Nu forța brută — continuă el — nici fraze goale, ci o cultură trainică, dezvoltarea puterilor sale materiale și spirituale vor ridica și susține pe popor la o poziție însemnată în Stat. O cultură trainică însă numai atunci se creează când poporul, în dezvoltarea sa, urmărește legile naturii și, după ce a zidit fundamentul, pune treptat piatră peste piatră, la edificiul culturii sale ». Progresul *Astrei* în cei patrusprezece ani este o iluziune. Este însă « un postulat al progresului a ne desface, odată

¹⁾ *Indulgență sau critică*, *Foiș.*, I, p. 14—16.

²⁾ *O privire asupra activității Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român dela înființarea ei până la a XIV-a adunare generală*. *Ibid.*, I, n-rele 13—16, 18, 19.

³⁾ *Scrieri*, ed. Scurtu, p. 314 și urm.

pentru totdeauna, de iluziuni și chiar dacă am trece de răi naționaliști, a cerceta cu sânge rece după adevăr».

Idei lansate de junimiști se pot găsi în multe din articolele colaboratorilor *Foișoarei*. Acolo însă unde ele s'au bucurat de o aplicare sistematică a fost în atitudinea redactorilor în chestiunile de limbă.

Înainte de toate revista a adoptat ortografia fonetică a *Convorbirilor*, ceea ce a fost o adevărată revoluție culturală pentru Ardealul de atunci, în care chestiunea ortografică era discutată cu atâta pasiune¹⁾. Pentru apărarea pozițiilor ei fonetice, *Foișoara* avea în redacție un om bine înarmat, pe Ion Bechnitz, pe care îl vom mai întâlni, atunci când vom vorbi de *Tribuna*.

În studiul *Despre sistemul etimologic*²⁾, el izbește în însuși capul școalei etimologice, în Timotei Cipariu. Argumentele invocate de el, izvoarele lingvistice utilizate (în deosebi Max Müller), precum și concluziile la care ajunge sunt aproximativ identice cu ale lui Titu Maiorescu din *Despre scrierea limbii române*. El le mănuește însă cu o abilitate și o vervă care dă studiului o culoare proprie, deosebit de simpatică. Bechnitz atacă mai întâi pretinsa bază științifică a sistemului ciparian; arată apoi cât de nepedagogic și neeconomic este. Mai demonstrează că sub pretinsa unitate de limbă, pe care o urmărește acest sistem, se petrece, în realitate, o ruptură a vechei noastre unități de graiu, care era mult mai reală pe timpul ortografiei chirilice. Pentrucă sistemul etimologic nu e numai ortografic, ci și lingvistic, ceea ce este o adevărată calamitate națională. Etimologiștii, spune el, citând exemple din graiul ardelean curent, tind tot mai mult să pronunțe cum scriu, formând astfel dincoace de Carpați o limbă ciudată, care n'are nicio legătură cu dezvoltarea organică a limbii românești.

La sfârșitul anului 1877, *Foișoara* și-a încetat apariția. Faptul este anunțat prin următoarea notă către cititori: «După ce vedem

¹⁾ *Familia*, care era mai concesivă în acest domeniu, fără de a se putea rupe însă definitiv de etimologism, primește inovația cu rezerve. În paginile ei Ion cav. de Pușcariu publică ale sale *Considerațiuni ortografice* (*Fam*, vol. XV, p. 266 și urm.) în care «codițele» și «cornițele» «neofiților» dela Sibiu sunt ironizate cu mult duh. Cf. și Albini *Op. cit.*, p. 23—24.

²⁾ *Foișoara*, II, p. 133—135, 139—142, 149—152, 155—157, 162—164, semnat Bz.

realizată o mică parte a scopului ce ne-am propus, *Foișoara Telegrafului Român* va înceta cu numărul de față a apare în edițiune separată și va intra pe viitor în coloanele *Telegrafului Român*. Această schimbare în formă nu va altera întru nimic programul nostru cunoscut ».

Și într'adevăr grupul va continua lupta junimistă, cu o energie îndoită, în paginile *Telegrafului*, care, începând cu 1878, adoptă o ortografie fonetică temperată și apare de trei ori pe săptămână.

Când Academia Română își tipărește, în același an, rapoartele cu « semne », gazeta o felicită pentru această inovație, printr'o scrisoare semnată de « Mai mulți Ardeleni », în care se arată cum crește simpatia pentru fonetism în Ardeal ¹⁾.

Cel care va reprezenta cu mai multă stăruință și pricepere ideile literare ale ziarului va fi tot Bechnitz. Răspunzând « Unui Etimologist », care propune, într'o lungă scrisoare către redacție, o tranzație în chestiunea ortografică, el se așează pe aceleași poziții fonetice, încheind cu aceste cuvinte, care ne dovedesc cum problema limbii era pentru el o mare chestiune națională: « Noi am primit semnele purcezând dela principiul că este necondiționat de lipsă ca României, a căror limbă se află încă în proces viu de dezvoltare, să știe unii dela alții cum vorbesc; și ca nu cumva să se trezească odată, având aceeași scriere, desbinați unii de alții prin graiu. Semnele [fonetice] silesc a părăsi acel clar obscur, numit unitatea ortografică, sub a cărui scut se țese aici în Ardeal o limbă deosebită. Semnele ne fac să știm cum vorbesc frații noștrii de dincolo de Carpați, cum se dezvoltă limba noastră acolo unde singur se poate într'adevăr desvolta pe deplin » ²⁾.

¹⁾ Mai mulți Ardeleni, *La adresa Academiei Române, Tel. Rom.*, 1878, nr. 108. Se propune însă Academiei un fonetism temperat.

²⁾ *O tranzație ortografică, Tel. Rom.*, 1879, n-rele 133—137, 139, 141—143, 145, 147—148 și 151—152. Până la nr. 143 este propunerea « Unui Etimologist », urmează apoi observațiile redacției nesemnate, după argumentele și stilul lor cu siguranță sunt însă ale lui Bechnitz. Tot el, recensând foarte just, al doilea vol. al *Dicționarului* lui Cihac (*Ibid.*, n-rele 126—128 și 130) critică sever *Dicționarul* lui Laurian și Massimu, un « făt tragicomic ». Ale lui sunt apoi polemicile, pline de spirit și ironie, cu Gr. Silași, care abuza într'un mod bizar și comic de analogia în limbă, permițându-și să schimbe unele cuvinte din *Latina Gintă* a lui Alecsandri (*Un « meșter strică »*, în *Tel. Rom.*, 1878, nr. 91 și *Despre « derepțiunea » în dezvoltarea limbii române, Ibid.*, n-rele 115—117).

Atât *Foișoara* cât și *Telegraful* nu se vor mulțumi numai cu apărarea ortografiei fonetice, ci vor urmări și purificarea limbii de germanisme și ungurisme, organizând o adevărată goană după ele, mai ales în manualele de școală. Până în 1883, când în urma unui conflict politic cu Mitropolitul Miron Romanul, Nicolae Cristea, redactorul *Telegrafului* a trebuit să părăsească ziarul, urmat fiind de prietenii lui junimiști, *Telegraful* a continuat propaganda pentru ideile direcției noi.

Pentru răspândirea fonetismului în mase, doi din redactorii *Foișoarei*, Eugen Brote și D. Comșa, tipăresc cu semne, începând din 1877, *Calendarul bunului econom*, în care literatura *Junimii* și folclorul ocupă aproape întreaga parte literară ¹⁾.

Sibiul n'a făcut însă în acest timp, propagandă fonetică numai prin *Foișoară* și *Telegraf*. Cu un an în urma celei dintâi, apărea, tot acolo, *Albina Carpaților*, scrisă și ea cu ortografie fonetică, mai temperată însă decât a *Foișoarei*. Revista nu are ideologia hotărât junimistă a grupului dela *Foișoara*. Redactorul ei principal, Ion A. Lapedat, a căutat să-și asigure, încă înainte de apariția publicației, simpatiile și colaborarea cercului junimist din București. Acesta s'a oferit chiar ca manuscrisele să fie citite, înainte de apariția în revistă, în ședințele sale. Probabil din cauza legăturilor lui cu frații Denșșianu și cu grupul Hașdeu, la foile cărora a colaborat, Maiorescu

¹⁾ *Calendarul* avea o parte literară mai redusă, fiind consacrat mai ales chestiunilor de economie practică. Întâiul, cel de pe 1877, cuprinde: Slavici, *Popa Tanda*, Alecsandri, *Cinel-cinel și Groza*, Bolintineanu, *Mărioara*, Matilda Cugler, *Cât te-am iubit*, Veronica Micle, *De-ași putea*, Gr. Alexandrescu, *Țiganul și Purcelul*, Miron Pompiliu, *Cântece populare* și o traducere din Goethe, Maiorescu, *Despre scrierea limbii române* (în extras). *Calendarul* de pe 1878 nu-l cunosc decât dintr'o notă a *Tel. Rom.* El cuprinde *Răsunarea lui Statu Palmă*, *Sămănătoru* și *Rodica* de Alecsandri, apoi *Stan Bolovan* de Slavici, *Toader și Mărința* și Poezii populare. Cel de pe 1879 cuprinde: Creangă, *Povestea lui Harap Alb*, Alecsandri, *Cântecul gintei latine*, *Ulciorul fermecat* și *Lăcrămoare*, Volenti, *Problemul deslegat* (poezie), apoi cântece populare. Partea lui economică este scrisă într'o limbă admirabilă. El se tipărește « în mii și mii de exemplare » (*Tel. Rom.*, 1878, nr. 108). Pentru buna lui redactare, a fost remarcat de Eminescu în *Curierul de Iași* (*Scrieri*, ed. Scurtu, p. 332). Tot Eminescu recensează (în *Conv. Lit.*, XI, p. 197—199, ed. Scurtu, p. 309—314) *Pomăritul* lui D. Comșa, făcând cu această ocazie sugestive observații asupra limbii românești și condamnând purismul filologilor, cari își « sug teoriile din degetul cel mic ».

a refuzat sprijinul ¹⁾). Dacă n'a militat însă pe linia junimistă, totuși, prin ortografie, prin limba îngrijită, prin colaborarea unor scriitori filojunimiști, între care nu amintim aici decât pe Alecsandri, apoi prin bogatul folclor, pe care îl publică, precum și prin nota ei hotărât panromânească, *Albina Carpaților* a ajutat mult la înfrângerea latinismului și la biruința ideilor direcției noi.

8. Al treilea focar de răspândire a junimismului în Ardeal a fost Viena, prin «România Jună», cea mai bine organizată societate de studenți Români până la Unire ²⁾).

«Infecția» datează mai ales din 1870, când Iacob Negruzzi, vizitând Viena, face cunoștință cu Eminescu și Slavici, cucerindu-i pentru *Convorbiri*. Conducătorul revistei ieșene a făcut o bună alegere. Cei doi scriitori s'au nimerit să fie cele mai lucide capete ale tinerimii române din Viena, amândoi plini de entuziasm și cu pronunțate înclinații spre acțiune socială. Ei vor căuta deci să inoculeze societății, în întâiul comitet, unul ca președinte, iar celălalt ca bibliotecar, principiile junimiste, dându-le însă o nuanță mai naționalistă. În organizarea serbării dela Putna, în a cărei desfășurare au partea leului, ei cer mereu sfatul societății ieșene. La propunerea lor comisiunea pentru cenzurarea discursului festiv al serbării a fost alcătuită din Alecsandri, Maiorescu, Negruzzi și Pogor. S'a mai nimerit ca discursul să fie rostit de un tânăr colaborator al *Convorbirilor*, A. D. Xenopol, pe atunci student la Berlin. Toate acestea, dar mai ales alegerea lui Maiorescu în comisia de cenzurare a discursului, împotriva căruia se ducea atunci, în țară, o urită campanie de denigrare, a stârnit o adevărată furtună în sânul societății. Comitetul cu simpatii junimiste a fost crunt atacat. Opoziția, condusă de Ioniță Bumbac, a reușit, printr'o bună propagandă, să-și câștige

¹⁾ Scrisoarea lui Slavici către Iacob Negruzzi, din 5 Aug. 1877 în Toroușiu, *Op. cit.*, vol. II, p. 281. Se pare că Slavici nu e prea mulțumit de refuzul lui Maiorescu, căci el roagă pe Negruzzi să sprijine revista în *Convorbiri*, deoarece ea-și propune să lupte în Ardeal, împotriva *Famuliei*, și în favoarea Junimei. El a și dat *Albinei* povestea *Ionea mamei* (III, nr. 5). Eminescu a ținut să remarce, în *Curierul de Iași* și această revistă (*Scrieri*, p. 330).

²⁾ Asupra ei cf. Ion Grămadă, *Societatea academică «România Jună» din Viena (1871—1911)* Arad, 1912.

majoritatea în societate. Școala dela Iași a fost declarată de primejdie națională. Ea nu merită decât « să se scuipe în ea » — a declarat șeful acestei opoziții ¹⁾. Astfel Slavici și Eminescu și-au dat demisia, cel din urmă pregătindu-se cu o pledoarie pro Maiorescu, pe care însă, mai ales la intervenția lui Slavici, n'a mai dat-o publicității ²⁾.

Din polemica aceasta înfierbântată, câțiva Ardeleni s'au ales însă cu pronunțate simpatii junimiste. Nu mai insistăm asupra lui Slavici, care, alături de Eminescu, a fost capul răutăților; credem însă că Sibiienii Ion Bechnitz ³⁾, D. Popovici Barcianu, Ilarion Pușcariu, Maior (viitor protopop al Săliștei), apoi Brașovenii Sterie Ciurcu, Teodor Nica, Năsăudenii Tanco, Mazăre și Docan, Blăjanul I. Neagoe, Arădanii Oncu și Hozanu, au luat din aceste discuții sămânța junimistă, pe care vor răspândi-o apoi în orașele ardelenene ⁴⁾.

În urma lor a rămas la *România Jună* o luptă ortografică ce nu s'a încheiat definitiv decât în 1882. Ortografia grupa simpatiile și ridica sau răsturna comitetele. În 1874, Ardelenii latiniști doboară comitetul, alcătuit în majoritate din Bucovineni, conduși de Pompiliu Dan care, pe lângă că adoptă fonetismul *Convorbirilor*, mai făcu și crima de a alege membru de onoare al societății pe Maiorescu, atunci Ministru al Instrucției ⁵⁾.

De acum înainte simpatiile pentru direcția nouă merg însă crescând, alimentate fiind mai ales de absolvenții liceului din Brașov. De prin 1878 se coace în sânul societății lovitura hotărâtoare împotriva etimologismului, care n'a fost dată însă decât în 1882.

În 1878 își începe discret agitația junimistă în societate Andrei Bârseanu și Ion Paul, care sunt aleși ambii în comitetul societății ⁶⁾.

¹⁾ Eminescu, *Scrieri*, ed. Scurtu, p. 18.

²⁾ Slavici, *Amintiri*, p. 44—46.

³⁾ Slavici spune (*Ibid.*), că întâia oară când l-a văzut pe Eminescu la Viena era în societatea acestuia. Cf. și Grămadă, *Op. cit.*, p. 59.

⁴⁾ Pentru unele din nume cf. și Slavici, *Unitatea noastră culturală în Tribuna* (Arad), 1907, Nr. 6-8, 10-12.

⁵⁾ Slavici, *Scrisoare către Titu Maiorescu*, din Oct. 1875, în *Conv. Lit.*, LXIII, p. 1149—1153. Maiorescu purta atunci un deosebit interes societății, fără îndoială pentru a și-o cuceri pentru scopurile lui culturale. Când este ales membru de onoare, el donează 30 napoleoni pentru biblioteca Rom. June. (Grămadă, *Op. cit.*, p. 93).

⁶⁾ *Familia*, XIV, p. 595.

În anul următor se adaugă acestor doi I. C. Panțu, Ion Pipoș, I. Moisil, Solomon Haliță, Septimiu Albini, S. Pop, Dionisie Făgărășanu, E. Codru-Drăgușanu, A. Șterca Suluțiu, Silv. Moldovan, Mateiu Voileanu, I. Cupărescu și Demian¹⁾, veniți la Viena, dela Brașov, Blaj, Năsăud, Arad, cucerțiți însă, încetul cu încetul pentru direcția nouă de către Brașoveni. Discuțiile au început, bineînțeles, dela ortografie, pentru a ajunge la idei și a rămânea numai la ele. «Cartea» lui Maiorescu a devenit cea mai citită din biblioteca societății.

În 1880—1881, grupului amintit s'au mai alăturat St. Popovici din Lugoj, Pop Radu și Octavian Bonfiniu din Blaj, I. T. Mera, Ciril Vulcan, D. Ștefan și Enea Hodoș, veniți mai ales dela Brașov. În semestrul de vară ei organizează, în deosebi la inițiativa lui Andrei Bârseanu, o serbare pentru jubileul de 60 de ani al lui Alecsandri, care evidențiază și mai mult pe junimiști în societate.

— În 1881—1882, coeziunea grupului se accentuează. Pentru a-și arăta cultul maiorescian, membrii lui împrumută nu numai ideile, ci și barbișonul maestrului. Grupul se numește acum «Arborele», numărând după Panțu 14, iar după Moisil 17 membri²⁾. El ține, fără îndoială după modelul *Junimei*, ședințe literare săptămânale. Numărul aderenților crește atât de mult, încât la sfârșitul anului se mută cu ședințele la sediul societății, punând stăpânire pe ea. Pentru a-și serba triumful, ei organizează, în Iunie 1882, o ședință festivă în onoarea *Junimei*, cu prilejul împlinirii a 15 ani de apariție a *Convorbirilor*. Ne mărginim să dăm aici programul acestei serbări, ale cărei puncte sunt îndeajuns de semnificative. Președintele societății C. Popazu (văr cu Maiorescu) rostește cuvântul de deschidere; S. Pop recitează *Înșiră-te Mărgărite* de Vasile Alecsandri și *Scrisoarea a III-a* de Eminescu; S. Haliță vorbește despre *Literatura română dinainte de 1868, Titu Maiorescu și direcția nouă critică în cultura română*; I. T. Mera despre *Scritorii dela Junimea*; S. Albini, despre *Titu Maiorescu și poezia română*. Toți au înălțat osanale *Junimei*, mai ales șefului ei. S'au citit apoi scrisori și

¹⁾ I. C. Panțu, *Cartea lui Maiorescu*, în *Gaz. Trans.* 1910, nr. 34.

²⁾ Iuliu Moisil, *Scrisoare către I. Negruzzi*, în *Arhiva Someșand*, nr. 8 (1928), p. 54—58.

telegrame dela Titu Maiorescu, I. Negruzzi, dela un grup junimist din Iași și dela altul din Brașov ¹⁾).

Cum era de așteptat, serbarea prin caracterul ei ostentativ junimist, a trezit ecou în Ardealul cu multe puteri latiniste încă ²⁾). Cel care a făcut elogiul bătrânilor a fost Grigore Silași, cel din urmă latinist ardelean bine înzestrat ³⁾). El începe prin a lovi în Slavici, care în *Familia* ⁴⁾ luase apărarea lui N. Gane, ale cărui nuvele au fost criticate, mai ales pentru limba lor, de un Elia Trăilă, elev, se pare, al lui Silași ⁵⁾). Foarte probabil că Silași a acumulat aceste două replici cu intenția de a izbi nu numai în tinerii dela Viena, pe cari îi considera mai mult sau mai puțin inconștienți, ci și în acela care era privit pe drept cuvânt principalul instigator junimist în Ardeal. Articolul fostului profesor dela Universitatea din Cluj e plin de vervă și de o indignare simpatică prin sinceritatea ei. Slavici recomanda pe Gane ca model de limbă a claselor culte din Regat, pe care intelectualii Ardeleni ar trebui să o urmeze, pentru a se mai desbăra de germanisme și ungurisme. Silași admitea că limba cultă numai în Regatul liber se poate creia, cerea însă boierilor de dincolo să mai lase grecismele și franțuzismele. Venind apoi la tineri, el îi muștră pentru laudele exagerate, aduse *Junimei*, făcând *tabula rasa* cu tot ce s'a înfăptuit până atunci în literatura română, fără să uite nici acțiunea lui Kogălniceanu dela *Dacia Literară*. Se ridică împotriva « gergurilor », cu care « Direcțiuniștii » vreau să ne fărâmițeze limba. Recunoaște și el o cădere a literaturii, mai ales dela 1860 încoace. Ea n'a fost ridicată însă de producția *Convorbirilor*, căreia nu-i recunoaște decât oarecare merite în nuvelă. El însură astfel multe din

¹⁾ Aceasta a fost semnată de N. Pilția, V. Voina, Dr. G. Baiulescu, Cipr. Porumbescu, I. Socaciu, G. Chelariu și A. Bârseanu.

²⁾ Dări de seamă despre ea s'au publicat de către I. C. Frunză [Panțu] în *Gaz. Trans.* din 1882, n-rele 66 și 67, de unde a fost reprodușă fragmentar în *Conv. Lit.* din același an, p. 157—163. Apoi de cătră « Un oaspe » în *Telegraful Român* din 1882, nr. 69. « Cât voi trăi nu voi uita această serbare » — își încheie el reportajul. Conferința lui I. T. Mera a fost reprodușă. *Ibid.*, n-rele 72—73 apoi în *Familia* 1882, p. 302—304.

³⁾ *D-l Slavici și serbarea României June în onoarea Conv. Lit.*, în *Familia*, 1882, p. 401—403, 414—415, 432—435, 444—447.

⁴⁾ 1882, p. 255 și urm.

⁵⁾ Critica lui Trăilă. *Ibid.*, p. 223—226.

argumentele care au fost utilizate împotriva școalei dela Iași de numeroșii ei critici, a căror sămânță n'a pierit nici astăzi.

Violentei ieșiri a lui Silași îi replică I. T. Mera, unul din cei vizați de ea ¹⁾. Mera reproșează profesorului clujan tonul, și face apoi, înarmat cu multe citate din Maiorescu, o nouă profesiune de credință junimistă. Silași ripostează prin articolul *Limbă populară și limbă literară* ²⁾, în care se ridică cu aceeași vervă împotriva ideilor lingvistice ale *Junimii*, terminând cu o pledoarie caldă a latinismului.

Astfel s'a încheiat cea din urmă mare luptă dintre latiniști și junimiști în Ardeal ³⁾. Oricâte argumente ar fi invocat însă Silași pentru apărarea latiniștilor, tinerii dela Viena, încurajați acum și de P. Carp, care era ministru acolo, nu mai puteau fi readuși la matcă. Ei își continuă drumul în « direcția nouă », scoțând, un an mai târziu, frumosul *Almanah*, în care Eminescu și-a publicat *Luceafărul*, iar alături de el colaborau Alecsandri, Maiorescu, Creangă, Gane, Slavici și Xenopol ⁴⁾.

9. Ideile însușite la Viena au fost răspândite larg în Ardeal ⁵⁾. Nu mai amintim de surplusul de junimism adus din capitala monarhiei de Brașoveni și Sibieni. De acolo însă mai ales s'a transpus junimismul la Arad, Năsăud și Caransebeș.

Captarea Aradului pentru noua ideologie literară a încercat-o Slavici încă din 1872, după întâia lui petrecere în Viena. De atunci încearcă el să facă abonamente pentru *Convorbiri*, atât la Arad, cât și la Șiria ⁶⁾. În anul următor, dela propaganda între prieteni, trece la prelegeri publice, de felul celor care se țineau la Iași, bine înțelese la înălțimea modestului public intelectual din acest oraș de margine. În una din aceste prelegeri el vorbește despre Alecsandri, Maiorescu,

¹⁾ *Familia*, 1882, p. 479—482.

²⁾ *Ibid.*, 1883, p. 4-6, 16—19.

³⁾ Cum era de așteptat, serbarea dela Viena a amărit mai ales pe Blăjeni. Lui Albini i s'au făcut, la întoarcerea la Blaj, aspre reproșuri pentru că participase la ea. (Cf. Albini, *Op. cit.*, p. 28).

⁴⁾ Al doilea *Almanah* al României June, cu colaborări în majoritate junimiste și acestea, a apărut în 1888.

⁵⁾ Ardelenii formau de altfel majoritatea membrilor « României June ». (Cf. statistica pe regiuni din Grămadă, *Op. cit.*, p. 167).

⁶⁾ Torouțiu, *Op. cit.*, II, p. 185.

Eminescu — întâia oară, cred, când s'a vorbit despre Eminescu în Ardeal — apoi, despre poezia populară. Alecsandri și cântecul popular merg direct la inima Arădanilor; pentru a-l pricepe pe Eminescu nu sunt însă destul de pregătiți. «Atât din această prelegere — scrie el lui I. Negruzzi — cât și din alte convorbiri cu oamenii de aici, m'am convins că direcția d-voastră va intra la noi fără a da de greumânte ¹⁾». Încolțit de mizerii, el se gândește la un mic capital cu care ar cumpăra cărți din «Țară» — fără îndoială junimiste, sau acceptate de *Junimea* — pentru a le vinde printre ai lui ²⁾.

În același an el face propagandă pentru *Convorbiri* la Oradea-Mare, unde petrece câteva luni ³⁾.

În Decembrie e însă iarăși la Viena, unde e scăpat de o grea boală și prin ajutorul bănesc al *Junimii*, iar când se întoarce de acolo, în 1874, trece la Iași. Fie din capitala Moldovei, fie din București, unde se mută în 1877, el păstrează legături strânse cu Ardelenii, în deosebi cu Arădanii și grupul dela *Telegraful Român* (la care colaborează), în cercul căroră se bucura de mare admirație. Cu un an înainte el era convins de biruința *Convorbirilor* în Ardeal: «Noi singuri — scrie el lui I. Negruzzi — ne putem fâli că avem prieteni grupați în Ardeal și *Convorbirile* vor fi foaia care, mai curând sau mai târziu, va fi citită în Ardeal ⁴⁾».

În urma lui steagul junimist a fost ținut la Arad, cu mai multă sau mai puțină vigoare, de Gherasim Șerb, prietenul de școală al lui Slavici, Const. Gurban, Vasile Mangra și Romul Ciorogariu ⁵⁾.

Tovărășia de idei începuse cu unii din ei de mult, de când se întâlniseră în paginile *Speranței* (1869), cea dintâi foaie românească din Arad, continuată cu *Lumina* (1872—1875) ⁶⁾. Simpatia junimistă a grupului este evidentă însă numai în *Biserica și Școala*, care începe să apară în 1877, ca organ oficial al Episcopiei arădane. Literatura propriu zisă ocupă puțin loc în foaie, atunci însă când străbate,

¹⁾ *Ibid.*, p. 207—208.

²⁾ *Ibid.*, p. 211.

³⁾ *Ibid.*, p. 215.

⁴⁾ *Ibid.*, p. 276.

⁵⁾ Slavici, *Amintiri*, p. 81, *Lumea prin care am trecut*, p. 81.

⁶⁾ Asupra colaborării lui Slavici la aceste două foi cf. Gh. Ciuhandu, *Ioan Slavici ca pedagog*, în *Hotarul* (Arad), II, 1934.

între rapoartele și «circularele» ei, este alcătuită mai ales din reproduceri din *Convorbiri*. Alecsandri este preferit și aici. Dragostea pentru poetul ajuns acum, în urma concursului dela Montpellier, la culmea gloriei, este de altfel foarte puternică la această extremitate a românismului. Arădanii țin, cu acest prilej, să-l felicite, printr'o caldă adresă, căreia poetul îi răspunde, făcând elogiul Ardealului, într'un mod cu totul neobicinuit pentru autorul *Dicționarului grotesc*¹⁾. Gazeta arădană se preocupă însă mai ales de chestiunea ortografiei, pe atunci în centrul discuțiilor literare de dincoace de munți. Vasile Mangra, cel mai inteligent dintre redactori, insistă asupra ei cu prilejul ridicării de către Sinodul românesc a chestiunii tipăririi cărților bisericești cu litere latine²⁾. El cere ca limba acestor cărți să fie ferită, atât de exagerările latiniste, cât și de cele fonetiste, adoptându-se o limbă care să fie înțeleasă de toți Români și care să fie revăzută de marii noștri scriitori. Semnificativ este elogiul cu care *Biserica și Școala* reproduce, în același an, raportul academic al lui Titu Maiorescu în chestiunea revizuirii ortografiei. Comentând, într'un articol, discuțiile stârnite de propunerile șefului junimist³⁾, foaia constată, «cu deplină mulțumire, că de când ilustrul Titu Maiorescu a pus în evidență dificultățile și deteriorările ce le întâmpină limba română prin sistema etimologică, ortografia pur etimologică, chiar la noi dincoace de Carpați pierde din ce în ce mai mult din terenul ocupat». Gazeta constată apoi cu îngrijorare că mai ales în părțile ungurene procesul de desfigurare al limbii face progrese dezastroase, deoarece Români de acolo sunt în contact mai des cu Ungurii, iar ortografia etimologică îi împiedică să cunoască adevărata limbă românească. Prin stilul și cuprinsul lor, aceste articole par a fi ale lui Vasile Mangra, chiar atunci când nu poartă semnătura lui. Din pricina acestor idei filojunimiste el a fost nevoit să părăsească redacția foaiei, în 1883, șeful lui ierarhic, Episcopul Ion Mețianu, fiind un etimologist îndârjit⁴⁾. Luându-și, în articolul *Steaua noastră conducătoare*, rămas bun dela gazeta căreia îi

1) Textul adresei și răspunsul poetului în *Bis. și Șc.*, II, p. 195.

2) Cf. *Bis. și Șc.*, I, p. 109—110 și IV, p. 369—370.

3) *Ibid.*, V, p. 162—164.

4) Roman Ciorogariu, *Speranția* (1869), *Lumina* (1872), *Biserica și Școala* (1877), *Tribuna* (1884—1912), Cluj, 1934, p. 11.

dăduse cele mai bune pagini, Mangra spune, între altele: « Pe lângă aceasta n'am uitat nici datoria ce aveam în respectul culturii și progresului limbii naționale. Un jurnal românesc, oricare ar fi ramura literară ce tratează, nu este iertat să ignoreze progresele limbii naționale, de aceea atât în privința limbii, cât și a modului de a scrie noi ne-am conformat, pe cât ne-a stat în putință, curentului bine-făcător de peste Carpați. Noi știam prea bine și suntem convinși de ceea ce ne spunea mai deunăzi un mare jurnal din București: « A trecut timpul, când direcțiunea în cultura națională să fie dată de o mică pleiadă de Români erudiți din Transilvania » și că astăzi « România trebuie privită ca centrul dela care să se împartă razele luminoase pentru întregul românism ¹⁾ ».

10. Din Viena au ajuns câteva simpatii junimiste și la Năsăud. Ioan Mălai, Const. Moisil, Ioan Ciocan, Pavel Tanco, A. P. Alexi, profesori la gimnaziul de acolo, au trecut pe la *România Jună* în prima perioadă de agitație junimistă a acestei societăți. Ei trebuie să fi fost aceia cari au provocat, în sânul corpului profesoral, discuții aprinse pe chestiunea ortografiei, încă de prin 1874 ²⁾. Ele au ecou și în sânul elevilor din cursul superior, cari citesc de preferință *Convorbirile*, declamă la societatea lor « Virtus Romana redidiva », pe Vasile Alecsandri și admiră literatura populară. În a doua perioadă de propagandă pentru junimism la Viena, întâlnim acolo pe Năsăudenii S. Haliță, Iuliu Moisil și S. Pop.

Năsăudul mai avea apoi, în pedagogul Vasile Petri, un om deschis ideilor junimiste ³⁾. Studiind la Praga (1853—57), el vine în contact, cu o parte cel puțin, din cercul de idei în care vor fi crescuți unii dintre membrii școlii dela Iași. De aceea el este, destul de timpuriu pentru această regiune, adept al ortografiei fonetice, pe care o răspândește larg prin popularele sale *Abecedare* și *Legendare* ⁴⁾.

¹⁾ *Bis. și Șc.*, VII (1883), p. 52.

²⁾ I. Moisil, *Art. cit.*, în *Arh. Som.*

³⁾ Sandu Manoliu, *Un ales pedagog al Ardealului: Vasile Petri*, în *Icoana unei școli dintr'un colț de țară românesc*, Năsăud, 1930, p. 169 și urm.

⁴⁾ În *Tel. Rom.*, 1878, nr. 44, recensându-i al său *Nou abecedar românesc*, D. P. B[arcianu] îl felicită pentru această inovație.

Datorită influenței lui și a celorlalți profesori amintiți, ortografia, cu semne a fost introdusă în ținutul Năsăudului încă din 1882 ¹⁾.

11. Un mic nucleu junimist s'a înfiripat apoi la Caransebeș.

Acolo a păstorit (dela 1865—1889) Episcopul Ion Popasu, unchiul după mamă al lui Titu Maiorescu, care privea cu simpatie ideile literare ale nepotului. El a avut, *mutatis mutandis*, în acest oraș grăniceresc, rolul lui Șaguna la Sibiu. Cu aceeași solitudine ca și marele arhiereu se îngrijea de educarea elementelor mai alese ale tineretului în centrele de cultură germană. Asemenea acelaia invita apoi, la institutele de cultură de sub ocrotirea lui, tineri înzestrați cu idei moderne.

În anii 1882—1883 petrece acolo, ca profesor la Institutul Teologic și Pedagogic, Ioan Paul, unul dintre cei mai aprigi luptători pentru *Junimea* la *România Jună*. În 1886—1889 e profesor la același Institut, Vasile Goldiș, fost și el, în 1883, membru al societății studențești dela Viena, când aceasta își edita celebrul *Almanah*. În același timp conducerea institutului este încredințată lui St. Velovan, foarte apreciat în cercurile junimiste, la revista cărora colaborează cu studii pedagogice și filosofice.

12. Astfel, în momentul apariției, *Tribuna* avea asigurată simpatia elitei tinerimii din Ardeal. Bătrânii înșiși au început să șovăe în atitudinea lor, mai ales în chestiunea ortografiei. Când, în 1880, Academia a discutat raportul lui Titu Maiorescu, Vicențiu Babeș, unul din etimologiștii îndârjiți de altădată, a trecut de partea șefului junimist. Ca director al *Albinei*, spunea el, a primit numeroase scrisori prin care cititorii « protestau mereu că nu pot să citească » ortografia etimologică a ziarului ²⁾.

Cu doi ani înainte, Iosif Vulcan se ridicase împotriva *Dicționarului* lui Laurian și Massimu, cerând unificarea ortografiei ³⁾. Atunci el se gândea însă mai mult la o unificare pe baze etimologice. Când a văzut însă că tinerii se îndreaptă tot mai insistent spre ortografia fonetică, directorul *Familiei*, care avea ochii mereu îndreptați spre

¹⁾ Dr. A. P. Alexi, *Incă ceva despre conferența dela Blaj și despre ortografia scrierii românești*, în *Tribuna*, II, nr. 124—130.

²⁾ *Familia*, XVI, p. 216—217.

³⁾ I. Vulcan, *Ce cerem dela Societatea academică? Familia* XIV, p. 433—435.

ei, a cedat, introducând în revistă, începând cu 1882, un fonetism moderat. Cu acest an revista se îmbunătățește, directorul ei orientându-se mai hotărît spre cercurile junimiste. De unde, prin 1880—1881, *Familia* trăia aproape numai din reproduceri ¹⁾, în 1883 Vulcan reușește să publice șase poezii de ale lui Eminescu, să primească apoi inedite dela Alecsandri, Matilda Poni, Duiliu Zamfirescu, Carol Scrob, ș. a. colaboratori ai *Convorbirilor*. În același an, A. C. Șor (Iuliu C. Roșca), corespondentul bucureștean al revistei, relatează adeseori despre ședințele *Junimei* din casa lui Maiorescu, la care el ia parte activă, citind o lucrare de folclor ²⁾.

Această năvală de junimism, în revista care s'a făcut adesea ecou al adversarilor direcției noi, avea nevoie de o lămurire. Ea vine din partea directorului, în portretul pe care acesta îl face lui Titu Maiorescu ³⁾. După ce fixează pozițiile dela acea dată a celor două tabere adverse, Vulcan arată că pentru el adevărul a fost totdeauna la mijloc. Așa dar nici purismul exagerat, dar nici năvala de « gerguri barbare » a celor dela direcția nouă. « Am crezut și credem — spune el — că numai calea aceea ne poate duce la progresul literar, care, mănecând din temelia poporală, ține cont de cerințele latiniste. A nu porni din popor ar fi să cădem în prăpastiile absurde ale purismului radical; a neconsidera latinitatea ar însemna să ne deromânim limba... Poporul e temelia, din limba lui s'a creat și dezvoltat toate limbile și literaturile culte; de acolo trebuie să pornim și noi, chiar și cu jertfe de purism, dacă voim să ne înțeleagă majoritatea națiunii căreia ne adresăm și dacă voim să dăm urmașilor noștri o limbă și o literatură originală, mai cultă decât cum ne-au lăsat strămoșii noștri ». El felicită apoi cele două tabere pentru concesiunile făcute, citând cu satisfacție dintr'o scrisoare ce i-o adresase Maiorescu, în care acela constata cum « în timpul din urmă au început a se apropia direcțiile literare între d-voastră și noi ».

¹⁾ Ceea ce i-a adus o aspră critică a unui Brașovean, I. A. Castor, în *Tel. Rom.*, 1880, nr. 142—143.

²⁾ *Calul după cântecul poporal ale Românilor*, publicată în *Familia*, 1883, n-rele 12 și urm. Despre o ședință a Junimei, în care Alecsandri a citit *Fântâna Blanduziei*, *Ibid.*, nr. 11 și 14. Ea s'a ținut la 23 Martie și a avut un caracter deosebit de solemn.

³⁾ *Familia*, 1883, p. 233—235.

Scriindu-i astfel, abilul strateg literar și finul diplomat Maiorescu voia să dea etimologiștilor iluzia că de nicio parte n'au fost învingători și învinși. De fapt însă purismul își trăia ultimele clipe în Ardeal. Va fi însă rezervată *Tribunei* favoarea de a-i da lovitura de grație.

II. INTEMEIEREA « TRIBUNEI » ȘI ORIENTĂRILE EI LITERARE

1. Gândul unui cotidian românesc al Ardealului s'a înfiripat în capetele tinerilor cari au participat la serbarea dela Putna¹⁾. Eminescu în deosebi credea atunci că numai în această provincie, cu naționalismul ei viguros și dârz, se poate lupta pentru o renaștere culturală a românismului în spirit naționalist. Tinerii se gândeau să se pună sub ocrotirea înțeleghătoare a lui Șaguna. Marele arhieru închidea însă ochii doi ani în urmă. Prin moartea lui ideea a pierdut din posibilitatea realizării practice, n'a dispărut însă din cercul acelor cari i-au dat naștere.

O împrejurare, mai mult de natură politică, a împins-o spre înfăptuire. Tinerii junimiști, grupați în jurul *Telegrafului Român*, n'au fost nici odată în relații prea cordiale cu șeful lor ierarhic, Miron Romanul, ajuns împotriva voinței lor în scaunul lui Șaguna, pentru care gândul lor se îndrepta spre vicarul Nicolae Popea, crescut în intimitatea și în spritul marelui arhieru. Când planurile politicei filogubernamentale a lui Miron Romanul au început să se lămuirească și să devină agresive, opoziția dintre grupul *Telegrafului* și Mitropolit s'a accentuat tot mai mult, până a ajuns la o ruptură. Ea a fost ocazionată de articolul *Lapsus calami*, publicat în *Telegraf* în 1883, nesemnăt, pe care Slavici însă și-l atribue²⁾. În urma acestui articol, Nicolae Cristea, redactorul gazetei, a fost nevoit să-și dea dimisia dela conducerea foaiei, încredințată lui prin testament de Șaguna însuși. Deodată cu el a părăsit *Telegraful* întregul grup șagunisto-junimist, ale cărui figuri mai proeminente sunt Ion Bechnitz, Eugen Brote, D. Comșa, Sim. Popescu și D. P. Barcianu.

Toți aceștia erau acum oameni maturi, cari știau ce vreau și erau hotărâți să realizeze ceea ce vroiau. Ei aveau simpatii numeroase și

¹⁾ Slavici, *Lumea prin care am trecut*, p. 81. Cf. și O. Botoș, *Activitatea lui Ion Slavici la « Tribuna » din Sibiu*. Cluj, 1927, p. 15.

²⁾ Slavici, *Op. cit.* p. 79.

în ordinea politică mai ales printre admiratorii lui Șaguna din Sibiu, Brașov și Caransebeș, iar în ordinea culturală, pe lângă aceste trei centre, la Arad și Năsăud. S'a mai nimerit apoi ca printre prietenii lor devotați să se găsească câțiva oameni cu o poziție materială independentă și cu o remarcabilă inteligență practică.

Cel mai bine înzestrat din acest punct de vedere a fost negustorul brașovean Diamandi Manole ¹⁾. El a salvat serbarea dela Putna din greul impas în care a căzut prin falimentul bancherului Mureșanu, la care tinerii ei organizatori își depuseseră sumele colectate; el va organiza o frumoasă subscripție printre Ardeleni, în 1878, pentru ajutorarea răniților din războiul pentru neatârnare; el va aduce, adeseori în mod tainic, importante sume de bani dela guvernele din București pentru școlile din Brașov; tot el va avea partea leului și în organizarea materială a *Tribunei* ²⁾.

În cursul anului 1883 s'au ținut numeroase consfătuiri pentru întemeierea cotidianului. La începutul anului următor ideea a pătruns în sânul conducerii Partidului Național, care alege un comitet pentru ducerea ei la îndeplinire. Ziarul se va numi *Ateneul Român*. El urma să dea, în paginile lui, un întins loc chestiunilor culturale și literare. Cu toate că subscripțiile erau înaintate, planul a fost amânat. Gândul i-a dus atunci, mai ales pe Brașovenii grupului, spre *Gazeta Transilvaniei*. Vor intra deci cu toții acolo, sub conducerea lui Aurel Mureșianu, sau îl vor îndupleca pe acesta să p.r sească Brașovul și *Gazeta*, și să se așeze în fruntea noului ziar. Probabil însă că Junimiștii se temeau de un conflict cu el, mai ales literar. De aceea nu s'a putut ajunge la o înțelegere, cu toate că tratativele erau destul de înaintate ³⁾.

¹⁾ Portretul lui, deosebit de simpatic, se desprinde mai ales din numeroasele amintiri ale lui Slavici. Cf. Slavici, *Tipuri contemporane: Pițgoii*, în *Tribuna*, IV, nr. 47. *Lumea prin care am trecut*, p. 85 și urm. și *Amintri*, p. 111 și urm.

²⁾ Asupra rolului lui în subvenționarea ziarului *Tribuna*, trebuie să presupunem chiar mai mult decât știm din lucrările amintite ale lui Slavici. Se pare că, mai ales în epoca de criză a ziarului, care începe chiar din anul al doilea, el aducea, într'o formă sau alta, bani dela Ion Brătianu. Arhiva lui Slavici, pe care d-l Toroușiu promite să o publice, va fi revelatoare în această privință. (Toroușiu, *Studu și doc.*, III, p. 133—135).

³⁾ Pentru toate aceste dibuiri ale începutului, cf. *Trib.* III, nr. 13; Slavici, *Scrisoare către Titu Maiorescu*, în *Conv. Lit.*, LXIII, p. 953—957 și *Unitatea*

Aurel Mureșianu nu se va lăsa însă nici el. În același an (1884) el va transforma *Gazeta* în cotidian, astfel că din aceste frământări Ardealul se va alege cu două cotidiene, un eveniment hotărâtor pentru evoluția lui politică și culturală.

Grupul dela *Telegraful*, cu amicii lui sibieni și brașoveni, a rămas atunci la propriile puteri. Din capitalul strâns în grabă, s'a întemeiat mai întâi un « Institut Tipografic », întreprindere binevenită atât pentru gospodăria ziarului cât și pentru realizarea planurilor culturale ale grupului. La 12/26 Aprilie 1884, întâiul număr al *Tribunei* vede lumina zilei.

2. Pentru conducerea redacției s'au oprit la Ion Slavici ¹⁾. Cu el, grupul dela *Telegraful* a avut relații neîntrerupte, începând dela întâia petrecere a acestuia la Viena (1869—1871). La ziarul lor Slavici a colaborat mereu. Activitatea lui literară era de asemenea urmărită de amicii sibieni, care în ziarul și *Calendarele* lor îi reproduceau, din când în când, nuvelele și articolele din *Convorbiri*. La această dată gloria literară a lui Slavici era de altfel în plină ascensiune. În 1881 apăruse volumul său de *Novele din popor*, care l-au așezat printre cei mai de seamă scriitori români contemporani ²⁾. El era cunoscut apoi din redacția *Timpului* — ziar de aproape urmărit de *Telegraful*, dovadă numeroasele reproduceri din el — ca un ziarist de întâia mână. Încă dela serbarea dela Putna, Sibienii îl știau apoi cu o ideologie culturală bine articulată, pe care o aprobau în întregime.

Dacă Ion Slavici a semnat ca director, având astfel și răspunderea în fața legii și a opiniei publice, censorul spiritual al ziarului a fost Ion Bechnitz. Între cei ce semnează actul fundațional din numărul 1, figurează și numele lui. Este singura dată când îi găsim numele semnat în acest ziar, care lui îi datorează în mare parte viața și aleasa lui ținută politică și literară.

noastră culturală, art. cit. din *Tribuna* (Arad); Ioan Georgescu, *George Pop de Băsești*, Oradea, 1935, p. 61 și 224, apoi Aurel A Mureșianu, *Undocument important relativ la Geneza « Tribunei » din Sibiu. O scrisoare din 2 Martie 1884 a lui Eugen Brote către Aurel Muresianu*, în *Țara Bârsei*, VIII (1936) p. 129 și urm.

¹⁾ Vezi angajamentul lui în Toroușiu, *Op. cit.*, III, p. 134.

²⁾ Maiorescu îl credea, la 1876 « cel mai capabil scriitor al întregii Junime ». Toroușiu, *Op. cit.*, vol. I, p. 6.

Aproape tot ceea ce știm — și e de regretat că nu știm mai mult — despre rolul lui Bechnitz la *Tribuna*, datorăm lui Slavici ¹⁾. Din amintirile acestui prieten devotat, apoi din ceea ce se desprinde atât de discret din *Telegraful* și *Foișoara*, unde arareori își permitea să pună în josul miezoaselor lui articole un « Bz », Ion Bechnitz ne apare un adevărat « spirit universal » al Ardealului din acea vreme. « Ioan Bechnitz » — spune textual Slavici — « era, în ceea ce privește cultura generală mai presus de toți intelectualii români cu cari am avut parte să lucrez împreună » ²⁾. El s'a pregătit la Viena și la Heidelberg pentru cariera juridică. De pe băncile universității intră însă într-o curajoasă polemică cu profesorul german Wattenbach, în care dovedește temeinice cunoștințe istorice. La *Telegraful* și *Foișoara* l-am întâlnit semnând serioase studii lingvistice. Tot acolo el discută însă cu aceeași abilitate și temeinicie teoriile lui Roesler și Jung, apoi studii de etnologie, o știință nouă atunci. L-am crede deci cu înclinări istorico-filologice, asemenea celor mai mulți din Ardelenii vremii sale. Dar Slavici ne spune că era foarte bine informat în domeniul literar și artistic, mai ales în ce privește muzica și artele plastice ³⁾. Simțul lui politic era apoi tot atât de sigur, căci, după amintirile aceluiași prieten, lui i se datorează conduita politică inițială a ziarului, precum și lămurirea ei în multe împrejurări delicate. Necăsătorit, cu o poziție materială independentă, el s'a devotat cu desăvârșire, fără a aștepta nici o remunerație, gazetei care realiza un gând pe care el îl nutrea de mult. Titlul și formatul *Tribunei* el le-a stabilit; și tot el a ales litera și a împărțit rubricile. Regretăm că nu știm până când a continuat acest zel al lui pentru *Tribuna*. În tot cazul, în 1889 el era încă în redacția ei ⁴⁾.

Pe Slavici, Bechnitz și grupul dela *Telegraful* se sprijinea deci, înainte de toate, *Tribuna*. Nu vom încerca să stabilim aici o evoluție

¹⁾ Slavici, *Tribuna și Tribuniștii*, București, 1896, p. 27 și urm. *Lumea prin care am trecut*, p. 94 și urm. Cf. și Ion Mateiu, *Figuri din vechea ziaristică ardeleană: Ion Bechnitz*, în *Societatea de Măine*, X (1933), p. 33—35, cu importante contribuții asupra tinereții lui Bechnitz.

²⁾ Slavici, *Lumea...*, p. 94.

³⁾ Ion Gorun avea deci dreptate când îl numea « lexicon de conversație », *Câteva amintiri*, în *Almanahul Presei Române*. Cluj, 1926, p. 29.

⁴⁾ G. Bogdan-Duică în recensia despre Slavici, *Amintiri*, *Soc. de Măine*, II (1925), p. 61.

exactă a compoziției redacției, dela 1884 până la finele anului 1895, data când cei din urmă dintre Tribuniștii din garda veche au trebuit să părăsească ziarul, în urma conflictului cu conducerea Partidului Național. Lucrul e de altfel și anevoie de făcut. În împrejurările în care a fost dusă lupta politică atât de dărză a *Tribunei*, care a culminat cu procesul Memorandului (1894), nu se putea da în vileag tot ceea ce se petrecea în redacția ziarului. Ne mărginim să adăugăm aici, la cele două nume amintite, pe redactorii cari au avut o oarecare influență asupra evoluției literare a ziarului, chestiune care pe noi ne preocupă în întâiul rând.

Din 1886 semnează ca redactor responsabil al *Tribunei*, Septimiu Albini. Cu numele lui ne-am întâlnit la «România Jună» din Viena, unde se arăta un junimist fervent, calitate ce cu siguranță a contribuit la apropierea lui de ziarul sibian. După ce a intrat în redacție el a ajuns director al Școlii de fete a Asociațiunii din Sibiu. Slavici ne spune despre el că era «una din cele mai distinse puteri didactice ale noastre»¹⁾. El a colaborat la *Tribuna* înainte de toate cu articole politice, suportând numeroase pedepse pentru curajul lui. Dar literatura n'a uitat-o niciodată, fie că e vorba de folclor, de schițe originale, sau mai ales de traduceri. Cu numele lui ne vom mai întâlni însă, într'un capitol special, pe care îl merită. Albini părăsește redacția în 1894, când emigrează la București, pentru a nu mai executa cei doi ani și jumătate de închisoare la care fusese condamnat în procesul Memorandului.

Septimiu Albini făcea parte din generația tânără, următoare în vârstă a vechiului grup dela *Telegraful*. George Coșbuc era mai tânăr decât el cu cinci ani (n. 1866). Speranțele *Tribunei* se îndreptau deci spre tineret; și ele n'aveau să se înșele. Coșbuc își începe colaborarea la ziar în 1884; în redacție el nu intră însă decât în 1887. Dela 27 Martie la 2 Aprilie 1889 el semnează chiar ca redactor responsabil, în locul lui Albini, care își ispășea curajul la închisoare. Rămâne în redacție până către sfârșitul acestui an, când trece și el în capitala Regatului liber pentru a-și desăvârși acolo irezistibila chemare literară²⁾. Colaborarea lui

¹⁾ *Tribuna și Tribuniștii*, p. 30.

²⁾ Leandru [I. Russu-Șirianu], *Coșbuc-funcționar*, în *Tribuna Poporului* (Arad) nr. 133 din 1901. (Cf. și B. Constantinescu, *Scrisoare către T. Maiorescu*, în *Conv. Lit.*, LXIV, p. 1055—1056).

la ziar nu încetează însă după această dată. Ca redactor el a început prin a scrie prețurile de pe piață, pentru a ajunge stăpân pe rubrica « varietăților » și a da apoi « foitei » prodigioasa sa activitate poetică, cea mai frumoasă podoabă a ziarului. Dar ei îi vom închina, de asemenea, un capitol special.

În 1888 și-a început colaborarea la *Tribuna* un alt tânăr, de aceeași vârstă cu Coșbuc. Un an în urmă, Gheorghe Bogdan-Duică — el este tânărul — venea să colaboreze efectiv cu oamenii pe cari îi admira, a căror încredere o câștigase. El a părăsit definitiv redacția ziarului în 1895, în urma conflictului cu conducerea partidului. Cât a petrecut însă exact în redacție în acest răstimp, nu putem stabili. Atâta știm că în acești ani el a stat câtva timp la București, la studii la Jena, apoi la Cernăuți unde a redactat *Gazeta Bucovinei* (4.V.1893—5.VIII.1894). Colaborarea lui la ziar n'a încetat însă, nici în timpul când era departe de el. El a fost unul din stâlpii literari ai *Tribunei*, care a dat gazetei o înaltă ținută critică. Și lui i se cuvine un capitol special.

Începând mai ales cu 1891, un important rol are în redacția ziarului Ion Russu Șirianu. Colaborarea lui începe însă cu mult înainte, în 1886, pe când era redactor la *Românul* din București. El părăsește redacția deodată cu bunul lui prieten Gh. Bogdan-Duică.

3. Cercul *Tribunei* își păstra coeziunea și entuziasmul de care avea nevoie pentru curajoasa faptă pe care o întreprindea și prin cultivarea raporturilor sociale dintre membrii lui. Gândindu-se probabil la *Junimea*, al cărei exemplu îl aveau mereu prezent, dar și la societatea germană, pe care o cunoșteau de aproape, în cercul căreia și-au făcut cu toții educația, ei conveneau des, fie la cafenea, fie la excursiile din munții apropiați, fie la vreunul din membrii redacției, acasă. Era respectată mai ales regula ca odată pe săptămână să cineze împreună ¹⁾. Nu putem să precizăm cum a evoluat acest cerc și ce se discuta în sânul lui. Într'o formă, mai mult sau mai puțin definită, el a existat însă în tot cursul perioadei care este obiectul acestui studiu. Coșbuc l-a cunoscut de aproape și a profitat de atmosfera lui aleasă ²⁾. Gh. Bogdan-Duică îi apreciază superioritatea intelectuală,

¹⁾ Slavici, *Amintiri*, p. 143; *Lumea...*, p. 94; *Conv. Lit.*, LXIII, p. 958.

²⁾ Slavici, *Amintiri*, p. 143—144.

față de societatea brașoveană, pe care o părăsise ¹⁾). În 1895 el citește în acest cerc, pe care acum îl numește « Club literar », o dare de seamă asupra unei cărți străine ²⁾). În momentul întemeierii ziarului, Slavici constată o mare deosebire de nivel cultural între intelectualii lui și cei din celelalte orașe ardelen (cu excepția doar a Brașovului) ³⁾).

4. *Tribuna* a fost înainte de toate un ziar politic. Ea a și avut un rol hotărâtor în evoluția politică a Românilor de dincoace de Carpați. Dacă politica a stăruit pe întâiul plan al preocupărilor ziarului, cultura a urmat imediat în urma ei, nu ca o Cenușăreasă, ci ca o tovarășă cu drepturi egale.

Întâia poruncă din programul cultural al *Tribunei* a fost: Unitatea culturală a tuturor Românilor; iar a doua: « Soarele pentru toți Românii la București răsare ».

Nici una din ele n'au fost o inovație a *Tribunei*. Conștiința unității culturale a fost totdeauna vie la Români, mai ales în cursul sec. al XIX-lea. Aici în Ardeal nimeni n'a luptat însă cu atâta stăruință ca ziarul sibian pentru lămurirea și răspândirea ei până în straturile cele mai adânci ale românismului.

Fără îndoială că rolul principal în formularea acestor devize l-a avut Ion Slavici. El apare destul de evident din numeroasele lui scrieri, iar întru cât privește articularea lui în paginile *Tribunei* studiul amintit, al d-lui O. Boitoș, ne informează suficient. De aceea noi nu vom stăruia aici în mod deosebit asupra contribuției lui la această parte din programul ziarului.

Să nu uităm însă contribuția pe care și-au dat-o la afirmarea lui ceilalți redactori și colaboratori ai *Tribunei*. Să nu uităm mai ales contribuția lui Ion Bechnitz, căruia Slavici îi atribue, și în acest punct, merite excepționale.

Dacă întâiul din aceste puncte ale programului cultural era acceptat de către majoritatea Ardelenilor luminați, cu mult mai anevoie se puteau împăca cu al doilea. Că centrul vieții sufletești se află, și

¹⁾ Art. cit. din *Soc. de Măine*.

²⁾ *Tribuna*, XII (1895), nr. 263, la Cronică: « Club literar. Azi amicii noștri se întâlnesc, în această iarnă întâia oară, pentru a asculta o dare de seamă a d-lui Gh. Bogdan-Duică asupra cărții lui Benjamin Kidd, *Evoluția socială* și traducerea verbală a unui capitol din această interesantă lucrare ».

³⁾ Slavici, *Conv. Lit.*, LXIII, p. 1053.

pentru Românii de dincoace de Carpați, în Principate, a spus-o Alecu Russo, la 1855. Cuvântul lui era însă prea usturător, uneori chiar nedrept, de aceea n'a căzut bine Ardelenilor și nici n'a găsit, decât o trecătoare aprobare, la Sibiu. El venea apoi și într'o vreme nepotrivită pentru înțelegerea lui. La 1884 situația era însă cu totul alta. Regatul român creștea în prestigiu, ca Făt Frumos din poveste. Creșterea lui politică și culturală era urmărită de Ardeleni cu o mândrie abia stăpânită. Mai ales războiul pentru independență a avut o uimitoare rezonanță, până în cele mai îndepărtate colțuri ale Românilor de dincoace de Carpați.

Pornită din condeiul lui Alecu Russo ideea nu avea apoi șanse mari de succes și din motivul că venea dela unul « de dincolo ». Cu totul alt ecou avea să trezească atunci când va fi rostită, de cei de dincoace. Încă în 1870, un V. Babeș spunea în *Albina*: « Așteptăm ca România să devină un soare ale cărui raze să încălzească și să lumineze pe toți Românii din țările vecine » ¹⁾. Ideea orientării spre Românii din țările libere era deci în aer. Chiar imaginea în care Slavici își îmbracă celebra lui deviză nu este atât de originală. Dârzenia și stăruința cu care a luptat însă pentru realizarea ei este a lui, și numai a lui. Mari greșeli a săvârșit acest scriitor, în deosebi la sfârșitul sbuciumatei sale vieți. Dacă le punem însă în cumpănă cu meritele lui pentru prețiosul tezaur al unității noastre sufletești, ele cad în umbră și figura lui rămâne luminoasă în istoria noastră modernă.

5. Cea dintâi armă întrebuințată de *Tribuna* pentru înfăptuirea unității noastre culturale a fost limba. Desrobirea ei de etimologism și de nefastele influențe străine este cel mai mare merit literar al ziarului.

Am văzut cum problema ortografică făcuse un pas însemnat în direcția fonetică, în momentul apariției *Tribunei*. Ea nu va da lovitura de grație etimologismului prin polemici și discuții teoretice, ci prin faptul că va apare zilnic și prin aleasa ei ținută literară. Atât în această chestiune, cât și în cea mai larg culturală, *Tribuna* a procedat cu un deosebit tact, ceea ce a contribuit mult la asigurarea succesului ei.

S'a ferit mai întâi de atacuri directe. Cu mult mai vehement a izbit în etimologiști *Foișoara* și *Telegraful*. Tribuniștii știau bine

¹⁾ Citat de I. Lupaș, *Op. cit.*, p. 21.

de câtă simpatie se bucura fonetismul, mai ales în sânul tinerimii. Socoteau deci inutil să mai facă zile amare unui curent, care își trăia ultimele clipe. Ei țineau apoi mult la solidaritatea națională, pentru realizarea scopurilor lor culturale și politice.

Din întâiele momente ale activității, Tribuniștii au făcut încercări de a câștiga de partea lor Blajul, cetatea cea mai rezistentă a etimologismului, unde unii din tineri erau de altfel alături de ei ¹⁾. Doi dintre cei zece membri ai Consiliului de administrație al ziarului, Dr. Neagoie și Simeon Mărginean, ambii brașoveni, erau greco-catolici. S'a hotărât apoi ca redactorul responsabil al ziarului să fie totdeauna greco-catolic. De fapt, Cornel Pop Păcurar, cel dintâi redactor a fost unit și tot unit a fost Sept. Albini, care a ocupat acest post mai mult timp și în epoca cea mai grea a ziarului. Colaborări greco-catolice au avut apoi, totdeauna, din Blaj chiar (A. Grama, Aug. Bunea, A. C. Domșa, ș. a.). Coșbuc însuși, mândria literară a *Tribunei*, a fost greco-catolic. Șeful școa'ei etimologice, Timoteiu Cipariu, este preamărit de ziar în momentul trecerii din viață, în termeni foarte elogioși, relevându-se într'un articol de fond, marile lui merite științifice și naționale ²⁾. Coșbuc îi plânge moartea prin poesia *Non omnis moriar*, publicată în foița din același număr al *Tribunei*. Mai mult prin lucrare directă deci, decât prin critică negativă, a procedat *Tribuna* în această delicată problemă, și bine a procedat. Slavici afirmă că, cu tot acest tact, rezerva cercurilor conducătoare ale Blajului, față de fapta lor, n'a fost nici odată înlăturată definitiv ³⁾. Dacă rezerve au existat, ele nu s'au manifestat însă în publicitate, ceea ce a contribuit mult la succesul acțiunii tribuniste.

Mult mai anevoioasă era problema purificării limbii de elementele hibride, introduse de etimologism și de influențele germano-maghiare, care cu toată critica drastică a lui Maiorescu și acțiunea celor câțiva junimiști de dincoace de munți, stăruiau și se sporeau chiar, în graiul intelectualilor ardeleni. Nici aici nu s'a procedat, cel puțin în întâii ani, prin critică violentă. Numeroasele corespondențe ale ziarului — cărora li se da o deosebită atenție, pentru ca ziarul să câștige

¹⁾ Slavici, scrisoarea citată în *Conv. Lit.*, LXIII.

²⁾ *Tribuna*, IV, nr. 191.

³⁾ Slavici, *Lumea prin care am trecut*, p. 93—94.

simpatii locale în toate colțurile Ardealului — erau citite cu atenție, corectate, uneori refăcute atât de radical, încât autorii lor abia își mai recunoșteau scrisul. « Mai ales în primii doi ani — ni se spune într'o notă a redacției — noi am fost aici la redacțiunea *Tribunei*, nu numai redactori, ci totodată și dascăli de limbă românească. Chiar acum (1887) primim corespondențe și mult material pentru « Foiță », care nu poate să fie publicat fără corecturi în ceea ce privește limba, stilul și maniera » ¹⁾. Această operă de îndreptare a limbii au săvârșit-o, în întâii ani, Slavici și Bechnitz. Mai târziu li s'a alăturat și Gheorghe Coșbuc, care avea și el o mare pasiune pentru problemele de limbă.

E destul de altfel să luăm în mână oricare din numerele ziarului pentru a ne convinge de aleasa calitate a limbii lui, mai ales față de felul în care se scria înainte în Ardeal, sau față de celelalte periodice contemporane de dincoace de Carpați. Dela articolele de fond, la știri, dela corespondențe la varietăți, totul e scris într'o limbă românească bine așezată. Neologismele sunt puține, în comparație cu limba gazetelor de peste Carpați. În schimb se face loc expresiei populare, fără a se ajunge la un manierism din întrebuintarea ei. Câte o expresie neromânească mai scapă ici, colo, dacă ținem însă seama că avem înainte un ziar, care niciodată nu poate fi îngrijit ca o revistă, sau o carte, dacă mai ținem apoi seama de contactul inevitabil al intelectualului ardelean cu mediul străin, ele nici nu trebuie luate în considerare. Tonul ziarului de asemenea, dacă este energic, nu-și pierde din cuviință. Pamfletul îl întâlnim rar. Dacă critica nu lipsește, ea este însoțită totdeauna de probe suficiente.

6. Întâia parte din programul literar al *Tribunei* a fost așezarea pe baze sănătoase de dezvoltare a limbii românești din Ardeal; iar a doua stimularea forțelor literare locale spre o creație literară originală.

În programul, publicat în întâiul număr al ziarului, ni se spune: « Înființând ziarul, ei [întemeietorii] au voit să creeze și un centru de lucrare literară și au întemeiat o tipografie, menită a spori cărțile populare române și a contribui la educațiunea poporului român ».

¹⁾ *Tribuna*, IV, nr. 291.

Această lucrare literară ziarul a săvârșit-o prin « foiața » lui, care rareori s'a întâmplat să nu apară.

Din foiață s'a alcătuit « Biblioteca populară a Tribunei », care în perioada pe care o tratăm s'a urcat la 46 de numere ¹⁾. Ea a făcut, în întâiul rând, o operă de educație literară. Scopul ei era să trezească în Ardeal gustul pentru citit, printr'o literatură potrivită vieții lui populare, fie că această literatură era originală, fie că era vorba de traduceri. Ea a urmărit apoi crearea unui curent literar de aceeași inspirație rustică.

Prin subiectele ei, prin limba simplă în care era redactată, prin largul loc pe care îl dădea folclorului, Biblioteca ținea să coboare până adânc în masele țărănești. Cu toate că era scrisă într'o limbă lipsită de neologisme, *Tribuna* nu trata totdeauna probleme pe care să le poată pricepe un țăran cu școală. Cărțile Bibliotecii puteau fi înțelese însă cu ușurință. Ele s'au și bucurat de o largă răspândire ²⁾.

O a doua publicație de vulgarizare literară, editată de ziar a fost *Calendarul Poporului*. El începe să apară în 1886 și continuă în tot răstimpul care intră în cadrul acestui studiu. În întâii ani el a avut parte și de literatură originală. Slavici, Enea Hodoș, Pop-Reteganul, I. Russu-Șirianu au publicat în el câteva din schițele și poveștile lor. Se hrănea apoi din « foiața » ziarului, din care reproducea mai ales bucățile de inspirație folclorică. Unele din poveștile lui Coșbuc au ajuns la o mare răspândire nu numai prin Bibliotecă, ci și prin acest *Calendar*, tipărit în foarte multe exemplare. În fine, se mai reproducea în paginile lui, bună literatură din periodicele de peste Carpați, mai ales din *Convorbiri*. Astfel el a contribuit mult la popularizarea în Ardeal a poeziilor lui Eminescu, care au intrat aproape în toate numerele lui. Din toate aceste motive, *Calendarul Tribunei* va fi întâlnit des în cercetarea noastră.

¹⁾ Dela 1884—1887 au apărut 45 de numere. nr. 46 a apărut în 1890. Ea a încetat apoi din pricina dificultăților materiale ale Institutului Tipografic. Cf. despre ea și Boitoș, *Op. cit.*, p. 57 și urm.

²⁾ Pentru a ne da seama de răspândirea Bibliotecii e destul, cred, să amintim că al 14-lea număr al ei, *Bunica* de Bojena Nemțova, în traducerea lui Urban Jarnik, s'a tras în 2.000 de exemplare. (Torouțiu, *Op. cit.*, III, p. 163). Ea era însă cea mai voluminoasă dintre numerile Bibliotecii (404 p.). Celelalte numere, de proporții mult mai reduse și cu subiecte mai locale, trebuie să se fi tras cel puțin în număr îndoit. Iar întru cât privește edițiile, amintim un singur exemplu: *Blăstăm de mamă* de G. Coșbuc (nr. 13), a ajuns, în 1912, la a unsprezecea ediție.

Când Biblioteca a încetat să mai apară, Institutul Tipografic a editat *Foaia Ilustrată*, o revistă săptămânală de felul *Albinei Carpaților* și a *Familiei*, în care literatura a ocupat un loc de seamă ¹⁾. Probabil din cauza greutăților politice, care se îngreunădeau la orizont, ea n'a apărut decât un singur an. Conducătorul ei a fost profesorul D. Popovici-Barcianu, unul din membrii grupului literar și politic al *Tribunei*, iar colaboratorii ne sunt cunoscuți cu toții din foiața ziarului. *Foaia* era astfel aproape un supliment literar al *Tribunei*. De aceea vom cuprinde-o și pe ea în studiul nostru. Biblioteca Poporală și celelalte două publicații, editate de *Tribuna*, sunt departe însă de a ne da o iconă exactă a operei literare înfăptuită de ea. În întreaga ei amploare ea nu poate fi urmărită decât în foiața ziarului.

Ritmul acestei activități a avut mari variații. În întâii patru ani el se menține la un nivel aproximativ egal. Cu anul al cincilea formatul ziarului se mărește și deodată cu el se îmbogățește și foiața.

Dacă ziarul și-a păstrat formatul, foiletonul, în deosebi din 1891, a început să decadă. *Tribuna* s'a angajat într'o luptă politică înverșunată, care îi absorbea toate puterile. Redactorii și colaboratorii ei trec des pe la închisoare, privând ziarul de controlul critic și de cele mai bune condeie. Uneori literatura câștiga din aceste vacanțe forțate ale colaboratorilor, căci la închisoare, pentru a-și omorî urîtul, aceștia se așterneau la scris. Astfel Slavici a scris la Vaț *Fapta omenească*, iar Sept. Albini, I. Russu-Șirianu și Valeriu Braniște au trimis și ei traduceri și foiletoane din închisoarea Seghedinului. În genere însă literatura ziarului a pierdut prin accentuarea notei politice.

Dacă frâna critică a slăbit, permițând să apară lucrări originale și mai ales traduceri lipsite de orice valoare, literatura bună n'a lipsit niciodată *Tribunei*. Așa încât o putem spune, fără teamă de desmințire, că foiața ei este, pentru anii 1884—1896, cea mai fidelă oglindă a literaturii ardelenne, mult mai justă decât *Familia* de pildă, care cu toate colaborările ei mari, n'a avut niciodată un discernământ critic în alegerea materialului și a abuzat totdeauna de reproduceri.

¹⁾ *Foaia ilustrată pentru petrecere și pentru popularizarea de cunoștințe literare și științifice*, 16 p. în 4^o. . . Intâiul număr a apărut la 6/18 Ian., iar cel din urmă (52) la 29 Dec. 1891 (10 Ian. 1892).

7. Sursele literare ale *Tribunei* pornesc din Junimea. Slavici era un copil literar al direcției noi, iar cercul de intelectuali pe care se sprijinea ziarul era, și el, adânc îmbibat de ideile școlii dela Iași.

E natural deci să-l vedem pe directorul ziarului ținând la curent pe Maiorescu cu proiectele lui atât politice cât și literare, mai ales la început. Șeful junimist era însă sceptic. El avea o opinie nedrept de slabă despre conducătorii politici ardeleni și credea cu totul inutilă risipa de muncă pe care Slavici se pregătea să o facă cu atâta generozitate. Acesta însă n'a descurajat; optimismul și idealismul lu viguros, atât de evident în tot ce a scris, îi dădea puteri. Împotriva sfatului lui Maiorescu, el ia deci conducerea ziarului, ține însă mult la un cuvânt de aprobare din partea aceluia care era atât de adorat de oamenii cu cari colabora. « Aș dori — îi scrie el — ca ceea ce facem noi aici să afle aprobarea d-voastră, ori cel puțin să nu vă supere, căci purtați, în mod fatal, răspunderea pentru o parte însemnată din faptele noastre ». Dăscălimea din Sibiu, îi mai spune el în acea scrisoare, e junimistă « îndârjită », iar tinerimea dela Institutul pedagogic și teologic este și ea de partea lor. Pentru a-și manifesta simpatia față de spiritul în care se va întreprinde noua operă, profesorii îl primesc la gară, iar tineretul îi face o manifestație cu cântece. « Vă spun aceasta — continuă el scrisoarea către Maiorescu — pentrucă în adevăr ea nu mă privește numai pe mine ». El îi dă apoi să înțeleagă cât de binevenită ar fi colaborarea Junimiștilor la partea literară a ziarului. Caragiale și Gane au promis chiar că-i vor trimite din scrierile lor ¹⁾.

Junimea, la acea dată, nu mai era însă o acțiune pur literară. Mai ales dela 1874 încoace, politica a intrat tot mai adânc în sânul ei, având repercusiuni însemnate și asupra evoluției ei literare. Nu toți cei grupați în jurul *Tribunei* aprobau însă această politică. Nu cunoaștem încă îndeajuns dedesubturile acțiunii lor politice, avem însă credința că, dela început, aveau pronunțate simpatii pentru partidul liberal. De aceea, cu toată încrederea care îi lega de Slavici,

¹⁾ Scrisoarea cit. în *Conv. Lit.*, LXIII, p. 995. Caragiale publică în foiletonul ziarului, apoi în Bibliotecă Nr. 45, traducerea dramei lui Parodi, *Roma învinsă*. Din Gane nu se fac decât reproduceri. Ceea ce n'a făcut să scadă admirația pentru el a Junimiștilor sibieni, cari îi trimit o telegramă de felicitare din partea « caracudei sibiene ». (Torouțiu, III, p. 269).

ei l-au silit să dea un angajament formal că Ion Brătianu nu va fi atacat niciodată în ziarul lor ¹⁾).

Faptul acesta a influențat și atitudinea lor literară. Din întâiul an, alături de scriitorii *Convorbirilor* sunt reproduși în foiță scriitori simpatizați de partidul liberal sau militanți chiar în cadrele acestuia (ca Hașdeu și grupul dela *Revista Nouă*, sau chiar foiletoane de ale *Românului*). Această purtare are darul de a nemulțumi pe câțiva dintre Junimiștii ortodocși. Probabil o lămurire a acestei atitudini ambigue a cerut Iacob Negruzzi, în scrisoarea, la care Slavici răspunde între altele: « Între noi — îi spune acesta — nu mai e de discutat nimic. Toate principiile pe care le-au susținut *Convorbirile Literare* sunt astăzi admise de toți. Dacă ar fi vorba de școală, nimeni nu e mai mult de școala *Convorbirilor*, decât însuși d-l Hașdeu. Și poate tocmai de aceea îl supără că se vede pus pe aceeași temelie literară, pe care o combătea. A discuta mai departe ar fi să voim a face coterii literare » ²⁾).

Când legăturile *Tribunei* cu partidul liberal ies și mai mult în evidență, Maiorescu are nevoie și el de explicări din partea lui Slavici. El este convins că nu mai are de a face decât cu un « junimist literar » ³⁾. Acestea s'au petrecut în 1889. Trei ani în urmă, Maiorescu va ataca în Parlamentul Român, pe Slavici pentru legăturile cu D. A. Sturdza, afirmând că el n'a făcut în Ardeal decât pe agentul politic al partidului liberal ⁴⁾).

Mai ales lui Ion Russu Șirianu, nepotul lui Slavici, trimis de acesta în 1884 la București cu o scrisoare de recomandare către Maiorescu, ajuns însă în redacția... *Românului*, credem că trebuie atribuite simpatiile ziarului pentru cercurile literare adversare *Convorbirilor*.

E destul de semnificativă pentru aceste șovăiri ideologice, atitudinea ziarului în cunoscutul caz Rudow. Acesta publicase în 1892 a sa *Geschichte des rumänischen Schrifttums bis zur Gegenwart*, în care meritele scriitorilor dela Junimea erau scoase în evidență cu un mare lux de amănunte. *Tribuna* nu se mulțumește numai cu critica lucrării profesorului german, ci reproduce în întregime, din *Revista Nouă*, « Eine Trilogie », în care Hașdeu, Gion și Șăineanu, loveau peste

¹⁾ Slavici, *Lumea prin care am trecut*, p. 91.

²⁾ Toroușiu, *Op. cit.*, II, p. 289—290.

³⁾ Toroușiu, *Op. cit.*, III, p. 174.

⁴⁾ Titu Maiorescu, *Discursuri parlamentare*, vol. II, p. 65.

capul lui Rudow, cu o nedreaptă violență, în întreaga acțiune literară a Junimei. Slavici însuși, care acum era la București, a trebuit să intervină, mai ales pentru a lua apărarea lui Eminescu, a cărui memorie Hașdeu o murdărise cu câteva insinuări malițioase ¹⁾.

Cu toate aceste oscilări, *Tribuna* a mers mai mult pe linia literară a Junimei. Ideile ei despre limbă le-a pus în aplicare ²⁾. În cele câteva dări de seamă ale sale, Slavici este un fidel interpret al criticii lui Maiorescu ³⁾. De asemenea Sept. Albini, Enea Hodoș și mai ales Gheorghe Bogdan-Duică, adevăratul critic literar al mișcării.

8. Într'o scrisoare către Urban Jarnik, din ajunul apariției *Tribunei*, Ion Slavici definește astfel scopul ziarului: «...va fi un ziar politic, însă scopul nostru este mai ales de a crea aici un centru de lucrare literară, în deosebi în direcția populară ⁴⁾. Din capitalul de idei literare ale Junimei el alege deci mai ales această « direcție populară », pentru a o fructifica în Ardeal. Din contactul lui cu românismul de pretutindeni, el s'a convins cum viața populară nicăieri nu este atât de plină de originalitate ca aici. O știa el bine aceasta din anii adolescenței, când a cutreerat apostolește Ardealul în lung și în lat, zăbovind îndelung printre țărani, însușindu-și limba lor, admirându-le și culegându-le folclorul. *Tribuna* era o ocazie venită la timp pentru a arăta bogăția sufletească a acestui popor « homeric », cum numește el țărănimea ardeleană într'un studiu din tinerețe.

Prin nuvelele și folclorul său, Slavici a contribuit el însuși mult la orientarea Junimei spre acest realism popular. Acela însă care îl va încadra într'o teorie va fi Titu Maiorescu, în articolul lui *Literatura*

¹⁾ Ion Slavici, *Pro amico. Un răspuns d-lui B. P. Hașdeu*, în *Trib.*, IX, nr. 268—269. Reprodus și în Boitoș, *Op. cit.*, p. 65 și urm. Pentru polemica în jurul cărții lui Rudow cf. n-rele 229, 235, 242, 244, 255—259, 273, 284 din același an.

²⁾ Și nu numai în Ardeal, ci și în Bucovina. În corespondențele *Tribunei* din această provincie ironiile la adresa ideilor despre limbă ale Societății pentru cultură sunt frecvente. (Cf. mai ales *Lupta pentru existență a lui « u » mut*, în *Trib.*, I, Nr. 115, semnat A. p. și *Convorbiri din Cernăuți. Ibid.*, II, n-rele 2, 3, 4, semnat Armindeanu). Redacția *Tribunei* va da apoi pe Pompiliu Pîpoș și Gh. Bogdan-Duică, întâiu doi directori ai *Gazetei Bucovinei*, care a avut în această provincie dela Nord, în ordinea literară, rolul ziarului sibian în Ardeal.

³⁾ Cf. Boitoș, *Op. cit.*, p. 51 și urm.

⁴⁾ Torouțiu, *Op. cit.*, vol. III, p. 129.

română și streinătatea, apărut cu doi ani înainte de *Tribuna*¹⁾. El schițează acolo cunoscuta lui teorie a « romanului popular ». După ce arată cum literatura europeană se îndrepta la acea vreme tot mai insistent spre cultivarea localismului, Maiorescu își arăta mulțumirea că de astădată noi ne-am încadrat la timp în ritmul ei, reușind să atragem atenția Europei asupra noastră. Între operele românești cele mai reprezentative ale acestei direcții, el așeza *Amintirile din copilărie* ale lui Creangă și *Gura Satului* de Slavici. Pe viitorul director al *Tribunei* el îl considera deci ca reprezentant de frunte al curentului pe care el îl saluta cu atâta satisfacție. Acest elogiu venit din partea criticului atât de respectat va fi încurajat cu siguranță pe Slavici, pentru a face din direcția populară în care a mers cea mai aleasă parte a operei lui, un adevărat program literar pentru ziarul ardelean.

Cititor pasionat cum îl cunoaștem din tinerețe, Slavici nu se mulțumește însă cu ceea ce putea oferi, pentru stimularea realismului popular, opera lui și literatura română a vremii, ci traduce el însuși, sau pune pe alții să traducă, din operele străine care au înălțat acest curent la un mare prestigiu artistic. Vom arăta mai de aproape atunci când vom vorbi de traduceri, care au fost acele opere. De astădată subliniem faptul destul de semnificativ cum între autorii cei mai cultivați în foiletonul *Tribunei* sunt tocmai aceia pe cari Maiorescu îi înșira în amintitul articol. Criticul junimist aduce acolo drept modele ale genului nuvele și romane de ale lui Alarcon, Paul Heyse, George Sand, Flaubert, Turgheniev, Bret Harte, Dickens, Fritz Reuter. Dintre aceștia George Sand, Turgheniev, Bret Harte și Heyse, vor fi traduși cu multă râvnă de Tribuniști.

Foarte caracteristic pentru această orientare realist-populară a *Tribunei* este concursul ei literar din 1890. S'au instituit atunci trei premii: întâiul pentru cea mai bună scriere beletristică, al doilea pentru cea mai reușită descriere a unei datini populare, iar al treilea pentru comunicarea unei legende sau tradiții, legate de o localitate din Ardeal. Premiul I a fost acordat lui Virgil Onițiu pentru schița lui *O serată literară-muzicală declamatorică în Șunturug*. Iată cum justifică Septimiu Albini, raportorul comisiei de premiere, această

¹⁾ Reprodus, în *Critice*, ed. Minerva, vol. II, p. 7 și urm. El a fost reprodus și în foiletonul *Telegrafului Român* din 1882.

distincțiune: « Autorul ne-a oferit într'însa, prin spiritul său de observare, prin limba sa bună românească și mai ales prin fineța coloritului satiric o adevărată scriere de valoare. Această valoare este cu atât mai mare, fiind lucrarea bazată pe un fond real, fiind luată eminentamente din viața poporului dela țară. . . ». Au primit mențiune onorabilă, din cei cari au concurat pentru premiul întâiu, Ion Pop-Reteganul pentru « copia de pe natură » — titlu care ne aduce aminte de un junimist de seamă — *Ursoanea Granciului*, Ion Popovici-Bănățeanu pentru *D'ale tineretelor* și Traian I. Mager pentru nuvela *Revederea*. Pentru același premiu, continuă Albini, s'au mai prezentat patru lucrări care « horribile dictu », au fost toate nuvele. « Și toate, fără excepțiune, ne-au prezentat câte un cioban palid și gingaș, care vorbește în șezătoare limba de salon, câte o fată de bogătan ce moare sau se îmbolnăvește de dorul ciobanului, câte un părinte tiran, câte o doică (drăguțe de cioban cu doică!) intrigantă, care sprijinește dragostea nenorocitei fete, uneori cu, alteori fără folos, și așa mai departe, tot personaje imposibile oriunde, dar mai ales imposibile între țărănimea noastră, unde cu totul altcum se petrec lucrurile... Romantica ciobăniei — continuă Albini — nu este pentru nuvelistica adevărată ». Mai bine ar face acești tineri începători — încheie el — dacă și-ar face educația literară studiind și culegând literatura și obiceiurile populare ¹⁾).

9. Spre popor deci — acesta a fost cuvântul de ordine al Tribuniștilor, atât în ordinea politică cât și în cea literară. Nu numai cultivarea limbii lui, nu numai inspirația din viața lui autentică, ci culgerea și imitarea tuturor creațiunilor geniului său.

S'a publicat în foiața *Tribunei* foarte mult material folcloric de toate genurile ²⁾. L-au cules mai ales învățătorii și preoții de sat, dar l-au iubit toate categoriile de intelectuali. N'a făcut *Tribuna* o inovație nici în acest domeniu. Folclorul a fost cultivat și admirat în Ardeal și înainte de ea. Mai ales *Gazeta Transilvaniei* și *Familia* au fost totdeauna primitoare pentru poezia și basmul popular. Ziarul sibian a făcut însă din cultul folclorului un *principiu*, ceea ce a avut

¹⁾ S. Albini, *Concursul literar al Tribunei. Tribuna*, VII (1890), nr. 264.

²⁾ Vom publica, în curând, o bibliografie a lui.

o mare influență asupra dezvoltării literaturii ardelen. Pentru că dacă *Familia* de pildă a cultivat folclorul, nu el a dat tonul literaturii publicate în paginile ei, ci mai ales poezia și nuvela patriotică, de imitație bolintineană, împotriva romantismului melodramatic al căreia Albini se ridica cu drept cuvânt.

Nu întreg folclorul publicat de *Tribuna* este inedit. În redacția unui ziar nu se poate face niciodată un control sever al materialului. Un folclorist cu bună educație științifică, Dr. Urban Jarnik, care a stat totdeauna în relații amicale cu ziarul sibian, trimițându-i uneori sfătoase corespondențe din capitala Bohemiei, a arătat într'un articol critic cum, din cele 45 poezii populare « de pe Olt », publicate în foiță de un I. Berghea, 42 sunt aproape identice cu cele din colecția lui și a lui Andrei Bârseanu ¹⁾. Și cazul acesta se va mai fi repetat și cu alți culegători. Totuși avem credința că *Tribuna* cuprinde, până la 1896, cel mai bogat și mai autentic folclor român din Transilvania și părțile unghurene. Mai ales în urma propagandei sale, folclorul a devenit, de atunci încolo, nelipsit din gazetele și revistele ardelen ²⁾.

În paginile *Tribunei* au găsit adăpost cei mai buni folcloriști din această epocă. Aici și-a publicat Ion Pop-Reteganul o bună parte din poveștile, baladele și doinele lui; aici I. T. Mera, Gr. Sima a lui Ion, Ion Berescu, I. Trimbițoniu, « Mărgineanul » au dat numeroase din poveștile lor. Aici a tipărit Avram Corcea baladele lui bănățene, iar Const. Pepa colecția lui de doine și strigături. Și alții și alții, al căror nume a rămas pierdut în foița acestui ziar.

Și chiar dacă în culegerea acestui folclor suntem departe încă de metoda științifică de astăzi, se observă o tendință pronunțată spre notarea cât mai fidelă a materialului. Suntem deci, și în acest domeniu, avansați față de romantismul folcloric al generației anterioare, reprezentat mai ales prin Atanasie Marienescu și Gr. Silași. Cel mai însemnat folclorist ardelean din această epocă, I. Pop-Reteganul sfătuește pe culegători să noteze materialul folcloric în versuri, care e mai conservativ în limbă « chiar așa după cum îl exprimă poporul,

¹⁾ Dr. Urban Jarnik, *Despre poeziile populare și culegerea lor. Trib.*, IX, r.r. 278—279.

²⁾ Începând cu 1893 Institutul Tipografic al *Tribunei* editează *Foata Poporului*, gazetă pentru popor de mare răspândire, condusă de I. Russu-Șirnanu. Din foiletonul ei folclorul este nelipsit. Acum încep să facă culegeri și țărani.

fără a adăuga ori lăsa ceva afară. De crede că vreun cuvânt oarecare nu e înțeles de mulțimea Românilor — explice-l, de crede că nu s'ar putea exprima chiar după cum îl exprimă poporul în acel ținut, pună-i semne oricâte și explice această împrejurare, dar nu-l înlocuiască cu altul pentru cât bine în lume». El mai sfătuiește pe culegători să scrie fiecare piesă pe « foiță separată, ca să o poți pune unde vrei și când vrei ca pe o carte de joc. Aceasta ajută studierea și ordonarea materiei ». Să se mai menționeze apoi locul și ținutul unde a fost culeasă poezia. Întru cât privește basmele și credințele deșarte, ideal ar fi să fie stenografiate. Cum însă această dexteritate este puțin cunoscută de Români, să se respecte cel puțin « șirul ideilor și al cuvintelor mai uzitate »¹⁾.

Aceleași sfaturi le dădea folcloriștilor și Septimiu Albini, în amintitul articol asupra concursului literar al *Tribunei*: puțină muncă, onestitate, bună credință — spune el — « adecă să se înregistreze obiceiurile fără niciun adaos, așa cum ele în adevăr există în popor ». Celor ce aveau de gând să se ridice dela culegere la studiu, el le zicea să fie prudenți mai ales în apropierea, lipsite de temeiu științific, dintre folclorul nostru și cel antic, atât de frecvente la cercetătorii de atunci.

Sfaturile lui Ion Pop-Reteganul și Albini au și fost urmate de mare parte din culegătorii *Tribunei*, materialul cărora este însoțit de indicația persoanei și a localității, sau cel puțin a regiunii din care s'a făcut culegerea.

Cât de iubit a fost folclorul la *Tribuna* se poate constata nu numai din bogatul material publicat în foița ei, ci și din cultivarea asiduă a două derivate ale lui: povestea artistică în proză sau în versuri. Vom trata mai departe pe aceia din colaboratorii ei, cari s'au putut ridica la oarecare originalitate în acest gen.

10. Dacă *Tribuna* a ținut înainte de toate la desfundarea vieții românești locale, ea nu s'a îngădit în marginile ei, ci a avut ochii

¹⁾ Ion Pop-Reteganul, *Despre modul de a aduna materialul literaturii populare*. *Trib.*, VII (1890) nr. 121. El anunță în acest articol că a dăruit Academiei Române cele « 5122 poezii lumești, fără colinde, descântece, etc. », pe care le-a cules.

deschiși totdeauna asupra evoluției literaturii noastre din Regatul liber. Aceasta o cerea de altfel principiul unității culturale, promovat de ziar în toate actele lui. De aceea foița publică, dar mai ales reproduce operele scriitorilor de dincolo de Carpați, nu numai pentru fondul scrierilor, ci mai ales pentru limba lor, care era dată de model intelectualilor ardeleni ¹⁾.

Scriitorii de dincolo, pentru cari Tribuniștii au avut cea mai entusiastă și mai statornică admirație, au fost Vasile Alecsandri și Mihail Eminescu. Cultul ziarului pentru ei credem că se cuvine să fie privit mai de aproape, deoarece el este un prețios indiciu pentru orientările literare și pentru marea transformare sufletească ce s'a petrecut în Ardeal în acest răstimp.

În momentul apariției *Tribunei*, Alecsandri era rege neîncoronat al poeziei române. În deosebi prin recitări și reprezentații de diletanți, el a pătruns în toate straturile sociale ale românismului ardelean. De aceea *Tribuna* s'a acordat sentimentului aproape unanim al cititorilor săi, închinând întâiul ei foileton poetului dela Mircești. Alecsandri a fost sărbătorit atunci la București cu prilejul reprezentării *Fântânii Blanduziei*, printr'un banchet, organizat de Junimea, cu participarea însă a tuturor grupărilor literare. Despre această sărbătorire relatează foița amintită, cu titlul ei semnificativ, *Prânzul Junimei în onoarea lui Alecsandri*. Tot în întâiul an Petre Dulfu, corespondentul bucureștean al ziarului, raportează despre «seara neuitată», în care poetul a cetit în sânul Junimei, drama *Ovidiu* ²⁾. Un Bănățean, P. Broșteanu, scrie un bun articol despre Alecsandri

¹⁾ O bună ocazie pentru aceasta a fost *Crestomația Română* a lui I. Manliu, din care se fac cele mai multe reproduceri. (*Trib.*, VII, Nr. 66 și urm.). Ziarul o recomandă «celor ce-și iubesc limba și n'o pot găsi decât în colecții de acest soi». Dintre colaboratorii de dincolo ai ziarului mai amintim aici pe Matilda Cugler-Poni și P. Ispirescu, care au pătruns, asemenea lui Caragiale și în Biblioteca Poporală.

²⁾ Pentru a vedea cât de pestrițe au ajuns, la această dată, ședințele Junimei e bine, credem, să notăm pe cei cari au participat la ea: «Afară de membrii obișnuiți ai societății Junimea — spune Dulfu — (ca Teodor Rosetti, Iacob Negruzzi, D. Ollănescu, Șt. C. Mihăilescu, etc.), mai erau de față D. A. Sturdza (Ministru de Externe), P. S. Episcopul Melchisedec, d-nii col. și adjutanți regali Casimir și Candiano Popescu, maiorul Argetoianu, etc., și — ca nealțădată — împrejurul mesei de citit strălucea și o frumoasă cunună de dame (d-nele Sturdza, Mite Kremnitz, Candiano Popescu, d-na Maiorescu, d-na Livia Maiorescu, etc., etc.)».

în *Magazin für die Litteratur des Auslandes*. *Tribuna* îl traduce în foiletonul său, însoțindu-l de deosebite elogii¹⁾. Sunt numeroase apoi reproducerile din opera poetului, fără de a se ajunge însă la un abuz, căci *Tribuna* nu s'a hrănit niciodată din reproduceri fără rost, cu n'ăceau adeseori ziarele și revistele ardelenale ale vremii, în partea lor literară. *Foaia Ilustrată* reușește chiar să publice o inedită a poetului: *Plugul blestemat*, pe care autorul o dăduse pentru un *Almanah* al Societății «Petru Maior», care n'a mai apărut însă²⁾.

Mai semnificativ însă pentru cultul față de poet al Ardealului este ecoul pe care moartea lui l-a avut în *Tribuna*. În răstimpul cuprins în acest studiu, Românii au pierdut pe câțiva dintre fruntașii vieții lor politice și culturale: C. A. Rosetti, M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, I. C. Brătianu, M. Eminescu, Timoteiu Cipariu, Gheorghe Barițiu. Tuturora *Tribuna* le-a închinat articole și reportaje cu prilejul trecerii dintre cei vii. Dintre toți aceștia însă, numai I. C. Brătianu s'a împărtășit de elogiile acordate lui Alecsandri. Numărul 195 din 1890 al ziarului, închinat tristului eveniment, are întâia pagină încadrată în chenar negru, iar articolul de fond, cuprinde, între altele, aceste aprecieri asupra operei celui dispărut:

«Nu există pe fața pământului un unghiu de țară, locuit de Români, în care numele lui Vasile Alecsandri să nu fie cunoscut și cântecele sale să nu fie în gura tuturor. Eminescu a fost un mare geniu, dar adâncă sa cugetare, fantazia lui colosală n'a străbătut în masele poporului, precum a străbătut dulcea limbă, doinele, baladele, legendele și cântecul patriotic al lui Vasile Alecsandri. Din izvorul bogat al poeziei populare s'a adăpat bardul nostru și din cântecul său dulce s'a adăpat poporul român; aici a grăit inimă la inimă» . . .

Sunt relevate în deosebi meritele poetului în desvoltarea limbii românești: «Pe când Românii, umiliți din toate părțile, se sileau să arate originea lor latină nu numai prin fapte istorice, ci și prin alcătuirea graiului lor, s'a format și aici și dincolo de Carpați o școală, care în năzuințele ei naționale a mers așa de departe, încât începuse a se forma un abis periculos, între limba literară și limba viuă a poporului. În același timp, Alecsandri scotea mereu comori din poezia

¹⁾ *Trib.*, I, nr. 171.

²⁾ *Foaia Ilustrată*, I, p. 192.

populară și, pe când răceala îngrozitoare a scrierilor filologilor te respingea, te atrăgea căldura binefăcătoare a graiului, în care se rostea cântărețul român. Puterea științifică a învățaților se frângea, chiar și în era unui simț național exaltat, înaintea puterii magice a poetului. Tezaurul scos prin Alecsandri ne va rămâne încă mult timp izvorul perfecționării limbii noastre ».

Dovadă supremă pentru cultul lui Alecsandri — mai spune autorul acestui articol — este faptul că poeziile lui « se cântă de popor în toate țările locuite de Români ». La Mircești, încheie caldul omagiu, este pulbera vremelnică a poetului, spiritul lui « va fi însă al nostru al tuturor ». Peste zeci și sute de ani el va răsuna « dincoace și dincolo de Carpați, dincoace și dincolo de Balcani ¹⁾ ».

Scriind astfel, *Tribuna* nu exprima numai sentimentul celor grupați în jurul ei, ci pe al întregii românimi de dincoace de Carpați, care a ținut să deplângă trecerea din viață a poetului într'un mod cu totul deosebit. Astfel Sibienii au organizat, pentru odihna sufletului poetului, un parastas în catedrala arhiepiscopiei. Cel care a elogiat pe Alecsandri, cu acest prilej, a fost Zaharia Boiu, fostul redactor al *Telegrafului Român*, admirator și imitator vechiu al poetului. Ziarul publică în întregime panegiricul lui, care prin înțelegerea pentru semnificația vieții și operei lui Alecsandri și prin forma lui aleasă și inspirată, face cinste celui care l-a rostit. « Precum zice frumoasa tradițiune bisericească despre Ioan Evanghelistul — spune Zaharia Boiu — că el din răzimiră pe pieptul lui Isus a scos dumnezeiasca inspirațiune a admirabilei sale Evanghelii, așa vom zice și noi de Alecsandri, că răzimat pe pieptul poporului român el a ascultat și a auzit mai bine decât toți, toate palpitările inimii lui, s'a inspirat mai mult decât toți din spiritul lui și a zugrăvit mai fidel decât toți chipul vieții lui sufletești. De aici neasemănata simplitate, curățenie, căldură, adâncime, dulceață și putere a poeziei lui: Ale tale, putem zice, dintru ale tale! Ceea ce poporul i-a dat din comoara cea nesecată a sentimentelor sale, poetul îi redă înmulțit, înfrumusețat, așezat în ordine, pus pe vasele de argint și de aur ale divinei poezii; și poporul uimit, recunoaște în limba lui Alecsandri limba sa, în simțimântele lui simțimântele sale, în chipul lui chipul său

¹⁾ *Tribuna*, VII, nr. 195.

și strigă cu cuvântul biblic: Iată aici os din oasele mele și trup din trupul meu . . .¹⁾ ».

Cu câteva zile în urmă, Brașovenii au urmat pilda Sibienilor, închinând de asemenea un parastas poetului, urmat de o serbare comemorativă în sala festivă a liceului, la care s'a recitat din opera poetului defunct, iar Andrei Bârseanu a rostit o cuvântare omagială²⁾.

Același gest de pietate l-au săvârșit apoi Lugojenii, unde cuvântarea festivă a fost a protopopului Gh. Popovici³⁾.

Cultul pentru Eminescu a fost mai discret, nu mai puțin adânc însă).

Grupul tribuniștilor îl admira încă înainte de întemeierea ziarului. Relațiile lui Slavici cu poetul ne sunt îndeajuns de cunoscute. El n'a fost însă singurul care s'a apropiat de timpuriu de inima lui Eminescu. Ilarion Pușcariu i-a fost coleg la Viena. Ion Bechnitz i-a fost tot acolo, prieten bun, iar mai târziu mare admirator⁵⁾. Întreg grupul dela *Telegraful* se va fi simțit apoi deosebit de atins de felul în care poetul le aprecia străduințele literare. Prin ei cultul pentru autorul *Luceafărului* s'a răspândit în întreaga elită românească a Sibiului. Când poetul se îmbolnăvește, în 1883, Sibienii stăruiau să fie adus în mijlocul lor, asigurând pe Slavici că nicăeri nu va fi îngrijit ca acolo⁶⁾. « Sosind la gară — scrie Slavici lui Maiorescu — am fost întâmpinat de dascălimea de aici, care s'a simțit foarte desiluzionată, aflând că nu l-am adus pe Eminescu. Era aici așteptat cu multă căldură. În deosebi și cucoanele și cuconițele sibiene îl cunosc toate și-l doreau să vină. E așteptat aici și dacă va veni va fi foarte călduros primit⁷⁾ ». Eminescu însă, încolțit puternic de boală, a fost trimis de prieteni acolo unde se aștepta o salvare mai sigură, la Viena. Dacă n'a putut să vină însă la Sibiu, ultimii ani

¹⁾ *Tribuna*, VII, nr. 205. Zaharia Boiu a mai închinat poetului cu prilejul morții poezia *La moartea lui Vasile Alecsandri*. *Trib.*, VII, nr. 200.

²⁾ *Ibid.* Cf. și Bârseanu, *Ist. școalelor centrale*. *Op. cit.*, p. 537.

³⁾ *Trib.*, VII, nr. 282.

⁴⁾ O schițare mai mult bibliografică a acestui cult a dat G. B.-Duică. *Eminescu intrând în Ardeal (Pe drumul Tribunei din Sibiu)*, în *Mihai Eminescu IV* (1933), p. 1—3.

⁵⁾ Slavici, *Amintiri*, p. 144.

⁶⁾ *Ibid.*, p. 135.

⁷⁾ *Conv. Lit.*, LXIII, p. 956.

ai vieții lui au fost urmăriți de aproape de prietenii sibieni, în ziarul lor. Cele din urmă poezii ale lui sunt uneori reproduse¹⁾; planurile lui literare sunt elogiuate²⁾; mersul sănătății lui este înregistrat cu deosebită îngrijorare, iar moartea i-a îndurerat pe toți. Ziarul reproduce coloane întregi din presa și revistele bucureștene despre răsunetul acestui eveniment la Români de dincolo de Carpați³⁾. Din parte-i *Tribuna* i-a consacrat o poezie a tânărului Al. I. Hodoș (viitorul Ion Gorun) și un articol scurt, dar care cuprinde în scrisul lui miezos întregul sens al operei poetului⁴⁾. El era scris de Gheorghe Bogdan-Duică, care cu un an înainte începuse să urmărească în foiletonul ziarului ecoul lui Eminescu dincoace de Carpați, demascând pe plagiatori și laudând pe cei ce au știut să învețe din taina artei lui.

Două luni în urmă, Vasile Goldiș, atunci profesor la Caransebeș, citea la adunarea din acel oraș a Societății pentru Fond de Teatru, conferința lui *Pesimismul în poeziile lui Eminescu*, pe care ziarul va reproduce-o în întregime în foiță⁵⁾. Prin gândirea ei strânsă, prin metoda taineană, aplicată cu pricepere operei poetului, prin explicația filosofic-istorică a pesimismului lui și indicarea legăturilor lui precise cu filosofia lui Schopenhauer, avem de a face mai mult decât cu o conferință, cu un studiu, care merită un loc de seamă în bibliografia eminesciană⁶⁾.

Simpatia pentru poet a mers astfel crescând. Se caută amintiri despre petrecerea lui în Ardeal, se publică comentarii asupra operii lui. Astfel Aurel [C. Domșa] dă *Tribunei* un fel de statistică a lunii

¹⁾ *La Steaua*, în *Trib.*, III, nr. 299.

²⁾ Mai ales *Fântâna Blanduziei*, care e menționată regulat la bibliografie.

³⁾ Incepând cu nr. 139, anul VI. Cuvântările dela înmormântare sunt reproduse aproape toate. Apoi articolul lui Hașdeu din *Rev. Nouă*, al lui I. Negruzzi din *Conv. Lit.* și studiul lui Maiorescu despre poet, acesta se pare, înainte de a apare în *Convorbiri*, căci în nota redacțională cu care e însoțit se spune: « În *Conv. Lit.* dela 1 Nov. va apare următorul articol scris de d-l Maiorescu ». (*Trib.*, VI, nr. 253).

⁴⁾ *Eminescu*, în *Trib.*, VI, nr. 140, semnat g., după stil însă cu siguranță al lui G. B. D. În același număr poezia *Mort* a lui A. I. Hodoș.

⁵⁾ *Trib.*, VI, nr. 257—260.

⁶⁾ Conferința n'a fost însă pricepută la Caransebeș, probabil din pricina caracterului ei de studiu. Cf. Niță dela Lugoj [Ion Popovici Bănățeanu], *Adunarea Societății pentru Fond de Teatru*. *Trib.*, VI, nr. 218.

în poezia lui Eminescu, precedând-o de prețioase amintiri, culese dela Blăjeni despre trecerea poetului pe acolo ¹⁾).

Aurel C. Domșa glăsuia, timid, sub pseudonim, în numele Blajului tânăr. Blajul bătrân gândea cu totul altfel. Cu trei ani în urmă, unul din reprezentanții lui, Al. Grama, publica cunoscutul pamflet antieminescian. El a trezit o adevărată indignare la București. *Tribuna* se face ecoul indignării Ardelenilor, admiratori ai poetului: «Asigurăm pe frații noștri de pe malurile Dâmboviței — spune ea — că cursurile de estetică ale savantului anonim dela Blaj nu numai că n'au fost aprobate și gustate de către publicul românesc de aici, dar au stârnit adevărată indignațiune în toți câți au avut răbdarea să le citească. În tot Ardealul, cu cele mai îndepărtate părți românești ale Ungariei, abia se mai găsește azi un cărturar în casa căruia să nu fie pe masă volumul de poezii al lui Eminescu ²⁾». Pamfletul lui Grama se împărtășește un an în urmă de satira usturătoare a lui Gh. Bogdan-Duică, care face cu acest prilej ironice considerații asupra șoarecilor în literatura universală, numind cartea lui Grama o «murdărire a unui spirit dumnezeesc ³⁾».

Tribuna n'a fost însă nevoită să apere pe poetul adorat numai de atacurile lui Grama, ci și de ale altora, care se bucurau în cercul ei de multă stimă. Am amintit mai sus, într'o altă ordine de idei, de replica dată de Slavici lui Hașdeu, care în critica adusă cărții lui Rudow era atât de lipsit de pietate față de memoria celei mai strălucite minți românești.

III. SCRITORII « TRIBUNEI »

I. IOAN SLAVICI

1. Absorbit de conducerea ziarului, în care el era nevoit nu numai să scrie, ci să și corecteze ce scriu alții, Ion Slavici n'a publicat în foiața *Tribunei* multă literatură originală. Și dacă în momentul

¹⁾ Aurel, *Luna la Eminescu. Trib.*, VII, nr. 98.

²⁾ *Curentul Eminescu*, dare de seamă despre conferința cu acest nume a lui Vlahuță, în *Trib.*, IX, nr. 65 semn. V. D.

³⁾ *Când nu aveam ce face ori ceva despre șoareci. Trib.*, X, nr. 7-8. Articolul e semnat Alfa, după stil e evident însă al lui Gh. Bogdan-Duică.

plecării la Sibiu n'ar fi avut în fundul valizei câteva manuscrise terminate, sau aproape terminate, sau n'ar fi avut « concediul » forțat din închisoarea dela Vaț, el n'ar fi publicat nici atât. Totuși, cele câteva lucrări tipărite în acest răstimp, fie în ziar, fie în publicațiile din editura lui (*Calendarul* și *Biblioteca*), dacă nu sunt prea numeroase, sunt destul de importante, atât pentru evoluția lui sufletească, cât și pentru acțiunea literară întreprinsă în Ardeal.

Ele sunt, în ordine cronologică, următoarele ¹⁾:

1. *Pădureanca*, nuvelă, *Tribuna*, I, nr. 63—97. Republicată în *Bibl. Pop. a Tribunei*, nr. 1, iar de acolo, cu foarte puține modificări, în *Nuvele*, vol. III, București, f. a., p. 217—352.

2. *Sfaturile Părintelui Serafim*, *Calendarul Poporului* pe 1886, p. 37—44.

3. *Păcală în satul lui*, poveste, *Tribuna*, III, nr. 210—214. Republicată în *Bibl. Trib.*, nr. 28. Reprod. în *Povești*, București, 1921, p. 127—150.

4. *Polipul Unchiului*, scene comice, *Tribuna*, III, nr. 222—225.

5. *Petrea Prostul*, poveste; *Calendarul Poporului* pe 1887. Reprod. în *Povești*, p. 151—190.

6. *Fapta omenească*, *Scrisori adresate unui om tânăr*, *Tribuna*, V (1888), nr. 243—244, 248—249, 252—253, 257—259, 262—265, 268—270, 276—278, 282—289.

Vom începe cu cea din urmă, ea fiind o adevărată cheie pentru explicația personalității lui Ioan Slavici.

2. În 1888 directorul *Tribunei* a intrat în închisoarea dela Vaț, pentru a-și ispăși păcatul de a fi scris un articol, în care apăra politica deputatului român, generalul Traian Doda. Izolat de vârtejul activității politice și de hărțuiala redacției, putea acum să se aplece iarăși asupra lui însuși, îndeletnicire pentru care prinsese dragoste, mai ales pe când își făcea studiile la Viena, în tovărășia lui Eminescu.

¹⁾ Nu înșirăm aici traducerile de care ne vom ocupa la cap. traducerilor, nici cele câteva recenzii pentru care cf. Boitoș, *Op. cit.* passim. D-l Boitoș are de altfel meritul de a fi prezentat cel dintâi contribuția literară a lui Slavici la ziarul sibian.

Avea patruzeci de ani. Se simțea deci în floarea bărbăției, când nu mai are dreptul să-și risipească existența, ci să și-o concentreze spre un scop înalt, care să satisfacă toate exigențele ființei lui etice și spirituale. Era un bun prilej pentru a-și face un scrupulos examen de conștiință. Din meseria lui de dascăl și de ziarist, el a prins apoi o mare dragoste de a da sfaturi tinerilor. Din aventura lui spirituală și etică el va trage deci concluzii pentru alții, scriind, cu această ocazie, cea dintâi lucrare a lui de pedagogie socială.

Și-a ales forma scrisorilor pentru că ea îi dădea mai multă libertate de a împlăti experiențe din viață cu idei culese din bogatele lui lecturi. În felul acesta el putea apoi să se apropie mai ușor de inima cititorului, lucru la care țintea în primul rând.

Scopul lui este să ajungă la explicarea faptei, care înobilează pe om și îi dă un sens înalt vieții lui interioare și sociale. Pentru a-l atinge, pornește înainte de toate dela el, dela întâmplările și aventurile lui spirituale. De aceea *Fapta omenească* este o adevărată mină de informații și sugestii pentru cel ce vrea să cunoască evoluția sufletească a lui Ion Slavici. E adevărat că unele din amintirile povestite în ea au fost reluate, pe un ton calm, bătrânesc, în *Lumea prin care am trecut* și în *Amintiri*. Aici însă ele au o culoare mai bogată, un accent mai dramatic. Amintirilor se alătură apoi sugestiile din lecturi, ale căror ecouri vor putea fi surprinse în opera povestitorului ardelean. Iată tot atâtea motive pentru care am crezut să intrăm mai adânc, în această lucrare, pierdută într'un foileton de ziar.

Ion Slavici a avut parte de o copilărie bogată, care a lăsat urme definitive în existența lui. Trei figuri îi stăruie în amintire, din acești întâi ani ai vieții: Bunicul, tatăl și mai ales mama sa. Dela cel dintâi se pare că a moștenit talentul literar: «Tata-bătrân, fruntea lumii mele de atunci, era tovarășul meu de jucărie. Nu ieșea de acasă decât la biserică și la vie, iar aici totdeauna mă lua și pe mine. Mă învăța să cânt și să spun «orășii», îmi arăta buchile și icoanele din Psaltirea cea cu copcii, îmi cioplea cărucior, îmi făcea smeul, îmi împletea biciul — iară eu nu-l puteam răsplăti decât cu ștregării copilărești » ¹⁾).

¹⁾ *Trib.*, V, nr. 283.

Tatăl lui i-a dat temperamentul «năvalnic», sinceritatea și vioiciunea, care se pot urmări mai ales în scrierile lui din tinerețe și despre care el însuși mărturisește că erau unele din însușirile lui caracteristice. Această fire francă a tatălui nu era însă lipsită de delicatețe: «Tatăl meu?! — spune el. — Într'una din zilele de vară maicămea era mâhnită, fiindcă scăpase în fântâna din curte degetarul ei — degetar foarte vechiu, cu care atât de bine se deprinsese. Nu-i vorbă, putea să-și cumpere altul, mai nou și mai frumos — dar acela era acela!

«Tatăl meu a făcut ce a făcut ca mama să plece de acasă, apoi a luat calfele, a mai chemat doi vecini și a scos toată apa din fântână, ca să caute degetarul, pe care mama l-a și găsit pe masă când s'a întors.

«Așa era omul, care era tatăl meu ¹⁾».

Mama era mai aspră, mai reținută, cu sentimente mai statornice și mai tari. Ea i-a dat frâna morală a firii lui exuberante, fără de care bogăția lui de viață s'ar fi risipit poate, fără a lăsa nimic în urmă. Niciodată nu-l certa, nu-l bătea. Îl lăsa să se convingă el însuși de rezultatele faptelor sale, chiar și atunci, când ele puteau să-i devină dezastroase. Cu toate acestea ea era iubită mai mult decât toți și ochii copilului căutau totdeauna aprobarea sau desaprobară ochilor ei. Portretul pe care fiul i-l face, este de o înaltă noblețe morală. Chiar și după moartea ei, o simțea totdeauna examinându-i faptele: «Eu nu pot, — spune el — să fiu împăcat cu mine, nu pot să fiu mulțumit, nu pot să mă simt fericit, decât atunci când fapta mea este împlinirea voinței mamei mele, pe care o simt totdeauna și o știu, fără ca să mă mai gândesc, și cele mai curate și mai senine momente ale vieții mele sunt acelea în care îmi zic: O, cum s'ar bucura mama! ²⁾».

Nu erau decât el și o soră, iar părinții erau fruntași între fruntași. De aceea, în copilărie, el n'a simțit ce e grija, în jurul lui n'a văzut decât acea mulțumire și încredere în viață, care se desprinde din toate nuvelele lui țărănești. În mijlocul acestui peisaj idilic, el sburda ca un mânz sălbatic, spărgea ferestre, sărea garduri, se asmuțea

¹⁾ *Ibid.*, nr. 263.

²⁾ *Ibid.*, nr. 264.

cu câinii, prindea caii pe izlazuri și îi călărea nebunește, strica cui-burile păsărilor. « Mâinile îmi erau mereu rănite, obrații mereu sgariați, buzunarele mereu pline de pietre și de cuie, haine noi nu sufeream pe trupul meu și nu putea niciodată să știe nimeni cum și când am să mă întorc, când eram plecat de acasă, căci multe nopți a petrecut tata căutându-mi urma pe la rude și pe la fini și adeseori m'a găsit, dus cu cine știe, să stau peste noapte la focul din deal și să ascult poveștile băieților ieșiți cu boii la pășune ¹⁾ ».

Cu toată abundența jocului și a ștregăriilor, învățătura nu lipsește, iar inima e bine primitoare, mai ales pentru pildele evanghelice, care sunt frecvente într'o casă unde cărțile sfinte sunt nelipsite.

Din această viață, care continuă în același ritm și în liceu, s'a furișat pe nesimțite în sufletul lui principiile etice care se vor desprinde din *Fapta omenească*. Ceea ce a urmat, mai ales la Viena, n'a fost decât o lărgire și o adâncire. De acest lucru nu și-a dat însă seama decât târziu, după ce a trecut peste el furtuna științei, gata, gata să-i devasteze sufletul.

Acest circuit al existenței sale este înfățișat în mod dramatic în *Fapta omenească*.

Întâiul semn de întrebare i l-a înfipt în suflet Mihai Eminescu. « Deodată cu mine — spune el — veni la Viena și Eminescu al nostru.

« Ne-am întâlnit, ne-am făcut prieteni și, vrând nevrând, tot pe el îl găseam, când voiam să discut cu cineva, căci deși era mai mic de ani, era mult mai mare ca știință, strivitor ca superioritate intelectuală, și mai presus de toate, om cu inima deschisă și totdeauna plină de căldura sfântă a celor aleși ²⁾ ».

El l-a îndreptat spre filosofie. A început cu Kant, ale cărui fraze greoaie din *Critica rațiunii pure* le descifra pe « Strohsackul » lui din cazarma Francisc Iosif. Kant îi spunea un lucru pe care l-a simțit, în el însuși, cu mult înainte de a-l citi: că lumea din afară este o iluziune a simțurilor noastre. Atâta însă nu l-a mulțumit. El admitea că lumea este astfel cum se oglindește în simțurile lui, nu putea însă admite că aceste simțuri, carnea lui, eul lui sunt și ele numai o iluziune. Astfel a ajuns la Schopenhauer. Eminescu i-a dat *Über*

¹⁾ *Ibid.*, nr. 264.

²⁾ *Ibid.*, nr. 276.

die vierfache Wurzel des Satzes vom zureichenden Grund, cea din-tâi carte în viață în care a găsit «mulțumirea convingerii¹⁾». Schopenhauer l-a convins că acel «lucru în sine», pe care Kant spunea că nu-l putem cunoaște, este voința. Cu toată marea lui admirație pentru acest filosof, cu toate că ideea de voință universală, precum și idealul omenesc de înăbușire a acesteia le acceptă, nu-și poate stăpâni unele rezerve față de el. Din pricina traiului său izolat, lipsit de lumina copilăriei și de mângâierile familiei, Schopenhauer n'a înțeles sentimentele. Și pentru Ion Slavici nimic nu este atât de real și de hotărâtor ca acestea. Voința însăși, adaogă el, împăcând ceea ce îi spunea inima cu filosofia lui Schopenhauer, intră în noi ca sentiment.

Cugetând astfel, înțelegem pasiunea lui pentru Jean Jacques Rousseau, ale cărui *Confesiuni* l-au covârșit prin inima care vibrează în ele cu o rară intensitate.

Paralel însă cu adâncirea realității eului său — pentru pătrunderea căreia a zăbovit mult la cursuri de fiziologie și în săli de disecție — îi creștea convingerea despre necesitatea înăbușirii acestui eu, prin cumpăt și lepădare de sine. Spencer, care i-a lămurit mai bine decât toți noțiunea de conștiință, dar mai ales Confucius, pentru care avea de asemenea o admirație superlativă, i-au arătat cum numai prin aceste virtuți se stăpânește înțelepciunea vieții.

«Așa, spune el, m'am întors iar la *Catechismul* cu care începusem, la *Cărțile Apostolilor*, pe care le citeam în biserică, la *Acatistul* din care tata scotea cea mai înaltă știință și la *Evangheliile*, pe care tata-bătrân le știa pe de rost și mi le explica duminicile și zilele de sărbătoare, mai înainte de a ne așeza la masă²⁾».

Circuitul acesta sufletească însă a avut o mare amploare și câteva momente de criză acută, zugrăvite puternic în *Fapta omenească*. El înfățișează cu multă duiosie mai ales ruperea din idila copilăriei și revenirea după îndelungi frământări la vatra părintească. Mama, cu instinctul ei sigur, a simțit ce însemnează pentru el această ruptură. De aceea, pe când tatăl era mândru de plecarea lui la Viena, ea îl implora să nu se înstrăineze. Mulțumirea ei cea mai mare ar fi fost

¹⁾ *Ibid.*, nr. 284.

²⁾ *Ibid.*, nr. 288.

dacă s'ar fi făcut preot sau notar în satul lor. « Lasă-mă — a spus ea, la plecarea feciorului în capitala Austriei — lasă-mă să-l văd, că acum îl văd și nu-l mai văd și atâta prunc avem și noi: are să se întoarcă, dar altul se întoarce, iar pruncul nostru niciodată ¹⁾ ».

Și teama ei s'a dovedit întemeiată. El s'a întors străin în mijlocul lor, în cea dintâi vacanță. Îi simțea chiar o povară, care-i împiedică sborul în speculațiile filosofice. Ce au însemnat pentru el cei ce i-au dat viața, nu și-a dat seama, decât atunci când i-a pierdut, mai întâi pe mama, apoi, în scurt timp, și pe tată, care n'a putut să-i suporte lipsa. « Îți grăesc în limbă omenească — scrie el prietenului imaginar — și simt, că n'ai să mă înțelegi, dacă n'ai simțit și tu vreodată în viața ta ce voesc să-ți spun când zic: din zi în zi tot mai mult păream eu însumi mie ca un lucru aruncat la marginea drumului de țară, pe care poate să-l ridice cine vrea, ca să-l întrebuințeze cum vrea ²⁾ ».

Atunci s'a convins cum tot ceea ce are mai de preț în suflet, ei și satul lui i-au dat. Sensul adânc al legăturilor cu ai tăi, mai întâi cu familia, apoi cu neamul, atunci i s'a lămurit, ca printr'o revelație. De aceea din iubirea de părinți el face, în această lucrare, unul din temeiurile principale ale caracterului. Cine nu e bun fiu, pentru el nu va fi nici părinte și nici cetățean vrednic, decât prin excepție. Adevărul acesta el l-a verificat și în operele de artă (amintește de dramele lui Shakespeare), dar mai ales în Confucius, pe care l-a ținut totdeauna în apropiere.

Părinții l-au învățat să fie totdeauna el însuși, sincer și lămurit față de propria lui conștiință. În atmosfera caldă a căminului părintesc și a satului s'a convins de valoarea sentimentului în alcătuirea caracterului. « Căci soarele sufletului omenesc — spune el — este inima și capul din inimă se luminează ». În acest limbaj rousseauist va înălța adevărate imnuri de slavă iubirii, care este pentru el sensul suprem al vieții, punctul de plecare al întregii înțelepciuni, dumnezeirea însăși: « Iubirea întărește inima și eliberează mintea și cel mai mare binefăcător al tău este acela care mai vârtos te-a învățat

¹⁾ *Ibid*, nr. 276.

²⁾ *Ibid*, nr. 285.

să iubești; cea mai rea dintre faptele tale este aceea prin care slăbești iubirea, fie în tine, fie mai ales în alții ¹⁾ ».

În dăruirea acestui dar dumnezeesc să fii însă cumpătat, « căci slăbiciune și tărie este iubirea ». Și cumpățul îi revine acum stăruior sub condeiu, acestui om plin de instincte puternice. Simțea că fără răgazul lui era amenințat să se prăbușească în vițiu și păcat. De aceea face din el regulatorul cel mai sigur al « faptei omenești ». Dacă ființele necuvântătoare lucrează ascultând numai de impulsivitățile instinctelor, omul trebuie să dea din prisosul lui sufletească mai mult altora, decât sie însuși. Căci — spune el — « dacă adevărat este că voința de a fi se împlinește prin vrerea de a nu fi, desvoltarea omenească nu merge ca cea vegetală, din mai slab în mai tare, ci din tare în mai slab ²⁾ ». Iar în altă parte: « Pe când firea zidește, tu dărâmi; pe când ea crește, tu stârpești; pe când ea sbuciumă și învrăjbește, tu alini și netezești. Începutul îl faci cu tine însuși. De aceea fericirea ta nu e bucurie, ci o senină înduioșare ³⁾ ».

Iată ce cuprinde în esență, această operă a lui Slavici, nu îndeajuns de cunoscută și prețuită. Căci dacă autorul n'a vrut să cuprindă în marginile ei un sistem filosofic bine încheșat, a reușit să zugrăvească drama lui sufletească, dramă care nu era numai a lui, ci, într'o anumită măsură, a întregii generații, din elita căreia făcea parte. În acest circuit spiritual al lui Slavici se poate urmări procesul sufletească al multor Junimiști, adoratori ca și el ai lui Schopenhauer și ai filosofiei orientale, avizi după știință pozitivă, din care se întorc însă sceptici, sau cel mult stoice. Se poate urmări însă mai ales drama interioară a lui Mihail Eminescu, care dacă are altă intensitate și ajunge la alte concluzii, prezintă același grafic și se hrănește din aceleași izvoare. Față de acest prieten iubit, precum și față de cea mai mare parte din Junimiști, Slavici avea însă ceva în plus, care i-a adus salvarea: credința creștină, înrădăcinată puternic în ființa lui în anii copilăriei.

Trecerea lui Slavici prin etapele sufletești ale generației sale nu s'a făcut însă fără să lase urme în concepția lui creștină. Accentul

¹⁾ *Ibid.*, nr. 265.

²⁾ *Ibid.*, nr. 288.

³⁾ *Ibid.*, nr. 289.

pe care îl dă el cumpătării este una din aceste urme. Creștinismul luptător, agresiv, el îl desaproabă, considerându-l o reminiscență mozaică. Îl satisfăcea mai de grabă apropierea de Confucius, decât de legile lui Moise.

Astfel creștinismul lui se aseamănă mult cu al lui Tolstoi, care s'a inspirat cam din aceleași izvoare. Slavici n'a împins însă niciodată « lepădarea de sine » până la nihilismul solitarului dela Iasnaiia Poljana.

Asemenea lui Tolstoi el tinde apoi să-și pună arta în serviciul ideilor lui etice. În *Fapta omenească* el condamnă « desfrâul estetic », prin care înțelege arta care lasă în suflet îndoieli morale. În întâiele lui nuvele, când idila de acasă trăia puternic în el, tendința moralizatoare a fost înăbușită de artist. Cu înaintarea în vârstă, acesta a lăsat însă tot mai mult loc predicatorului.

Sfaturile Părintelui Serafim, cu care Slavici inaugurează partea literară a celui dintâiu *Calendar*, editat de *Tribuna*, are același fond etic ca și *Fapta omenească*. Serafim este un călugăr bătrân dela Mănăstirea Stânișoara, din Munții Coziei, cu obraji « galbeni ca boaba de tămâioasă, plini și cuprinși mereu de o viuă mișcare ». Autorul reproduce aici câteva dintre însemnările de pe un Evangheliar ale acestui eremit imaginar. Iată pe cea dintâi din ele, atât de înrudită cu ideile desprinse din opera analizată mai sus:

« Toată nefericirea din trup își are începutura: trupul naște poftele, care te împing la păcat, din el se pornesc dorințele, care îți umplu sufletul de neastâmpăr, în el e scaunul a toată durerea. De aceea mai presus de toate să-ți fie paza trupului tău, căci mai bine este a fi vierme călcat în picioare, decât om plâpând, care nu are în el nici destulă tărie ca să poarte durerile, nici destulă virtute, ca să ție frâu pofteilor sale, nici destulă tignă, ca să se bucure de frumusețile lumii acesteia. Măririle lumești, bogățiile, învățătura, mintea luminată, sufletul curat, toate împreună nu-ți folosesc nimic, dacă însuși trupul tău îți este dușman.

« Deșteptându-te dar din somn, înainte de toate la trupul tău te gândește, săvârșind lucrarea ta zilnică, bagă mereu de seamă să nu te strici cu trupul tău, și așezându-te la odihnă, trageți seama cu tine, dacă te-ai împăcat ori nu cu cel mai neîndurat dușman al tău, de care nici în visurile tale nu poți scăpa.

« O știu aceasta toți oamenii, căci altfel nu și-ar dori sănătate bună, când se despart unul de altul ».

3. Când Slavici venea la Sibiu, în Aprilie 1884, aducea cu sine lungă lui nuvelă *Pădureanca*. În Martie el o citise în Junimea bucureșteană, unde a plăcut mult ¹⁾. Mai rămăsese să facă unele modificări, propuse probabil de Maiorescu, și să o dea publicității, inaugurând astfel « Biblioteca populară a Tribunei ». În ziar ea începe să apară la 1 Iulie st. n. în același an.

Pădureanca vine din aceeași lume a românismului vestic, din care Slavici a desprins cea mai autentică parte a operei lui. Scriind-o, s'a gândit fără îndoială la acea teorie a romanului popular, pe care Maiorescu o formulase, cu doi ani înainte, în *Literatura română și streinătatea*. Urmând mai ales pe Goethe din *Wilhelm Meister*, criticul Junimei deosebea acolo tragedia, care creează caractere puternice, active, în afară de timp și loc, de roman, ale cărui personaje sunt pasive, stăpânite de fatalitatea împrejurărilor din afară. Această teorie, adăuga el, este urmată mai mult ca înainte, de romanul și nuvela contemporană, care-și aleg eroii din lumea de jos, mai supusă fatalităților de rasă și mediu. Alături de câteva exemple străine, Maiorescu înșira dintre Români pe Creangă, Slavici, Gane și Iacob Negruzzi.

În concepția ei, *Pădureanca* urmează această teorie mai mult decât celelalte exemple românești, aduse de Maiorescu. Ea începe cu următoarea frază, care îi poate servi drept motto: « Fă trei cruci și zi Doamne-ajută, când treci pragul casei, fie ca să ieși, fie ca să intri, căci lumea din întâmplări se alcătuește, iar întâmplarea e noroc sau nenorocire și nimeni nu știe dacă e rău ori bun ceasul în care a pornit, nici dacă va face ori nu aceea ce-și pune de gând ». Prin întâmplări neprevăzute și adeseori sub stăpânirea lor curge acțiunea acestei nuvele, încet, cu multe cotituri, cum cerea Goethe în opera amintită. Ea se mișcă chiar prea încet pentru o nuvelă, al cărei ritm este mai vertiginos, mai catastrofal. Din acest punct de vedere ea putea fi numită mai de grabă roman; cadrul ei era prea restrâns însă pentru a acoperi această noțiune, așa cum se înțelegea atunci.

¹⁾ Torouțiu, *Op. cit.*, IV, p. 176.

În această evoluție încetă a acțiunii, autorul are răgaz să se oprească la episoade din viața țărănească, pe care o cunoștea atât de bine, ale cărei amintiri îi erau atât de vii și de scumpe. Dintre toate mai plastic este evocat secerișul, care, la acești țărani înstăriți, era o adevărată sărbătoare, plină de cântec, răs și lumină. « Cosașii mergeau înainte, pas cu pas, culcând lanul greu în brazde lungi și groase și oprindu-se din când în când, ca să-și scoată cutea din teacă și să tragă cu ea de-a-lungul coasei, ce răsună departe sub bătaia pietrii. În urma lor fetele sprintene adună cu secera harnică brazdele în mănunchiu. Vin apoi flăcăii cu brațele vânjoase, întind legătoarea, adună mănunchii pe ea și o strâng sub genunchele lor greu, ca țeapăn să fie snopul. Tocmai în coadă sunt cimpoieșul, lăutarul, băieții cu fedeleșul și Șofron cu furca 'n trei coarne de fer.

« Și merg mereu înainte și precum merg lanul se culcă în calea lor și crucile li se ridică în urmă ¹⁾ ».

Episoadele acestea sunt însă puține la număr. Ele servesc mai mult de cadru personajelor, a căror evoluție psihologică este scopul principal al autorului.

Pe întâiul plan al povestirii se mișcă doi flăcăi și o fată. Iorgovan și Șofron — așa se numesc flăcăii — sunt din Curtici, sat de șes cu țărani înstăriți și câmpii bogate în roadă; Simina, fata, este din Zimbru, sat de Pădureni, din regiunea deluroasă, de unde, vara, coboară brațe de muncă, pentru holdele întinse ale celor dela câmpie.

Iorgovan este feciorul lui Busuioc Bogătoiu, cel mai înstărit țăran din Curtici. El va fi înlănțuit de vraja Siminei, dar n'are tăria de caracter, nici pentru a se desprinde din această vrajă, nici pentru a lua de soție pe Pădureancă. Șofron, sluga lui Busuioc, iubește și el pe Simina din tot adâncul ființei lui vânjoase și drepte. Fata iubește însă pe Iorgovan, cu întreagă curățenia ei sufletească, împotriva tuturor umilirilor pe care le suferă.

Chiar din aceste schițări ale celor trei personaje se pot vedea intențiile lui Slavici. El a vrut să întrupeze aici, în ființe vii, ideile etice pe care i le cunoaștem din *Fapta omenească*, idei purtate cu sine cu mult înainte de a începe redactarea acestei opere. Căci atât aceste

¹⁾ Slavici, *Pădureanca*, în *Novela*, vol. III, p. 250. Ed. Cartea Românească. Citatele mele sunt după această ediție.

personaje principale, cât și cele secundare, pot fi reduse la două grupuri psihologice tipice. Întâiul e grupul celor slabi, lipsiți de sinceritate, atât față de ei, cât și față de alții, robiți de capricii și ambiții inferioare. Așa este Iorgovan, așa este tatăl său, Busuioc, apoi Pupăză, un servitor al lor, trei fețe diferite ale aceleiași idei. Iorgovan urmează liceul, dar după cinci clase îl părăsește, pentru a se întoarce la coarnea plugului. Este cea dintâi manifestare a nehotărârii lui. Fără să o spună lămurit, simțim că Slavici face din această semicultură una din pricinile căderii lui Iorgovan. Pasiunile lui sunt puternice, dar îi lipsește cu desăvârșire tăria de a le domina. Cu cât își dă mai mult seama de această deficiență de caracter, cu atât cade mai jos. Iubirea pentru Simina răscolește puternic aceste viții ale lui. Neputându-i arăta sentimentele, atât dintr'o mândrie rău înțeleasă, cât și de teama părinților, cari nu s'ar fi învoit bucuroși de a aduce în casă o noră săracă, el fuge de sine însuși, cade în beție, înșeală pe tatăl său, până când se lasă cuprins de gândul sinuciderii. N'are însă tăria de a face cu hotărâre și sinceritate nici acest ultim pas al vieții.

Aceste defecte nu sunt atât de pronunțate în tatăl său Busuioc. « Nu era răutate în Busuioc, era însă dacă omului zăcaș, care nu-și prea dă nici el însuși seama despre supărarea sa ¹⁾ ». Mai avea apoi mândria lui de țaran bogat, care nu-l va lăsa să urmeze îndemnul inimii. « Tu n'ai vrut, cum trebuie să voești », îi spune Popa Furtună, cumnatul lui. « Ați fost amândoi, și tu și el [Iorgovan] nește netrebnici: să vezi tu că vrea Pădureanca, dacă îi vorbești cum trebuie.

— Spune-mi ce să fac și fac tot, îi răspunse Busuioc.

— Pleacă-te.

— Mă plec, zise Busuioc.

— Dar pleacă-te pe toată viața ta ²⁾ ».

În Pupăză, servitorul ghebos dela moara lui Busuioc, aceste viții de caracter, sunt împinse până la caricatură, până la simbol.

Din grupul al doilea fac parte cei tari, cu sentimente înalte, dar și cu puterea de a le înfrâna. Simina ascultă de inima ei, fiind sigură că aceasta nu va da niciodată greș. Cu instinctul ei de femeie, vede repede lipsa de voință a lui Iorgovan și i-o spune acestuia cu

¹⁾ *Ibid.*, p. 322.

²⁾ *Ibid.*, p. 342—343.

francheță. Îl iubește însă și prin jertfa iubirii vrea să-l înalțe din decrepitudinea lui morală.

Șofron are hotărâri puternice, chiar dacă ele sunt uneori târzii. Pentru Simina, el ar fi în stare să-l omoare pe Iorgovan. Când aceasta îi mărturisește însă că iubește pe feciorul Bogătoiului, are tăria de a se opri dela crimă, de a ajuta chiar pe ființa iubită să-și atingă scopul. Această virtute a renunțării bărbătești îl înalță în ochii fetei, care îl iubește ca pe un frate. Când ei își dau seama de aceste sentimente, îi cuprinde acea «senină înduioșare», care era pentru Slavici, în *Fapta omenească*, cea mai mare mulțumire pentru un suflet ales.

Tot din această categorie face parte și tatăl Siminei. El își sfătuiește fata să nu se mărite după Iorgovan, pentru că familia acestuia nu se va putea împăca niciodată cu condițiile modeste din care a venit. Înțelepciunea vieții îl face să prefere pentru fată pe Șofron, cel deschis la suflet și bărbat: «Dacă ar fi om ca Șofron — spune el fetei despre Iorgovan — ai putea să treci prin foc și prin apă alături de dânsul, dar grea e tovărășia cu un om, care nu se uită mereu înainte, ci caută la tot pasul în dreapta și în stânga, ca să vadă cum vor alții să-l ducă». Această convingere el n'o spune însă fetei, ci o lasă să hotărască, în cele din urmă, propria ei inimă.

Din aceeași tovărășie aleasă face parte apoi Popa Furtună din Socodor, cel mai viu zugrăvit dintre personajele nuvelei. El este poreclit astfel pentru firea lui năvalnică. Iată-l în căruța care-l duce la cumnatul său Busuiuc:

«Cât țin drumul prin sat, popa ședea la locul lui, uitându-se mereu la cai, ca să le vadă mersul, îndată însă ce ieșiră la câmp, el se ridică în picioare și luă frânele din mâinile slugii, ca să-i arate cum se mână caii, dacă vrei să-i înveți la trepăt bun. Sboru, prepelicarul, sări și el în locul popii și se așeză țepăn, uitându-se drept înainte și tresărind mereu, când se ivea câte o pasăre în calea lor.

«Și iar se așeza popa și se dădea jos prepelicarul și iar se ridica popa și sărea prepelicarul în locul lui. Sboru știa apucăturile stăpânului său și niciodată nu-și steteau unul altuia în cale ¹⁾».

¹⁾ *Ibid.*, p. 265.

. Mai bine îl caracterizează însă Simina cu instinctul ei sigur: «Acesta-i om care se ceartă toată viața, dar nu se supără niciodată ¹⁾».

Dacă Slavici vede just aceste personaje, nu ni le zugrăvește totdeauna cu destulă plasticitate. Prea îi lasă pe acești țărani să se piardă în subtilitățile psihologice ale tezei lui morale. În conflictul cu întâmplările, sufletele lor sufer schimbări brusce, nu îndeajuns de motivate. Slavici a dovedit că poate da și mai mult. De astădată însă, fie că n'a avut timp să-și prelucreze materialul, fie că a voit să-l acomodeze prea mult unor teorii, nu a fost la înălțimea marelui său talent de povestitor.

Aceeași neglijență o găsim în ritmul povestirii și în stil. Până la capitolul al cincilea, când încep complicațiile psihologice, ritmul e larg și cald, ceea ce îi dă un suflu epic care cucerește. El se desține apoi, făcând povestirea obositoare.

Stilul este plin și el de impurități. Fraza e adesea greoaie, iar expresiile improprii. Provincialismele nu lipsesc, însă autorul e destul de rezervat în întrebuițarea lor.

Un material admirabil este în această nuvelă, păcat însă că metalul n'a fost curățit de sgură în focul unei concepții artistice sigure. Cu excepția fericită a *Moarei cu noroc*, Slavici a dat de altfel greș în toate romanele și povestirile lui lungi. El nu putea să stăpânească și să regizeze un material uman mai bogat. De altfel aceasta îl interesa tot mai puțin. El aducea în scenă oamenii pentru a spune sau a zugrăvi prin faptele lor un adevăr moral. Puțin îi păsa de felul cum îl spun și de individualitatea lor.

4. Încă din 1872 Slavici scria lui Iacob Negruzzi, că adună date despre Păcală și Tândală, «Pepelea al nostru ²⁾». Astfel că *Păcală în satul lui*, povestea pe care o publică în «Biblioteca Poporală a Tribunei», o avea de asemenea terminată în momentul venirii la Sibiu. Ne face să o credem aceasta și forma ei mai îngrijită, șlefuită într-o vreme când Slavici avea mai mult răgaz și mai multă pasiune pentru astfel de lucruri.

¹⁾ *Ibid.*, p. 268.

²⁾ Toroușiu, *Op. cit.*, vol. II, p. 192.

Căci el n'a făcut aici numai operă de folclorist. Despre cum înțelegea să prelucreze poveștile, s'a pronunțat de mult, de când publica, în *Convorbiri, Zâna Zorilor*¹⁾. Acolo arăta, cum culegătorul trebuie să aleagă din mulțimea variantelor motivele care sunt mai caracteristice, pentru alcătuirea unui întreg artistic, păstrând bine înțeles, cât se poate de mult, felul de a povesti al țăranilor și mai ales «sucul etic» al basmului. El se apropie astfel în concepția lui de Creangă, maestrul poveștii românești.

Cu tovarășul dela Junimea, pe care îl prețuia mult, el se aseamănă în această poveste, nu numai prin concepția lui despre rolul povestitorului, — care, la urma urmelor, ca toate concepțiile puțin valorează în artă — ci și prin aleasa ei calitate artistică. Prin umorul ei autentic țărănesc, precum și prin stilul perfect adaptat fondului, *Păcală în satul lui* face parte din cele două, trei basme mai reușite ale acestui iscusit povestitor român și poate ocupa un loc de cinste într'o Antologie a poveștii românești.

Povestește aici Ion Slavici din *Budulea Tău hii* și din *Popa Tanda*, cu sfătoșenia și dragostea lui de glumă sănătoasă.

Iat-o pe nevasta la care găsisse Păcală adăpost, gata să fie surprinsă, în așteptarea ibovnicului, de bărbatul care se întoarce pe neașteptate acasă:

«Muierea bună și credincioasă își cunoaște bărbatul după mers, din tușite și strănuturi, ba chiar și din pocnetul biciului, iar nevasta la care găsisse Păcală conac, era și ea muiere bună și credincioasă. Ea își cunoscă bărbatul din scârțâitul roatelor dela car, iar scârțâitul roatelor se auzea de departe, destul de departe pentru ca o muiere harnică precum era dânsa să-și rânduiască treburile.

«Ea luă purcelul cel frumos și rumen și-l ascunse iute, iute după cuptor, luă plăcinta și o puse iute, iute pe cuptor, luă costițele cu varză călită și le vârî în cuptor, mai vârî tot iute și rachiul sub perina dela căpătâiul patului, iar vinul sub pat și pe când carul cu boii intra în curte toate erau în cea mai bună rânduială.

«Nu pentrucă, Doamne ferește, ce! — dar de! — tot era mai bine să nu afle bărbatul 2)».

¹⁾ *Scrisoarea d-lui Slavici către Redacțiune relativă la Zâna Zorilor. Conv. Lit., VI, p. 90.*

²⁾ *Povești, p. 132—133.*

Și povestea merge înainte, pe tonul acesta de ironie reținută, atât de caracteristică țăranului român. Iată-i și pe oamenii din satul lui Păcală, hotărâți să-l arunce în Dunăre, pentru a scăpa de el:

« Unde să-l arunce? Mai la deal, de unde vine apa? ori mai la vale, unde se duce?

« Unii dădeau cu socoteală că mai la deal e mai multă apă, fiindcă de acolo vine apa și n'ar veni dacă n'ar fi destulă.

« Alții însă erau de părere că la vale e mai multă, fiindcă acolo se strânge apa, care vine dela deal și dacă l-ar arunca mai la deal, cum vine apa și tot vine, se scurge și tot se scurge, s'ar pomeni că Păcală rămâne pe uscat, iese din sac și vai de capul lor ¹⁾ ».

Dar până la urmă se aruncă toți bărbații din sat, cu popa în frunte, care e mai lacom, în Dunăre și rămâne Păcală « cel mai harnic, cel mai de treabă, cel mai vrednic om în satul lui, fiindcă, de! era numai el singur și nevestele ²⁾ ».

Din exemplele citate s'a putut vedea calitatea stilului lui Slavici. Caracteristice pentru culoarea lui țărănească sunt repetițiile unor cuvinte sau fraze întregi. Ele lasă impresia unei limbi vorbite. Parcă avem înaintea pe țăranul însuși, care povestește.

O altă calitate a acestui stil este puritatea lui. Slavici s'a ferit de provincialisme, tocmai pentru a arăta cum se poate scrie într'o limbă populară, care să fie înțeleasă pretutindeni și care să-și păstreze totuși autenticitatea țărănească.

De același gen comic este *Petrea Prostul*, povestea publicată de Slavici în *Calendarul Poporului*. Eroul ei e un Păcală *malgré lui*, care în simplitatea lui judecă mai bine decât frații lui, vestiți de înțelepți. Slavici n'a fost aici atât de artist ca în întâia poveste. Comicul e mai mult de situații, decât de caracter, iar stilul, chiar dacă își păstrează culoarea țărănească, e mai impur, mai lipsit de virtuozitate.

Evident că directorul *Tribunei* a ținut să publice aceste povești într'o bibliotecă populară și într'un calendar și pentru tendința lor etică. Într'amândouă se izbește de prostia omenească, într'amândouă lăcomia și prezumția sunt drastic pedepsite. Tendința aceasta însă nu supără, Slavici nu face predică, ci lasă faptele și oamenii să vorbească.

¹⁾ *Ibid.*, p. 145.

²⁾ *Ibid.*, p. 150.

5. Tot o lucrare mai veche este *Polîpul Unchiului*, comedioara pe care Slavici o publică în anul al III-lea al *Tribunei*. Ea era terminată încă din 1875, deodată cu *Toane sau vorbe de clacă*, pe care o dăduse *Convorbirilor Literare* din același an. Ele sunt de aproape înrudite, atât în concepție, cât și în stil.

Despre comedie el își formase o părere proprie de pe când era la Viena (1872). Slavici scria atunci lui Iacob Negruzzi, că comedia n'are de creiat caractere bine individualizate, ca drama și tragedia. Scopul ei este să combată slăbiciuni comune, în mod vesel — și atât. Și aducea de exemplu comediile lui Shakespeare, care nu urmăresc decât înveselirea spectatorului ¹⁾.

Acest scop l-a urmărit el în comediile amintite, care nu sunt decât descărcări de veselie, cu ajutorul unor situații apropiate de farsă, — « vorbe de clacă » cum intitulează el pe cea dintâi.

Polîpul Unchiului ne aduce aminte de unele personaje ale lui Molière, pe care Slavici îl cunoștea de mult ²⁾. Avem în el un unchiu ipocondru, care se gândește să se însoare cu o nepoată tânără; un amic plin de duh, care reușește să dea pe fată în brațele nepotului tânăr ce o iubește, și în sfârșit nelipsitul servitor inteligent, care colaborează la succesul celor tineri.

Aceste reminiscențe — care reminiscențe dealtfel sunt și la Molière și la Shakespeare, — nu scad însă din originalitatea lui Slavici. El a știut să dea acestei farse o sprinteneală ce ni-l arată în cu totul altă ipostază, decât în nuvelele lui, adeseori încete și greoaie. Ce păcat că n'a urmat pe drumul abia început aici, ci a intrat în dramă, unde s'a poticnit.

O altă surpriză a acestor două comedii este mediul din care vin, și stilul potrivit acestuia. Fără de a avea pretenții de a o zugrăvi, ele se petrec în societatea cultă din Regatul liber, pe care Slavici abia apucase să o cunoască de un an. Ciocănel, cel mai bine conturat personaj din *Polîpul*, este unul din acei avocați șireți, cu simpatia pentru fraza bombastică, inexistent în Ardeal la acea epocă, frecvent însă în comediile lui Alecsandri și Caragiale.

Limba sprintenă, mai bogată în neologisme, pe care o vorbesc aceste personaje e luată și ea din mediul lor, o limbă mult deosebită

¹⁾ Torouțiu, *Op. cit.*, II, p. 274.

²⁾ *Ibid.*, p. 188—189.

de limba cu numeroase provincialisme din nuvelele pe care le scria în acel timp.

Pentru evoluția scriitorului Slavici și pentru multele lui posibilități de creație literară, acest intermezzo de comedii este deosebit de prețios.

2. IULIU T. MERA

1. Iuliu T. Mera era Șirian ca și Slavici¹⁾. Cu siguranță deci că din copilărie va fi fost atras de acela care era o mândrie a satului, luându-l de model în timpuriile sale încercări literare. El are norocul să nimerească la liceul din Brașov într'o vreme când cultul pentru *Junimea* era acolo deosebit de intens. Fără îndoială că junimismul lui fervent, precum și iubirea lui pentru literatura populară aici au luat aripi. Ajuns la Universitatea din Viena, Mera se așează în primele rânduri ale acelor cari luptă pentru ideile școalei ieșene. În ședințele cercului literar dela «România Jună» citește mici «copii de pe natură», de felul celor publicate de Iacob Negruzzi. Dacă genul era al lui Negruzzi, subiectele erau luate însă din mediul țărănesc pe care îl admirase la Slavici²⁾. În același timp încearcă versuri de o factură eminesciană, atât în fondul lor pesimist, cât și în formă³⁾. Marea pasiune a tinereții lui a fost însă basmul, pe care a început să-l cultive încă de când era la Viena. *Convorbirile* îi publică atunci povestea *Crăișorul șerpilor*, pe care o citise în cercul literar «Arborele». În cuvântarea despre «Scriitori dela Junimea» ținută la serbarea comemorativă a «României June», de care am amintit în capitolul nostru introductiv, cuvântul lui devine mai cald atunci

¹⁾ Feciorul preotului Atanasie Mera din Șiria. S'a născut în 1861. A urmat liceul la Timișoara și Brașov, iar la Viena Facultatea de Medicină. Medic la Karlsbad. Moare în 1909. Cf. date biografice despre el în Octavian Lupaș, *Dr. Iuliu T. Mera* (1861—1909), în rev. *Hotarul*. Arad, I (1933), nr. 7; R. Ciorogariu în *Tribuna*, Arad, XIII, nr. 173—177. Acesta din urmă i-a editat impresiile de călătorie și de artă, publicate în *Tribuna* dela Arad în vol. *Din țări streine*, Arad, 1911.

²⁾ *Ion Covrig* în *Tel. Rom.*, 1881, nr. 36—37 și *Simion Crăsnicul*, *Ibid.*, n-rele 90—93; acesta din urmă cu mențiunea că a fost citit la «România Jună». Apoi *Mitru Dascălul*, în *Familia*, 1882, p. 396.

³⁾ *Scrisoare*, în *Familia*, 1881, p. 442.

când amintește pe Creangă, în fața căruia « se închină », pentru că este « părintele poveștilor române ¹⁾ ». Tot acolo Mera își însușește ideile lui Maiorescu despre romanul popular, căci... « nu știu — spune el — alții cum sunt, dar eu totdeauna mă simt fericit în tovărășia geniului nevăzut al neamului meu ». De aceea, cu câțiva ani mai târziu, el va condamna pe intelectualii noștrii cari se depărtează de această vatră strămoșească: « O, sfântă viață dela țară — exclamă el — pentru ce oare noi clasa inteligentă a Românilor ne-am depărtat atât de tare dela izvorul tău?... Credem noi că este mai multă frumusețe în limba clasei inteligente, decât în limba verde, dulce și armonioasă a țaranului român? ²⁾ ».

Spre basm îl ducea pe Mera și temperamentul lui romantic, pe care vieța de doctor, în contact brutal cu realitățile, nu i l-a putut de loc atenua. Fericirea nu se găsește pentru el decât în « lumea inimii noastre ». El condamnă, cu accente de disperare, civilizația materialistă a veacului, cu urmări nefaste, mai ales pentru tinerime, din ghiarele căreia numai iubirea poate aduce scăparea ³⁾.

Romantismul lui este și mai evident în cele două nuvele *Limfa lui Koch* și *La umbra teilor*, publicate, întâia în *Foaia Ilustrată* (I, p. 97—99, 104—110, 114—116, 122—124, 130—132), iar a doua în *Tribuna* (IX, nr. 7). Mera prezintă în ele, pe un ton de melodramă, fără nicio putere de emotivitate, sfârșitul unei ofticoase sau iubirea unui Romeo și Julieta, pe care îi chiamă însă Ionel și Marița...

2. Cu mult mai de preț decât aceste nuvele, utile doar pentru schițarea temperamentului său, sunt basmele publicate în ziarul sibian. Din cele zece povești, pe care către sfârșitul vieții le-a strâns în volumul *Din lumea basmelor* ⁴⁾, cinci au apărut mai întâi în *Tribuna*. Ele au fost publicate în ordinea următoare:

¹⁾ Admirația pentru Creangă a stăruit la Mera multă vreme. În nuvela *Limfa lui Koch*, ofticoasa Anița nu poate fi înviorată decât de Amintirile lui C. « La șiretlicurile băiatului din Humulești Anița zimbea voioasă și încântată de limba verde și neaoșă a marelui povestăș ».

²⁾ *Zile de iarnă. Trib.*, V, 1880, nr. 1.

³⁾ *Oglinda veacului nostru. Ibid.*, VII (1890), nr. 263.

⁴⁾ București, 1906, ed. Minerva.

1. *Povestea ce n'a fost și nu va fi*, *Trib.*, I (1884), nr. 13. Reprod. în *Bibl. Pop. a Trib.*, nr. 3, apoi cu mici modificări de limbă, în *Din lumea basmelor*, p. 75 și urm.

2. *Pipăruș Petru*, *Trib.*, I, nr. 100—104. Reprod. în *Bibl.*, nr. 4 și în *Din lumea basmelor*, p. 85 și urm.

3. *Cenușotcă*, *Trib.*, II (1885), nr. 296—297. Reprod. în *Bibl.*, nr. 19 și în vol. p. 117 și urm.

4. *Ducipal și Răitărică*, *Trib.*, III (1886), nr. 298. Reprod. în vol. cit., p. 199 și urm.

5. *Ginerele dracului*, *Trib.*, VI (1889), nr. 249—252. Reprod. în vol. cit., p. 216 și urm.; cu mai multe modificări de limbă.

Fără să o mărturisească nicăieri, Mera avea cu siguranță aceeași concepție despre scrierea basmelor ca și Slavici. Felul cum sunt alcătuite poveștile lui, ne lasă această convingere. El se gândea să facă mai mult decât o operă de folclorist, o selecționare și o grupare a materialului, cules din gura țăranului, în vederea unui tot artistic. Dar dacă avea concepția, nu era înzestrat, asemenea celui alt Șirian, cu însușirile pentru realizarea ei. Basmele lui nu au fantezia bogată și suflul epic din întâiele povești ale lui Slavici, cu atât mai puțin umorul vânjos al celor două povești publicate în *Tribuna*. Personajele lui sunt lipsite de relief și de duh propriu. Ceea ce îl preocupa nu era, cred eu, atât crearea lor, cât peripețiile fantastice, în desfășurarea cărora, romanticul din el, găsea prilej de evadare — și mai ales limba. Din poveștile date *Tribunei*, *Cenușotcă* și *Ginerele dracului*, reușesc să trezească oarecare interes prin imaginația din ele. Atât în acestea, cât și în celelalte, Mera păcătuiește însă prin anunțarea înainte a unor peripeții, ceea ce face adesea acțiunea obositoare și lipsită de interes.

Ceea ce i-a deschis însă lui Mera porțile *Convorbirilor* și l-a făcut deosebit de prețuit de *Tribuna*, este limba lui neaoș românească, cu fraza ei limpede și bine așezată, lipsită cu desăvârșire de neologisme, doar ici, colo cu câte un provincialism bine ales. Ascultând de principiile *Junimii*, el cultiva o limbă al cărei temei să fie graiul popular, dar care să fie înțeleasă în toate provinciile românești. Fie că s'a supus însă prea mult acestor principii, fie că era lipsit de o puternică individualitate artistică, el a reușit, de fapt, să scrie într'un stil care rareori este încălzit de un accent particular.

Publicându-i poveștile, Slavici se gândea mai ales la limba din ele, apoi la valoarea lor educativă, atât pentru țărani cât și pentru copii, pe care nu i-a uitat atunci când a conceput biblioteca populară. În mâna acestora, ele sunt și astăzi o lectură plăcută și utilă.

3. SILVESTRU MOLDOVAN

A avut aceeași educație junimistă ca și I. T. Mera ¹⁾. A trecut, asemenea lui, prin liceul din Brașov și pe la *România Jună*, luând parte activă la acțiunea tineretului pentru biruința ideilor direcției noi. Cu toate că înclinările lui erau mai mult științifice ²⁾, s'a lăsat înlănțuit în tinerețe de farmecul folclorului, dând *Tribunei* câteva povești, care pentru stilul lor îngrijit au fost trecute, în parte, și în Biblioteca Poporală.

După ce în 1887 a părăsit liceul din Brașov, unde a fost profesor, a petrecut câțva timp în redacția *Tribunei* și a *Foii Poporului*. În *Tribuna* el a publicat câteva anecdote și povești, dintre care mai importante sunt:

1. *Nănașa dreaptă*, *Trib.*, I, nr. 124—125.
2. *Păcală și Tândală*, *Trib.*, I, nr. 157—158, *Bibl.*, nr. 5.
3. *Fiica a nouă mame*, *Trib.*, II, nr. 11—16, *Bibl.*, nr. 9.
4. *Povestea lui Ignat*, *Trib.*, II, nr. 35, *Bibl.*, nr. 10.
5. *Indărătnicul*, *Trib.*, II, nr. 153—156, *Bibl.*, nr. 12.
6. *Marțolea*, *Trib.*, II, nr. 197—198.
7. *Lunea proștilor*, *Trib.*, III, nr. 274—275, *Bibl.*, nr. 30.
8. *Noi tustrei pentr'un caș, c'asa-i bine*, *Trib.*, V, nr. 71.
9. *An Împărat și fetele lui*. Alegorie poporală. *Trib.*, V, nr. 115—118.

Silvestru Moldovan literarizează și el materialul folcloric. Pe când Mera, cu firea lui romantică, caută însă mai mult fantasticul, el preferă anecdoticul. Colaborarea la ziar și-o începe cu anecdote și cea mai mare parte din poveștile amintite au un fond comic, sau cel

¹⁾ Născut în 1861, în Agârbicium, lângă Turda. Moare în 1915. Cf. date biografice în *Enciclopedia Rom.* și Vasile C. Osvadă, *Un vrednic gazetar ardelean, Silvestru Moldovan*, în *Almanahul Presei Române*, Cluj, I, 1926, p. 82 și urm.

²⁾ A publicat numeroase studii de geografie, unele chiar în *Tribuna*.

puțin energetic. În basmele lui, țăranul, chiar când nu-l chiamă Păcală, dă de hac și morții și diavolului și lui Sf. Petru, ba chiar și lui Dumnezeu, pentru a nu mai aminti de numeroșii smeii pe care îi răpune. La Mera am găsit simpatii pentru Eminescu; temperamentul lui Silv. Moldovan îl apropia mai mult de Alecsandri. *An Împărat și fetele lui*, în care personajele sunt fenomenele naturii: Zorilă, Serilă, Sf. Soare, Sf. Lună, Primăvara, Vara, Toamna, Iarna, are numeroase ecouri din *Pastelurile* poetului atât de iubit de Junimea.

Optimismul lui Moldovan se simte și în stilul lui, mai epic și mai energic decât al lui Mera. Ardelenismele sunt foarte rare, chiar pentru *Tribuna*, unde ele apăreau totuși, din când în când. Silv. Moldovan servea și el, prin această limbă-model, planurile literare ale lui Slavici. Iată-l înfățișând în *An Împărat* pe Sfânta Lună și Stelele: «Și așa a fost cum a poruncit An Împărat. Sfânta Lună și stelele, îndată ce se însera se arătau împrăștiate pe cer, cu lucire vie și nestinsă, ca niște făclii îndepărtate. Iar Sfânta Lună le păștea cu drag, cum paște ciobanul oile și așa de dulce lumina cu fața ei bălăe de credea că sărută tainic codrii și luncile, lacurile și râurile pământului ».

El are chiar câte o imagine frumoasă, ca atunci când spune despre cele șase fete din *Povestea lui Ignat* că erau «toate mărunțele, ca ulcelele din cuer, care stau acățate în rând una după alta ».

E de regretat că, având aceste calități, Silv. Moldovan n'a stăruit în literatură. Și în el, ca în atâția alți Ardeleni, scriitorul a fost învins de dascăl și ziarist. Chiar în aceste povești se simte o ușoară tendință etică și didactică. El căuta să fie cât de simplu, ca să placă copiilor și țăranilor, la care se gândea că vor ajunge basmele lui.

4. GRIGORE SIMA AL LUI ION ¹⁾

În anul când apărea *Tribuna* el era cunoscut, asemenea lui Mera, pentru folclorul și nuvelele lui publicate în *Familia*, căreia i-a rămas un colaborator statornic, în *Telegraful Român* și chiar în *Convorbiri Literare*. Se orienta și el deci spre cercurile junimiste.

¹⁾ Născut la 1858, preot în Cârpeniș (Munții Apuseni), unde moare în 1908. (Cf. I. Bratu, *Gr. Sima a lui Ion*, în *Luceafărul*, 1908, p. 51 și Al. Ciura, *Foitoane*, Beiuș, 1912, p. 75—79).

În *Tribuna* publică:

1. *Povestea omului care înțelege limba dobitoacelor*, *Trib.*, I, nr. 198.
2. *Teiu Legănat*, *Trib.*, II, nr. 6—10, *Bibl. Trib.*, nr. 7.
3. *Vlad și Catrina*, *Trib.*, II, nr. 202—205, *Bibl.*, nr. 15.
4. *Orb Împărat*, *Trib.*, III, nr. 101—106.
5. *Povestea mincinoșilor*, *Trib.*, IV, nr. 272.
6. *Miia Ioan*, *Trib.*, V, p. 65—66.
7. *Petre Butuc*, nuvelă, *Trib.*, V, nr. 74—76.
8. *Vorbe pentru înțelepciunea în viață. Maxime și cugetări*, *Trib.*, VI, nr. 144—148.

Idealul său artistic, Sima ni-l destăinuiește, în mod indirect, în *Petre Butuc*, singura lui nuvelă dată ziarului, lipsită de altfel de vreo calitate deosebită. El satirizează acolo pe un biet dascăl de sat care vrea să devină scriitor, urmându-și doar inspirația lipsită de vlagă, sau reproducând întocmai realitatea. Sima nu vrea să fie deci un Petre Butuc, ci tinde să fie un... Creangă. În apropierea tuturor poveștilor lui simțim umbra uriașă a celui ce a scris *Harap Alb*. Asemenea lui el își înflorește limba cu o mulțime de locuțiuni și proverbe. În desfășurarea acțiunii el evită apoi repetițiile, atât de supărătoare la un Mera sau Pop-Reteganul și găsește prilej pentru a plasa câte o descriere mai literară, câte o meditație sau reflexie morală. Sima caută, de fapt, o sfătoșenie care adeseori, cel puțin în poveștile date *Tribunei*¹⁾, este artificială. Iată un exemplu bun din *Teiu Legănat*:

«Peste poate ca să fie durere mai adâncă decât a moșneagului, ce azi, mâine își leapădă potcoavele, vorba ceea, și el vede că a trăit de a fitea. Să știe el că nu rămâne după sine nicio urmă, precum nu rămâne după roua ce se alege nimic la întâiele raze ale dimineații, după vulturul ce dă falnic târcoale prin aer, după corabia ce despică luciul mării, după câte și mai câte. Să vadă că mult-puținul ce a putut agonisi, Dumnezeu drăguțul știe cu cât năcaz, cu câte alergături, are să treacă la streini, care n'or zice poate nici: Doamne iartă-i păcatele! Să vază cum la alții copiii sunt ca spuza, și bucuria părinților și se ajutură cu ei!».

¹⁾ În poveștile date mai târziu *Familiei* el a avut momente mai fericite decât în *Trib.* Cf. Chendi, *Zece ani de mișcare literară în Transilvania*. Oradea Mare, 1901, p. 9—10.

Prin limba lui înflorită cu locuțiuni numeroase și prin tendința etică, mai evidentă la acest preot decât la Mera și Moldovan, Sima este un bun colaborator la acțiunea culturală a *Tribunei*.

5. IOAN POP-RETEGANUL

Ioan Pop-Reteganul nu este o creațiune a *Tribunei*. Când ziarul apărea, el avea un nume între tinerii folcloriști ardeleni ai vremii. În numeroasele peregrinări, ca dascăl, prin satele Ardealului, el și-a umplut saltarele cu basme și cântece, din care scoate în 1884, la Gherla, *Trandafiri și viorele*, întâia lui culegere folclorică. Cu doi ani înainte, întâlnim numele lui în *Contemporanul* lui I. Nădejde, iar cu unul, în *Familia, Amicul Familiei și Cărțile Săteanului Român*¹⁾.

Cu această pasiune pentru literatura populară ne-am aștepta să-l vedem între întâii colaboratori ai *Tribunei*. El nu apare însă decât în al doilea an al ei, iar în « Biblioteca Poporală » nu străbate niciodată. Pricina este credeam și educația antijunimistă a povestitorului ardolean. În articolele lui din *Cărțile Săteanului Român*, pe care le redactează în 1886, el se inspiră din scrierile lui Aron Denusianu și Gr. Silași, cei mai înverșunați adversari ardeleni ai școlii dela Iași. De aceea, chiar dacă slăvește pe Alecsandri și citează din *Epigonii* lui Eminescu, pentru el tot Andrei Mureșeanu și D. Bolintineanu sunt cei mai mari poeți ai Românilor²⁾. Nici nu se putea altfel. Revista se tipărea, în anul în care o redacta el, în Blajul lui Timoteiu Cipariu, căruia redactorul îi închină (în nr. 10) un elogios articol, a cărui ortografie o urmează cu fidelitate. Lipsit de o

¹⁾ Născut în 1853, în Reteag (jud. Someș). Invățător, începând cu anul 1873, în mai multe sate din jud. Sibiu, Făgăraș, Târnava, Alba, Hunedoara, Bistrița-Năsăud. Din 1892, pensionar. De atunci înainte el trece prin câteva redacții ardelenene — câteva luni, în 1899, chiar în redacția *Tribunei* — petrece însă mai mult în satul natal, unde moare în 1905. Pentru biografia lui cf. Horia Petra-Petrescu, *Cine a fost I. Pop-Reteganul*, prefață la Ioan Pop-Reteganul, *Odmioară și acum*, Sibiu, 1933, Bibl. Pop. a Asociațiunii, nr. 199. Același, *Din viața lui Ioan Pop-Reteganul*, în *Țara Bârsei*, 1935 (extras); Vasile Netea, *Ioan Pop-Reteganul*, în *Nașunea Română*, Cluj, 1935, n-rele 17—18; A. P. Bănuț, *Despre Ioan Pop-Reteganul*, în *Patria*, Cluj, 1934, nr. 131.

²⁾ *Dim. Bolintineanu*, în *Cărțile Săt. Rom.*, 1886, nr. 12.

educație științifică serioasă, el a căzut ușor în mreaja naționalismului romantic al epigonilor latinști, din care, în mod definitiv, nu se va mai putea desprinde niciodată. Iubirea pentru literatura populară, sădită în suflet acasă, el și-o intensifică în școala lui Densusianu și Silași, nu într'a lui Maiorescu. De aceea el va căuta în folclor urme romane și va avea simpatii mai mult pentru epica decât pentru lirica populară.

Când Pop-Reteganul s'a convins însă de adâncă iubire pentru folclor a *Tribunei*, a alergat în șirul colaboratorilor, fără de a rămânea însă niciodată numai al ei. Tot timpul scrisul lui se risipește și în celelalte reviste și ziare ardelenene.

În ziarul dela Sibiu și în publicațiile editate de el, a publicat următoarele basme și povestiri:

1. *Făt-Frumos zălogit*, *Trib.*, II, nr. 276—280. Reprodus în *Povești ardelenesti*, Brașov, 1888, Partea I-a, p. 30 și urm.

2. *Trifon Hăbăucul*, *Calendarul Poporului* pe 1886, p. 56—57. Reprod. *Ibid.*, Partea I-a, p. 1 și urm.

3. *Crâncul*, *Vânătorul codrului*, *Trib.*, III, nr. 125—127. Reprod. *Ibid.*, Partea III-a, p. 42 și urm.

4. *Fiușul ouă*, *Trib.*, IV, nr. 3—4. Reprod. *Ibid.*, Partea III-a, p. 56 și urm.

5. *Tămăia Dracului*, *Trib.*, IV, nr. 29—30. Reprod. *Ibid.*, Partea II-a, p. 24 și urm.

6. *Busuioc și Siminică*, legendă, *Trib.*, IV, nr. 238—239.

7. *Herculeș*, *Trib.*, V, nr. 165—166.

8. *Petrea*, *Trib.*, V, nr. 200, 202—204.

9. *Doamne lungeste ziua de mâine*, snoavă, *Trib.*, VI, nr. 62.

10. *Tanda și Manda*, *Trib.*, VI, nr. 241—243.

11. *Poama nu totdeauna cade lângă pom și așchia lângă tăetor*, *Foaia Ilustr.*, I, p. 81—83, 89—92. Reprod. sub titlul *Copiii Urșușului*, în «Bibl. Pop. a Asoc.», nr. 185 (1931).

12. *Ursoanea Granciului*, copie de pe natură, *Trib.*, VII, nr. 228—229.

13. *Ibovnicul muerii cu bărbat*, *Trib.*, X, nr. 9—10¹⁾.

¹⁾ Celelalte lucrări de folclor, date ziarului, le vom menționa în bibliografia în pregătire.

Basmelor alcătuiesc partea cea mai importantă de contribuție a lui Ioan Pop-Reteganul la *Tribuna*. Prin ele dascălul din Reteag a făcut, înainte de toate operă de folclorist, mai mult decât povestitorii amintiți până acum. El se silea să redea poveștile « întocmai cum ies din gura povestitorului » și dădea și altora sfatul să le reproducă « dacă nu pot chiar atât de frumos ca Badea Ion sau Nichita, cel puțin adoptând șirul ideilor și vorbelor mai uzitate ». Chiar când poveștile lui sunt deci lipsite de indicația locului sau a persoanei, dela care au fost culese, fondul lor este exclusiv popular. Ioan Pop Reteganul avea o idee mult mai înaltă despre puterea de imaginație și de plămuire a țaranului român, pentru a-și permite să o modifice, sau să o depășească. Și aceasta este un mare câștig pentru noi. Căci în poveștile lui vom găsi un țaran mult mai autentic, decât cel întâlnit la Mera sau Sima de pildă. În locul țaranului abstract, de pretutindeni al celui dintâi, la Reteganul avem înaintea noastră țaranul ardelean cu imaginația lui mai săracă, cu ironia lui dură, cu limba lui frântă, vânjoasă, ale cărei idiotisme el le știe plasa unde trebuie. Și Reteganul putea să o facă aceasta pentrucă, spune el . . . eu . . . din leagăn și până în anii juniei, cu Români săteni am supt aer, am mâncat o pâine, am purtat o opincă, un suman, un cioarec, pieptar, căciulă . . . ¹⁾ », iar ca dascăl a trăit aproape numai în mediul rustic.

Dacă expresia acestor povești este țărănească, nu este mai puțin însă a lui Pop Reteganul. Graiul acela « scurt, noduros, înfrânat, de sigur aspru » — cum îl numește d-l Iorga ²⁾ — îl întâlnim pretutindeni în scrisul lui. Prin așezarea pecetei lui dure pe tot ceea ce a ieșit din condeiul lui, a schițat un stil, pe care îl vom întâlni mai apoi la Liviu Rebreanu, venit din același Nord ardelenesc ca și dascălul dela Reteag.

Țaranul lui Ioan Pop Reteganul este prea copiat însă după natură, nu este aproape deloc ridicat pe planul artistic. Cât de departe este el în această privință de Creangă! Adevărul este că acest povestitor ardelean a fost puțin înzestrat cu daruri artistice. Ilarie Chendi avea dreptate când considera opera lui mai mult rezultatul unei

¹⁾ *Trandafiri și viorele*. Prefață.

²⁾ N. Iorga, *Un scriitor pentru popor I. Pop-Reteganul*, în *Sămănătorul*, IV, p. 210.

hărnicii și a unei mari iubiri de popor decât al unei conștiințe estetice ¹⁾. El nu știe să dozeze în aceste basme materialul și să dea expresiei un ritm.

Mult mai evidente însă, decât în basme, sunt aceste lipsuri în literatura lui originală. Adică «originală» este un fel de a vorbi, căci acest cuvânt trebuie să-l întrebuițăm cu foarte multe restricțiuni când e vorba de acest scriitor. În cele două povestiri amintite, numită cea dintâi foarte impropriu «copie de pe natură», el nu face decât să prezinte două episoade din viața țărănească, cum le-a auzit sau cum s'au întâmplat, fără nicio umbră de ficțiune sau construcție artistică, într'un stil cu obositoare insistențe în descrierea amănuntelor, cu opriri în loc care desperează.

Dar să nu-l învinuim pe Ioan Pop-Reteganul de lipsa unor însușiri la care el niciodată n'a râvnit. El a vrut să fie și în scris dascăl, care luptă cu condeii pentru luminarea poporului. Dacă ne-am oprit la el am făcut-o pentru că prin poveștile lui a ajutat îndreptarea spre eposul popular, iar prin limba lor a adus o autentică notă țărănească în literatura *Tribunei*.

6. IOAN BERESCU

Este fără îndoială cel mai artist dintre cei înșirați până acum. E de regretat că n'a scris mai mult și nu s'a știut menține la înaltul nivel la care a început ²⁾.

În foiața *Tribunei* el a publicat:

1. *Cuvinte fără seamă*. Poveste. *Trib.*, V, nr. 279—280.
2. *Rogozea Împărat*. Poveste. *Trib.*, VI, nr. 58.
3. *Baronul și Iobagiul*. Snoavă. *Trib.*, VI, nr. 99.
4. *Cine dă unul, capătă cu pumnul*. Proverb ilustrat. *Trib.*, VII, nr. 155—56.

Prin stilul lui, Berescu se apropie de Grigore Sima. Pe când acesta din urmă prea caută cu insistență o sfințenie, pe care niciodată

¹⁾ Ilarie Chendi, *Un povestitor ardelean, Ioan Pop-Reteganul*, în *Foiletoane*, Buc. 1904, p. 106 și urm.

²⁾ Invățător. A colaborat mai târziu la *Telegraful Român*, și *Rândunica* din Sibiu și a redactat *Țara Oltului* din Făgăraș (1907—9), semnând uneori cu pseudonimul Brebenel. Cf. Chendi, *Zece ani...*, p. 10—11.

nu reușește să o stăpânească, verva lui Berescu este inepuizabilă în firescul ei. Locuțiunile și proverbele, el le știe mânu cu o adevărată măiestrie, așezându-le la locul potrivit firei și situațiunii personajelor. Pentru că el, când culege folclor, nu face numai exerciții de limbă, asemenea celor mai mulți dintre băsmuitorii înșirați, ci creează ființe vii, nu numai din oamenii, ci și din animalele poveștilor sale.

Iată-l pe sârmanul Rogozea din *Rogozea Împărat*, alungat din satul Magu de țărani bețivi, numai așa pentru că nu mai aveau ce face: «Negru ca o tigaie, înalt ca o pocie de fasole, slab ca o diplă, dinți lați ca lopețile, buze groase, răsfrânte ca opincile și vinete ca porumbelele». În coliba de rogoz dela marginea satului el leagă prietenie cu cotoiul năsdrașan, alungat, din aceleași motive, de sătenii cheflii. Acesta vrea să facă cu orice preț împărat din modestul lui prieten. Se gată deci de ducă «părul și-l piaptână, mustățile și le răsuțește, cu găoci de nucă se încalță, ca la drum să sporească și la picioare să nu cimpăvească». Dar Rogozea nu se arată prea încrezător în promisiunile lui: «Măi Cotoiule, nu știu ce să mai zic de tine. Mă umflă parcă iar mânia și mă bat gânduri rele. Cum să mă faci tu pe mine împărat și eu, sărac numai cu sufletul în oase, vorba celuia: boier nap, gazdă pistol, am să dau, n'am să capăt, ce-i pe mine e și acasă, ferească Dumnezeu de un foc, că cu o gură îl stâng tot». . . «Ce va zice împăratul când mă va vedea cum sunt? Ne va arunca în temniță și acolo vom mucezi amândoi. Mai bine să ne dăm pace. Știi vorba: nu te întinde că te rupi și cu domnii să nu mănânci cireșe dintr'un blid că te împoașcă cu sâmburii. Tu ai umblat pe la împăratul cu minciuni și se știe că minciuna are picioare scurte».

Berescu lucrează apoi cu mai multă libertate cu motivele, tratate prea rudimentar de ceilalți băsmuitori. Dacă în poveștile lui n'ar interveni supranaturalul, ele ar părea povestiri din viața reală. Motivul de «poveste mincinoasă», din *Boierul și Iobagiul*, utilizat și de Mera și Pop-Reteganul, el îl așează în gura unui țaran, pentru a-și bate joc cu el de groful ungur. Și îl întrebuințează cu o rară virtuozitate, dovadă de marea lui fantezie, o altă calitate a acestui povestitor.

Într'o Antologie a poveștii române artistice, Berescu poate lua loc alături de un Creangă, Ispirescu și Slavici.

7. SEPTIMIU ALBINI

Septimiu Albini a avut un rol hotărîtor în acțiunea politică a *Tribunei*¹⁾. Redactor în anii când atitudinea ziarului a luat o formă deosebit de agresivă, el a suportat numeroase condamnări în procesele de presă. Nu s'a remarcat însă la acest ziar numai prin articolele lui politice — pe care dacă nu sunt decât arareori semnate, le putem ușor identifica după scrisul lor sobru și atitudinea lor dârză — ci și prin contribuția lui literară de aleasă calitate, semnată de cele mai multe ori cu pseudonimul Mugur.

El a fost cucerit pentru junimism la « România Jună ». După terminarea studiilor, a fost câțva timp profesor la Școala de fete a Astei din Sibiu, astfel că a putut aici intra în legături strânse cu cel mai bine consolidat grup junimist ardelean, adâncindu-se în direcția pe care a apucat la Viena.

Cea dintâi colaborare a lui la ziarul sibian este un studiu pedagogic: *In care limbă să facem instrucția copiilor noștri*²⁾. El atinge aici o problemă de gravă actualitate pentru intelectualii ardeleni. Pentru a-și asigura un loc în burghezia în puternică dezvoltare a Ardealului, fie în profesiunile libere, fie în funcțiunile de Stat, aceștia se îndreptau, tot mai insistent, spre școlile străine. Albini venea să le spună, înarmat cu ultimele rezultate ale pedagogiei, că drumul pe care au apucat poate să le fie dezastruos, atât din punct de vedere individual, cât și național. Căci o educație adevărată, care să formeze caractere, nu se poate face decât în limba maternă. Limba străină, luată ca temei al creșterii în anii copilăriei și ai adolescenței, împiedecă dezvoltarea individualității, sau o falsifică de-a-dreptul. Ea să nu fie însușită decât la vârsta maturității, când caracterul nu mai poate fi diformat.

Izvorul limbii și al întregii culturi naționale a intelectualului ardelean nu poate fi decât satul. Spre viața lui autentică, asemenea celorlalți Tribuniști, se îndreaptă și Septimiu Albini. Din satul unde și-a petrecut copilăria, el comunică mai întâi o culegere de colinde

¹⁾ Născut în 1861 în Spring, jud. Alba. A urmat liceul la Blaj și Universitatea la Viena. În 1894 trece la București, unde ocupă un post la Academia Română, Moare în 1919.

²⁾ *Tribuna*, III (1886), nr. 261—267.

și obiceiuri de Crăciun, la sfârșitul cărora notează cu convingere: . . . «Și singur aceasta este viața românească. Numai țăranul român trăește, se bucură și simte curat românește. Noi ceștia din clasa cultă, răpiți de progresele culturale ale popoarelor străine, în zelul nostru de a ne împărtăși de aceste progrese, ne-am depărtat, mai mult decât se cade, de modul de simțire al străbunilor noștri. . . Ar trebui să fim cu mai multă considerare la datinele și formele sociale ale țăranilor noștri și în ele infiltrând rezultatele civilizațiunii și ale științelor moderne, să ne creăm o clasă cultă cu adevărat românească ¹⁾».

Din acest sat el dă *Tribunei* două schițe, care dovedesc nu numai cât de mult era pătruns de vieța lui, ci și calități literare surprinzătoare pentru scrisul ardelean al vremii.

În întâia, *Un sărac avut* (*Tribuna*, V, 1888, nr. 190—191, semnată Mugur), el ne zugrăvește un Don Quichotte dela țară, care, cu toate că sărac lipit pământului, este cel mai fericit om din sat, pentru că trăește aveau în plăsmuirile fanteziei lui, hrănită din basme. Iată portretul lui, schițat realist de Albini:

«Niculiță Breazu era un om pe care îl cunoșteau toți copiii din sat.

«Mic de statură și mic la toate celea, avea capul împovărat de un miș negru de păr sburlit și nepieptănat și îl ținea veșnic întins înaintea, ca și când ar sta la pândă, iar ochii săi suri, zâmbitori și mărunți se ridicau mereu în toate părțile și nici două minute nu puteau sta țintiți spre un lucru.

«Sub nasul mic, ascuțit și roșu se lățea pe o vargă neproportionat de mare, o mustață rară și groasă în păr, pe care Niculiță o tundea des și prin aceasta o făcea să stee întepată, cum s'ar zice ca pusă cu sula.

«Buza de sus îi era mai groasă ca cea din jos, iar între ele când zâmbia — și când nu zâmbia Niculiță — se ivea un șir de dinți albi, mărunți și sănătoși.

«Barbă ca toți țăranii nu purta, dar la briciu încă nu prea ținea, decât din patru în patru săptămâni, de aceea partea de jos a feții sale totdeauna îi era sădită cu niște țepe negre și groase.

¹⁾ *Din seara de Crăciun. Tribuna*, IV (1887), nr. 31—42.

« Picioarele sale scurte se sfârșeau într'o grămadă nedescriptibilă de tot felul de sdrențe, de sub care eșea cutezător un urzoiu lung de opincă, unica parte întregă a încălțămintelor.

« Hainele lui Niculiță erau totdeauna slăbuțe. Purta cămașă mai lungă ca ceilalți țărani, dovadă că nu era croită pentru trupul lui mărunțel.

« Nici când nu-l vedeai fără o ținută neagră și petecită, pe care nu o îmbrăca pe mâneci, ci o ținea îmbăierată la gât ca o togă pe jur de trup (*sic*), iar mânecile blândăreau la vale, totdeauna legate la capete și îngreunate cu câte ceva. . . ».

Niculiță Breazu nu se mulțumește însă numai cu fericirea lui, ci vrea să o deie și altora. De aceea țaranilor el nu le povestește decât întâmplări eroice, cu oameni bogați și fără griji. Nu are nicio fășie de pământ, dar celor cari îl întreabă nu le vorbește decât de moșiile lui întinse și de numeroșii argați cu cari de abia mai biruie. Această avere fabuloasă a moștenit-o dela socru-său Dojan, un fel de împărat din poveste. Cei trei cumnați ai lui, de cari e foarte mândru, se numesc Nu-te-teme-de-bine, Frică-bagă-te-în-el și Ușor-ca-Vântul. La Crăciun umblă și Niculiță la colindat. Când i se ofere colacul, pentru un moment îi dispare zâmbetul de pe față: « Doară nu credeți că umblu după colaci — protestează el cu indignare. — Aceștia din sac i-am luat cu mine că mă cunosc toți copiii din sat, vin pe uliță după mine și apoi mă scap de ei cu câte un colăcel. Acum tot atâta. Ca să nu fie cu supărare îl pun și pe acesta la ceilalți, voiui vedea eu ce voiui face cu el ».

Cu toate acestea Niculiță Breazu nu este un nebun. Își vede de treburile lui modeste, acoperindu-și sărăcia cu optimismul și lumea închipuirilor lui.

Eroul din schița de proporții mai întinse, *O seară la Brustureni* (*Tribuna*, VI, 1889, nr. 130—136), este din aceeași rasă donchichotească. Îl chiamă Iacob Străinu, dar oamenii l-au poreclit Iacob Potaie și așa i-a rămas numele. Tatăl său, om bisericos, a vrut să facă din el popă, dar n'a putut să-l țină decât trei ani la școală. Întors la coarnele plugului, el continuă să-și țină nasul în cărțile bisericești. La armată a învățat călușerul, devenind vătaful flăcăilor din sat. Știutor de carte și bun povestitor, el este nelipsit dela nunți și clăci. Neastâmpărul îl îndreaptă apoi spre meserii. Și totuși moștenirea

părintească scade mereu și e amenințată să dispară. Pentru a o salva, Potaie stă câțiva ani argat în « țară », apoi cioban în munți. Din cărțile de care nu se poate despărți, apoi din numeroasele lui pribegii, el aduce o mulțime de povestiri și pilde pe care le spune cu dragă inimă oricui, devenind un fel de învățat al satului. Și-a păstrat mai ales evlavia lui ereditară. În biserică Potaie « sta în picioare, lângă strana din dreapta și cu ochii lui holbați și suri-verzii înarmați cu ochelari, împrejmuți cu corn și cu mâinile puse peste piept, cetea plin de cucernicie din *Molitvelnic* și pleca din cap de câte ori ajungea la câte un loc care îi plăcea ».

Cei doi țărani nu sunt însă două idealuri etice și sociale pe care Albini le-ar așeza în fața țăranilor, drept modele de urmat. Cu toată simpatia cu care îi învâluie, în zugrăvirea lor el strecoară discret o mare doză de ironie. Viața se cucerește cu voință, cu simț al realităților și cu stăruință, nu cu astfel de fantăști, sărmame epave ale luptei pentru existență, în urma cărora nu rămâne decât pleava vorbelor și visărilor. Iată morala acestor schițe, înrudită cu morala lui Coșbuc și a celorlalți Tribuniști. Albini nu face însă predică. În fața personajelor el ia o atitudine de desăvârșită obiectivitate. El este un realist de cea mai bună marcă, aș spune chiar că merge uneori prea departe cu realismul lui, insistând prea mult în descrieri materiale.

În *O seară la Brustureni*, Albini nu ne-a dat însă numai pe Iacob Potaie. Umorul lui discret învâluie aici întregul sat, cu ulițele lui, prăfoase vara și noroioase iarna, cu biserica lui fără turn, cu « grădinile » lui populate de lobode și cucute, în care se alungă câinii și copiii, dar mai ales cu celebrele lui broaște din vale și cu dulăii « care de care mai flocoși și mai codați, încât te prinde groaza când îi vezi ». De ironia lui înțelegătoare se împărtășește apoi notarul Porfirie Strâmbu, care nu se poate despărți de acest sat unde tatăl său a fost popă, ci cultivă mai departe moștenirea părintească, fiind mândru de vacile și vițeii lui și mai ales de grădina, în care florile se amestecă pitoresc cu legumele și cu pometul de toate neamurile. Porfira, soția lui Strâmbu, cu grija ei pentru copii și cu atențiunea pentru oaspeți, este și ea deslipită din același sat patriarhal. Precum sunt și cei câțiva țărani, cari trec prin scenă, pentru a pune și mai mult în evidență caracterul fantast al lui Potaie. Este aici un colț

de viață ardelenescă, pe care mai târziu îl va zugrăvi Ion Agârbiceanu în aceleași linii sobre și realiste, nu cu același umor însă. E de regretat că aceste schițe au rămas îngropate în foiletonul *Tribunei*; dar și mai de regretat este că autorul lor n'a continuat o carieră literară începută atât de promițător. Politica îl chema în altă parte. Din vâltoarea ei, Albini va mai da ziarului câteva traduceri bune, pe care le vom cuprinde însă într'un alt capitol.

8. ENEA HODOȘ

Asemenea lui Albini, Enea Hodoș s'a remarcat în foița *Tribunei* mai mult prin numeroasele și serioasele sale traduceri ¹⁾. A publicat însă, fie în ziar, fie în publicațiile lui anexe, și câteva schițe, care pentru limba lor aleasă și pentru maniera lor realistă merită să fie menționate. Ele sunt:

1. *Un pas hotărît. Tribuna*, III, nr. 176—177.
2. *La masă. Ibid.*, VI, nr. 70—71.
3. *Nepoțica*, în *Calend. Pop.* pe 1891 ²⁾.
4. *Bătrâna. Foaia Ilustr.*, I, p. 49—51.
5. *Un contrar. Ibid.*, p. 249—250, 257—258.

În aceste schițe, Enea Hodoș satirizează anumite păcate ale firavei clase de mijloc din Ardealul aceluși timp. Astfel, în cea dintâi, el prezintă un diurnist semidocht și stângaci; în *La masă* o caricatură de pensionar, al cărui singur scop este să se hrănească și să bea bine; în *Bătrâna*, un meseriaș mâncat de băutură, iar în cea din urmă moravurile dela alegerile bisericesti din Ardeal, cu încercările de corupție, care n'au lipsit nici atunci. Avem deci de a face, și aici, cu o literatură cu scop educativ. E o mare deosebire însă între felul în care face critica socială un I. Pop-Reteganul, de pildă, și Enea Hodoș. Fostul profesor dela Caransebeș avea cu totul altă educație artistică decât modestul dascăl din Reteag. El pătrunsese bine și avea o adâncă admirație pentru marii realiști ai vremii, un Turghe-niev, un Zola, un Dostoievski. Scriind despre cel dintâi, el îi admiră

¹⁾ Născut în 1858. Frate cu Ion Gorun și Nerva Hodoș. Astăzi redactor la *Telegraful Român* din Sibiu.

²⁾ N'am reușit să descopăr niciun exemplar din acest calendar.

simplitatea stilului, prezentarea personajelor așa cum sunt în viață și mai ales adâncă umanitate¹⁾. Așa va căuta să facă și Hodoș în nepretențioasele lui schițe. Vițiile pe care le înfierează, el știe să le încarneze în oameni desprinși din viața reală, uneori atât de reală încât frizează naturalismul. Caracteristică este, pentru maniera lui, *Bătrâna*, cea mai bună din schițele înșirate. Ea vine din mediul de meseriași bănățeni, pe care îl vom întâlni mai târziu, bogat reprezentat, în povestirile lui I. Popovici-Bănățeanu. Singura mângâiere pentru bătrâna bolnavă este întoarcerea acasă dela lucru a feciorului ei, zidar. Cuvintele aspre și morocnoase ale acestuia, pe care bunătatea mamei cu cât e mai mare cu atât îl revoltă mai mult, nu o dor. Prezența lui o face să-i ierte totul, chiar și patima beției, în care vede că se adâncește tot mai tare. Cu toate că își simte sfârșitul aproape, pentru nimic în lume nu i-ar fi spus să-și lase cheful de Sâmbătă seara, în care își toca aproape toate paralele și se întorcea acasă beat mort. Când bătrâna este în agonie și feciorul, încolțit de muștrări, se întoarce mai de grabă ca de obicei, ea îi mai poate spune cu limba îngroșată: « Mulțumim și de atât ». În fața acestei mame, atât de viu înfățișată, feciorul este tot atât de plastic zugrăvit. El ne aduce aminte de Iorgovan al lui Slavici. Asemenea eroului din *Pădureanca*, el nu este rău din fire, își simte însă bunătatea drept o slăbiciune și caută să și-o ascundă printr'o asprime de suprafață. El știe că bunătatea mamei ar trebui altfel răsplătită, n'are însă tăria de a o face, și din cauza aceasta devine tot mai morocnos și mai nesuferit. Când bătrâna se stinge, muștrarea de conștiință îl aruncă și mai adânc în prăpastia vițiului. El pleacă la preot să-și elibereze conștiința prin spovedanie. Nu poate însă face acest act de curaj față de sine însuși. Intră mai de grabă în cârciumă pentru a-și înneca muștrările de cuget în băutura. Toate aceste momente psihologice sunt schițate just, veridic, fără insistențele de prisos pe care le întâlnim la diletanții realiști ai timpului. Hodoș știe apoi să se ferească de melodrama, în care un astfel de subiect l-ar fi putut târî cu ușurință. Limba lui este lipsită de culoare, prea rece poate, însă neaoș românească. Ardelenismele lipsesc cu desăvârșire. Asemenea fratelui său, Ion Gorun, el se anunța un bun stilist. După acest debut la

¹⁾ *Ivan Turgheniev*, în *Trib.*, VI, nr. 95.

Tribuna, Enea Hodoș va mai da, din când în când, câte una din schițele pe care le-a strâns în volumul *Schițe umoristice*, din 1897¹⁾. Va păsași însă beletristica, dedicându-se folclorului, căruia i-a adus servicii atât de prețioase.

9. VIRGIL ONIȚIU

1. Virgil Onițiu nu este nici el numai al *Tribunei*, a publicat însă în foiletonul ei cea mai aleasă parte din bucățile sale, strânse în 1897 în volumul *De toate*, precum și importante traduceri. Nu este apoi legat de ziarul sibian numai prin faptul că a colaborat la el, ci prin întreg spiritul care se degajează din opera lui.

El a venit în contact cu grupul junimist din Sibiu la Seminarul teologic andreian, unde intră în 1882 cu gândul de a se face preot²⁾. Spiritul junimist, întipărit puternic în această instituție de un D. Comșa, D. Popovici-Barcianu, Simeon Popescu și I. Crișan, a pus de timpuriu stăpânire pe inteligentul tânăr³⁾. De pe băncile acestei școale, el trimite articole *Telegrafului Român*, încă din timpul când acesta era condus de N. Cristea. Lectura lui favorită este acum Slavici. Plecând, în 1886, la Universitatea din Viena, el ducea așa dar o simpatie hotărâtă pentru ideile literare noi, care se integra bine în tradiția de acolo. E firesc deci să-l vedem continuând, cu aceeași

¹⁾ Cf. despre ele în Chendi. *Zece ani* p. 48—49.

²⁾ Născut în 1864 în Reghin. Școala primară la Reghin și Caransebeș, iar liceul la Seghedin. După absolvirea Seminarului teologic din Sibiu urmează cursurile Facultății de Litere din Viena și Pesta. În 1890 e numit profesor, iar în 1894 director al liceului din Brașov, funcțiune pe care o ocupă până la sfârșitul vieții, în 1915. Pentru biografia lui cf. Andrei Bârseanu, *Op. cit.*, p. 590; *Almanahul scrutorilor dela noi*, Orăștie, 1912, p. 89; apoi Horia Teculescu, *Un ziditor de suflete în Țara Bârsei*, VII (1935), nr. 6, VIII (1936) nr. 1 și 2; apoi Dim. Lapedat, *Amintiri din trecut*, *Ibid.* VII, nr. 6. Despre volumul *De toate*, cf. Chendi, *Zece ani...*, p. 46 și urm. și în *Tel. Rom.*, 1898, nr. 17; Sextil [Pușcariu], în *Gazeta Trans.*, 1898, nr. 8, 9 și D. Evolceanu în *Conv. Lit.*, 1898, p. 1038 și urm.

³⁾ Cât de mult și-a însușit ideile junimiste se vede din articolul lui *Naționalismul în cultura română* publicat în revista manuscris *Musa* (nr. 7 din 1884—5). Cf. rezumatul lui în Horia Teculescu, *Op. cit.*, *Țara Bârsei*, VIII, nr. 1, p. 13.

râvnă ca și înaintașii dela 1882, lupta junimistă a « României June ». În timpul când este președinte al acestei societăți apare al doilea *Almanah* al ei, alcătuit în majoritate de colaboratori junimiști. « Ca în trecut — spune invitația de colaborare la *Almanah* — comitetul se va adresa și de astădată cu preferință la scriitorii aderenți ai școalei junimiste din București ¹⁾ ».

Din timpul studiilor la Sibiu, Onițiu trimite schițe, nuvele și traduceri *Familiei* ²⁾. Ajuns la Viena ambiția lui literară tinde însă mai departe decât pestrița revistă orădană. Reușește deci să pătrundă în sanctuarul junimist, în *Convorbiri Literare*, care îi publică schița umoristică *Tanda și Manda* ³⁾.

Tot pe când era la Viena își începe colaborarea la *Tribuna*, cu traduceri bune din Jules Verne, Dostoievski și Tolstoi, semnate toate Gil.

În 1889 începe seria foiletoanelor și a schițelor lui originale. Ele sunt următoarele:

1. *Tempi passati*, *Trib.*, VI, nr. 1. Reprod. în *De toate*, p. 107 și urm.

2. *Linda Raia*, *Trib.*, VII, nr. 1. Reprod., *Ibid.*, p. 193 și urm.

3. *O serată literară-muzicală-declamatorică în Șunturug*, *Trib.*, VII, nr. 195—197. Reprod., *Ibid.*, p. 3 și urm.

4. *Epistula ad Corobetium, sive de arte corespondentica*, *Trib.*, VIII, nr. 1—2. Reprod., *Ibid.*, p. 46 și urm.

5. *Notarul Scurtu, Foaia Ilustr.*, I, p. 2—3, 9—10, 17. Reprod., *Ibid.*, p. 117 și urm.

6. *Fără nume*, *Trib.*, IX, nr. 225—227. Reprod., *Ibid.*, p. 30 și urm.

7. *Singur*, *Trib.*, X, nr. 174. Reprod., *Ibid.*, p. 144 și urm. ⁴⁾

¹⁾ Grămadă, *Op. cit.*, p. 98. Adresa e semnată de Onițiu și A. C. Popovici.

²⁾ *O glumă, Familia*, 1883, p. 392 și urm. *Ursita mea*, 1884, p. 123 și urm. *Deian*, p. 485 și urm. *Niciodată*, p. 433 și urm.

³⁾ *Convorbiri Literare*, vol. XXII, p. 1044 și urm.

⁴⁾ El mai trimite ziarului câteva reportaj și foiletoane de puțină importanță. Onițiu trebuie să fie însă cel ce se ascunde și sub pseudonimul *Ile Borg*, care face uneori reușită satiră politică. (Ca în *O ierum ierum*, *Trib.*, XII, nr. 41). Ii atribuim de asemenea lui foiletonul nesemnat *Los moderados ramolidos*, din *Trib.*, XI, nr. 262, în care, satirizând pe moderații politici din grupul lui Alex. Mocioni, imită cu mult duh graiul stălcit al unor intelectuali ardeleni și bănățeni.

2. Dela cei dintâi pași în literatură, Virgil Onițiu a apucat pe două drumuri: al tragicului și al umorului. Greșeala lui a fost că nu s'a putut decide, în această epocă de avânt literar al tinereții, pentru unul singur, pentru umorul, care se potrivea mai bine temperamentului și posibilităților lui de expresie.

Spre tragic cred că a fost dus mai mult fără voia lui, de atmosfera literară a vremii, în care s'a adâncit de timpuriu. Dela Ruși, pe care am văzut că-i traduce, și într'o oarecare măsură dela Eminescu, din care citează cu simpatie în *Ursita mea*, a luat cred ideea de fatalitate sumbră, pe care o întâlnim aproape în toate nuvelele și schițele lui de caracter tragic. Un destin fatal aruncă dintr'o nenorocire în alta pe eroul din *Ursita mea*; în ițele unei sorți blestimate se sbate Liviu Sirianu din nuvela *Praf și Cenușă*¹⁾; și aceeași conștiință deprimantă a unui trist destin îl face pe eroul din *Fără nume* să renunțe la iubire și la luptă și să se cufunde în vițiu. Toate aceste variații pe aceeași temă sunt îmbibate de un romantism, care de cele mai multe ori răsună fals. Oricât a încercat el să se desbare de acest neajuns — și este un progres evident dela nuvela melodramatică din *Familia*, la *Fără nume* din *Tribuna* — nu a reușit nici odată în mod definitiv. Eroi ai acestor nuvele sunt manechine, pe care el le poartă nu după logica lor interioară, ci după cum îi dictează ideea urmărită; situațiile în care ajung sunt adesea convenționale și dulcege. Dacă le amintim aici o facem pentru încercarea lui Onițiu de a familiariza Ardealul cu anumite teme curente în literatura vremii, care au tentat și pe Slavici și Enea Hodoș. Căci copistul din *Fără nume* este deapropoae înrudit cu Iorgovan din *Pădureanca* și cu zidarul din *Bătrâna*. Procesul de disoluție a unui caracter prin pasiuni și viții îl întâlnim și aici. Mai amintim această parte din opera lui Onițiu pentru cele câteva momente de pătrunzătoare analiză psihologică, frecvente mai ales în bucățile din *Tribuna*. Ele marchează un progres față de literatura ardeleană a vremii. Iată un singur exemplu, pe copistul din *Fără nume*, urmărindu-și fosta iubită și surprinzând-o sărutându-se cu altul:

«Era grozav ce se petrecea în el. Din momentul când îi văzuse intrând în grădină îi clănțăneau dinții din gură. Măinile i se înclăștaseră în scândura de care își lipise ochii și țiuitul urechilor îl asurzea,

¹⁾ *De toate*, p. 61 și urm.

nu mai simțea nimic, dar vedea, vedea tot, cu o claritate grozavă, cum nu mai văzuse niciodată. Agitația supremă îngrămădise în el un superlativ de forțe încătușate, amenințând cu o groaznică izbucnire. Când străinul o sărută, toate aceste puteri aglomerate au voit să spargă deodată, el era să răcnească, să sbiere cu glasul de leu rănit, dar nodul din gât, care îl supăraseră de când i-a zărit mai întâi pe stradă, i se puse tocmai curmeziș în gât, îi strânse grumazul, încât nu putu scoate niciun glas. Când mii de inși se îmbulzesc a ieși pe o ușă nu poate scăpa niciunul afară. În chinul său rupse cu o putere titanică scândura din stobor, care se frânse trosnind și abia acum, după această descărcare de puteri, i se deschise glasul de jumătate, pentru a scoate un răcnet grozav și răgușit. Rămase apoi înlemnit și eșofat locului... În urmă dădu repede cu mâna peste frunte, căută speriat împrejur, ca omul care se trezește dintr'un vis groaznic și nu știe unde se află. Mâna îi era sângerată, sudori reci îl trecură, slăbise în tot trupul, parcă îi era frică de sine, parcă nu era el...».

Fragmentul are virtuozitate și un ritm adaptat vibrațiilor puternice ale sentimentului, care colcăie în el. Astfel de momente se mai găsesc, fără de a avea însă aceeași amploare și în *Tempi passati*, în care un burlac de 50 ani meditează asupra vieții sale fără sens.

Nuvelele amintite sunt luate din mijlocul clasei culte ardeleni. Ele aduc însă foarte puțin din mediul în care se petrec. Cu numele de persoane și locuri schimbate ele s'ar putea petrece oriunde.

3. Din același mediu vin și schițele umoristice ale lui Onițiu. Dar câtă deosebire între unele și altele! Pe când în cele dintâi manevrează cu biete umbre fără consistență, în cele din urmă aduce oameni, cărora știe să le dea viață din câteva linii, aduce câteva aspecte care poartă imprimată adânc pecetea realității.

În *Convorbiri Literare* din 1886 Onițiu a publicat schița lui *Tanda și Manda*. În cadrul unei farse studențești el zugrăvea acolo câteva tipuri de studenți ardeleni, pline de un autentic umor de caracter. Doi ani în urmă, *Tribuna* a publicat concursul literar amintit. Premiul I a fost acordat atunci lui Virgil Onițiu pentru schița *O serată literară*... pe care raportorul juriului o remarcă mai ales pentru « fineța coloritului satiric ». Juriul făcuse o bună alegere. Onițiu aducea în schița lui o notă cu totul nouă în proza ardeleană a vremii.

În urma intensificării vieții economice și culturale, se înfiripa în Ardeal o clasă burgheză, atât la sate cât și la orașe, care asemenea burgheziilor de pretutindeni la începutul lor, n'a fost nici ea lipsită de ridicol. Junimistul Caragiale a izbit cu satira lui în păcatele și ridicolul burgheziei din Regatul liber; junimistul ardelean Onițiu va biciui defectele burgheziei de dincoace de Carpați. Această alăturare de nume nu însemnează însă că cel din urmă a imitat pe cel dintâi. Fiecare din ei are nota lui de originalitate, precum cu totul altul este și mediul pe care îl zugrăvesc.

În schița premiată de *Tribuna* se ridiculizează pretențiile artistice și culturale ale unor « intelectuali » de sat cu prilejul uneia din acele « serate », de care erau atunci și sunt pline și astăzi, ziarele locale, fiind prezentate totdeauna de minusculii scribi de provincie în termeni superlativi. Subiectul este deci banal și de astădată. Cadrul îl formează tot un comic de situație, ca și în *Tanda și Manda*. Și aici însă Onițiu a creat câteva tipuri vii de un umor specific ardelenesc. Iată-i de pildă pe cei doi membrii ai « corpului didactic » din Șunturug, directorul Berilescu și învățătorul Munteanu, care în timpul pauzelor închină în cancelaria școlii din sticlucă cu rachiu. Întâiul își soarbe autoritatea din Herbart, pe care e adevărat că nu l-a cetit, dar aceasta nu-l împiedecă să-i atribue orice vorbă mare ce-i trece prin gură. « Un astfel de om — spune Onițiu — e născut pentru a fi director, căci împrejurarea aceasta îl înzestreză cu un fel de infailibilitate a judecății. Cum îți trântea Berilescu « Așa zice Herbart » trebuia să încetezi orice discuție; aici nu mai încăpea apelație. De aici se explică și autoritatea pedagogică ce o avea față cu corpul didactic, adică față cu Munteanu, care deși discuta des cu el asupra diferitelor chestiuni metodice, era adus la rezon îndată ce șiretul director îl piștolea cu numele « marelui » Herbart; Munteanu tăcea mulcom ». Iată apoi pe « intelectualii » satelor din jur, cari aleargă la serată, « mai cu seamă preoți cu fete de măritat, notari cu dor de murături, dascăli cu prospecte isaitice », cari rezistă cu o tenacitate demnă de o cauză mai bună, la programul chilometric al seratei. Sunt Ardeleni cu toții, din creștet până în tălpi, cum Ardelean este și clopotarul Funiuță, care strigă după discursul herbartisant al lui Berilescu « Trăiască domnul Hârbariu », exprimând astfel « sentimentul general » al sălii.

Pe notarii aceștia ardeleni, iubitori de murături și de chefuri lungi, Onițiu i-a întrupat însă într'unul singur, în Notarul Scurtu, din schița cu același nume. De astădată el n'a țintit la comicul de situații, ci numai la comicul de caracter. În linii groase, aspre, care ne aduc aminte de Gogol, el a fixat în literatura românească unul din personajele reprezentative ale Ardealului vechiu, pe notarul burlac, bine hrănit, iubitor de vin bun și de neveste. Realist până la brutalitate, conservator prin definiție, ironizând pe tinerii iubitori de reforme, el are o încredere fanatică în puterea de rezistență a rasei, pe care și-o manifestă mai ales la un pahar de vin. Iată portretul lui fizic: « Om mărunțel, gogoloș, roșu în față, gros la ceafă, cu stomacul scos peste linia ce împreună nasul cu vârful ghetelor, acasă la el în sat serios și poruncitor, la oraș zâmbetul întrupat, cu o pălăriuță mică pe pleșuvimea capului și cu țeava pipei ieșită din buzunar ». Câtă credință are el în puterea de rezistență a neamului se poate vedea din următorul fragment: « Oasele Românului — măi, sunt ca fierul; Românului nu-i strică decât trăsnetul lui Dumnezeu și și ăsta numai dacă îl nimerește oblu în cap — înțelesu-m'ai, oblu în cap !

« Notarul Scurtu scoase pipa din gură și ochii lui schinteiau în văpaia unei neclintite convingeri.

— De aceea, măi — continuă el cu un ton poruncitor — dacă nu ținem noi cu vremea, vremea trebuie să se țină după noi, că noi suntem mai tari decât vremea. Pe noi ne-a făcut Dumnezeu să vedem împlinirea veacurilor și perirea lumii, înțelesu-m'ai ! Când n'a mai rămânea decât un singur om în lume, acela va trebui să fie Român, dar nu Român de cei învățați ca voi — vai de capul vostru — ci de ai noștri, nație, care nu știe face « reforme », fără face ce a făcut și moșu și tată-său: mămăligă și copii ». . . .

Calitatea acestei schițe este obiectivitatea cu care e zugrăvit Notarul Scurtu. Onițiu n'a luat față de el o atitudine de satiră, ci l-a lăsat să se înfățișeze înaintea noastră în alb și negru, cu defectele și calitățile lui. Fără cele câteva defecte de stil, ea ar putea sta alături de cele mai bune schițe realiste din literatura noastră.

Pseudocultura din *O serată*. . . va fi satirizată și în *Epistula ad Corobetium*, în care redactorul șef, care este în același timp și « colaboratorul prim » și « colaboratorul al doilea » al unuia dintre

ziarele ardelene ale vremii, dă sfaturi cum să redacteze o corespondență de ziar lui Corobeț, tânărului corespondent din « Găunoasa și jur », absolvent a cinci clase liceale. Pentru a fi un bun corespondent, Corobeț trebuie să aibă câteva convingeri fundamentale, dela care cu niciun chip să nu se abată. Trebuie să creadă cu putere « că Românul e născut poet, artist și savant, scurt că el este perfecția creațiunii », de unde urmează că « orice fac Românii este ireproșabil și trebuie necondiționat lăudat ». Corobeț trebuie să arate apoi, în fiecare corespondență: « 1. că noi suntem fiii lui Traian și 2. că Românul în veci nu pierе ». Și Redactorul îi dă junelui corespondent și cazuri concrete cum trebuie să aplice aceste convingeri. Dacă un fecior din Găunoasa a omorît, de pildă, un urs, el trebuie să accentueze că « atâta bărbăție și curaj numai un strănepot al lui Traian poate dovedi ». De critică să se ferească ca de foc: « Căci s'a constatat în vieța popoarelor că boalele și ranele lor se vindecă de sine dacă le ignorăm ». Și redactorul șef se ridică plin de indignare, împotriva acelei « minorități de bârfitori, cari au început să-și arate spurcatele lor capete în mai multe părți locuite de Români și care nu află nimic perfect în ceea ce fac și încearcă Românii, ci caută cu felinarul lui Diogene după defecte. Miserabili, hrăniți din sudoarea poporului, trăsnetul Dumnezeului Românilor are să vă sfărâme » — strigă el acestora.

Epistula a fost scrisă în 1890. De două decenii criticismul junimist a încercat să pună stăpânire pe Ardeal. « Minoritatea bârfitoare » a putut alunga aberațiile lingvistice, n'a putut însă stârpi naționalismul romantic, din sânul clasei conducătoare ardelene. Urmele lui se pot surprinde des și în coloanele *Tribunei*, condusă de acea « minoritate bârfitoare », împotriva căreia redactorul șef invoacă urgia cerului. Ea era o cuirasă de luptă a cărei necesitate o recunoșteau cu toții. Calitatea satirei lui Onițiu stă tocmai în faptul că lovește în defecte generale, făcându-i pe Ardeleni să râdă de ei înșiși.

Alătura de aceste schițe, Onițiu a mai cultivat un anumit gen de foileton, la modă atunci, în care sunt prinse, în notații scurte, stări sufletești trecătoare, într'un stil ușor (*Singur, Linda Raia*¹).

¹) Aceasta cu reminiscențe din Mark Twain. Cf. S. Pușcariu, *Recensia*, cit. din *Gaz. Trans.*

E un gen minor acesta, de care Onițiu a rămas legat mult timp. Cele două volume de *Clipe de repaos*, publicate sub pseudonimul Sorcovă (1901 și 1903) cuprind mai ales astfel de « schițe și foite », cum le numește el. Dela linia înaltă a creației artistice din *Tribuna* el a căzut astfel în banal și efemer.

Virgil Onițiu nu și-a petrecut copilăria la sat, iar liceul l-a urmat, în întregime în străini. El n'a putut astfel soarbe dela izvor limba românească autentică. Cultura lui literară era fără îndoială de aleasă calitate, puterea lui de observație și analiză erau remarcabile, verva lui era vie și personală, n'avea însă mijloacele de expresie pentru a pune în valoare aceste calități. Limba lui este adesea greoaie, lipsită de suplețe și cu destul de dese construcții străine sau improprii. El reușește mai de grabă când nu vânează efecte de stil, ca în *Notarul Scurtu*. Greșeala lui a fost că a urmărit mult tocmai aceste efecte. Numai așa se explică preferința lui pentru foileton, care nu poate fi salvat decât prin excepționale calități stilistice. Onițiu este un caz tipic, cum un intelectual ardelean nu putea să-și însușească, în acele vremuri, o limbă bună decât prin contactul cu graiul popular. El mai dovedește apoi cât de anevoie era atunci să se ridice un scriitor de dincoace de Carpați dela stilul basmului și a schiței țărănești, la stilul capabil de a zugrăvi stări sufletești mai complicate, sau de a descrie un peisaj mai bogat în coloare.

10. IOAN RUSSU ȘIRIANU

Este al treilea Tribunist pe care ni-l dă Șiria. El este fiul singurei surori a lui Ioan Slavici ¹⁾.

Între nepot și unchiu relațiile au fost totdeauna strânse. După ce Ioan Russu, cum se numea la început, termină Institutul pedagogic de Stat din Arad, Slavici îi găsește rosturi în capitala Regatului liber, unde el părăsise pe ale sale pentru a se așeza în fruntea unei acțiuni de mare răspundere istorică. Îl recomandase lui Titu Maiorescu, dar fie că relațiile directorului *Tribunei* cu șeful junimist începuseră să se răcească, fie din alte pricini, el se simte mai bine în alte

¹⁾ Născut în 1864, mort în 1909. Cf. Necrologul lui în *Vieța Românească*, 1909, nr. 12, p. 448, unde ni se spune că a fost tovarăș de joc al lui I. T. Mera.

cercuri. După ce petrece câțva timp ca pedagog la o școală de instituitori, apoi ca profesor la institutul particular E. Bălțeanu, el intră în ziaristică, colaborând, sau făcând parte din redacția *Românului* și a *Voinței Naționale*. Din aceste cercuri el va aduce la *Tribuna* — căreia îi trimite articole din 1886 — pronunțate simpatii pentru grupările literare adverse Junimei, intrată de altfel într'un proces de evidentă senilitate. Întors, în 1891, între ai lui, el se va considera moștenitorul fidel al crezului cultural și politic al unchiului. Întâiul său volum literar lui i-l dedică ¹⁾. După ce, în 1895, vechii Tribuniști părăsesc ziarul, el întemeiază, în 1897, *Tribuna Poporului*, în coloanele căreia va continua să militeze pentru vechile credințe. Atât la acest ziar, cât și la continuatorul lui, *Tribuna* din Arad, întemeiat în 1903, Slavici va colabora mereu cu articole politice și culturale, sau cu bucăți literare.

În *Tribuna* sibiană, I. Russu Șirianu a dat numeroase traduceri. Ele merg dela realiștii și naturaliștii francezi (Maupassant, Daudet, Zola), ruși (Turgheniev) și americani (Bret Harte), până la epigonii romantici, la modă atunci (Ohnet, Quida). Avem impresia că toate sunt făcute după limba franceză, pe care I. Russu și-a însușit-o în timpul petrecut în capitala Regatului. Prin această operă de traducător pătrunde, astfel, în Ardealul stăpânit de cultura germano-maghiară, un val de influență franceză.

Dar nepotul marelui Șirian a fost tentat de timpuriu și de literatura originală, căreia îi cere adăpost fie în foița *Tribunei*, fie în *Familia* ²⁾. În cea dintâi publică:

1. *Cloșca cu puii de aur*. Poveste. *Trib.*, III, nr. 108.
2. *Din tainele Bosforului*: I. *Asan și Aglaia*; II. *Un mormânt iubit*; III. *Târziu*; IV. *In zadar*. *Trib.*, III, n-rele 164—170. Reprod. în *Moara din vale* . . . , p. 167 și urm.
3. *Lia*. Nuvelă. Reprod. *Ibid.*, p. 86 și urm. sub titlul *Șița*.
4. *La crucea de piatră*. Nuvelă. *Trib.*, VIII, nr. 286. Reprod. *Ibid.*, p. 114 și urm.
5. *Nicu Ciobănelul*. Nuvelă din popor. Datată « București, 21.V. 1886 ». *Trib.*, IX, n-rele 28—31, 33—37. Reprod. *Ibid.*, p. 122 și urm.

¹⁾ I. Russu Șirianu, *Moara din vale* . . . Nuvele. Sibiu, 1894. Ed. Institutului Tipografic T. L. Albin. Cf. despre ele Chendi, *Zece ani* . . . , p. 49—50.

²⁾ La *Familia* colaborează, începând cu 1886, cu schițe, nuvele și traduceri.

6. *Amintiri din București*. Schiță. *Trib.*, X, nr. 180.

Atât în singura poveste dată ziarului — care pare o prelucrare după un subiect străin, căci n'are nimic din basmul românesc — cât și în nuvelele și schițele înșirate, Ion Russu Șirianu este un sentimental de cea mai pură speță romantică. El continuă, bineînțeles cu un alt stil, nuvela romantică, atât de frecventă în paginile revistelor ardelenene din anii 1870—1890. Toate, dar absolut toate aceste bucăți literare, vorbesc despre amori al căror început este o întâlnire sau o privire «fatală», care se desfășoară în peripeții de roman foileton și se termină de obicei tragic. În *Nicu Ciobănelul*, cea mai lungă dintre toate, mai aduce pe lângă acestea, episoade din revoluția ardeleană dela 1848, care accentuează și mai mult nota ei romantică.

Dela Slavici și poate dela Coșbuc, cu care a fost prieten, Ioan Russu Șirianu a luat apoi simpatia pentru idilă. *Nicu Ciobănelul* povestește o dragoste feciorenică dintre un cioban român și o fată de nobil ungar, care se desfășoară pe plaiuri de munte, cu șopot de izvoare și cântec de fluier. Și astfel de scene de idilă se pot găsi aproape în toate nuvelele amintite. Pe când Slavici și Coșbuc știau să aducă însă în peisajul idilic oameni și scene reale, personajele lui I. R. Șirianu sunt lipsite de viață proprie. Ele nu numai nu se deosebesc unele de altele, dar nu poartă nici pecetea mediului din care sunt desprinse. Țăranii și țărancele lui iubesc ca niște eleve de liceu, hrănite de lecturi romanțioase, iar cadănele și Turcii sunt mai de grabă de pe malurile Dâmboviței decât ale Bosforului. Iată-l pe Nicu Ciobănelul — ah, acest nume de operetă! — trecând peste o prăpastie pe Iona, de care se îndrăgostise subit, cu câteva ceasuri mai înainte: «Când luă în brațe pe frumoasa fată, îi venea să fugă cu ea între codri, departe de oameni, să tot fugă, până ce va cădea mort de osteneală. Iar în schimb să nu-i dea cerul altceva, decât ca fata să-i tot strângă gâtul cu mâinile ei moi ca lâna și albe ca laptele, să-i tot simtă suflarea ei caldă, săltarea pieptului, să tot simtă cum se joacă vântul de seară cu părul ei ca razele soarelui.

«Și când puse piciorul pe bătă, îi venea ca în loc să treacă dincolo, să se prăvălească în prăpastie, să nu-i mai deie nimenea de urmă.

«Când ajunse pe celălalt mal al prăpastiei se opri puțin. Părea a se întreba: Să pună oare jos povara dulce ori să o mai ducă în brațe departe, departe, Dumnezeu mai știe până unde?»

El nu putea să regizeze apoi un material mai vast. Episodul din revoluția ardeleană, intercalat în această nuvelă, nu este integrat în structura ei. Reușește mai bine în povestirile scurte, ca în cele cuprinse sub titlul comun *Din tainele Bosforului*, care au o tonalitate susținută de baladă orientală.

Stilul lui Ioan Russu Șirianu are ușoare influențe din Slavici, fără însă de a avea vigoarea și sfătoșenia țărănească a autorului lui *Popa Tanda*. Spre deosebire de ceilalți scriitori ardeleni contemporani, provincialismele și influențele străine sunt foarte rare la el. În îndelungata lui petrecere la București s'a putut scutura de ele.

II. IOAN POPOVICI-BĂNĂȚEANU

I. Cea mai prețioasă parte a operei literare a acestui scriitor, stins atât de tânăr, a fost publicată în *Convorbiri Literare*. Din cele două nuvele apărute în revista Junimei, cel puțin *In lume*, pentru lirismul ei sincer și intensiv, pentru umanitatea ei veridică și pentru stilul atât de adaptat fondului, va rezista îndelung dintelui vremii. Până a ajunge însă la această culme, Niță Popovici, cum îl numeau cei dela *Tribuna*, a avut nevoie de o serioasă educație și experiență literară, care ne apare cu atât mai bogată, cu cât ținem seama de scurta și nenorocita lui viață și de mediul literar în care s'a dezvoltat. Această inițiere artistică a lui s'a făcut aproape în întregime în foiletonul *Tribunei* și în *Foaia Ilustrată*. Ea merită să fie privită însă mai de aproape nu numai pentru că ne introduce în laboratorul lui literar, ci și pentru silueta ei, cu totul deosebită în literatura *Tribunei*. Nu suntem cei dintâi cari umblăm pe urmele iubitului Niță Popovici în aceste publicații ardeleni; o nouă explorare a acestei părți din opera lui credem însă că nu este de prisos ¹⁾.

În aprecierea formării sufletești a lui Niță Popovici trebuie să ținem seama înainte de toate de calitățile lui innăscute, atât de pronunțate în tot ce a ieșit din condeiul lui, dela poezii și povestiri, până

¹⁾ Cel dintâi care a remarcat-o a fost Ilarie Chendi în *Zece ani...*, p. 29-35. Cf. și același, *Portrete literare*. Biblioteca pentru Toți, Nr. 627, p. 71 și urm. Urmând mai ales indicațiile și aprecierile lui și-a scris Tr. Topliceanu a sa *Viața și opera lui Ioan Popovici-Bănățeanu*, Caransebeș, 1930, importantă pentru reper-toriul bibliografic al colaborării lui I. P. B. la *Tribuna*.

la scrisorile particulare. Pentru înțelegerea acestei individualități piosul portret ce se desprinde din amintirile lui Titu Maiorescu este foarte prețios ¹⁾. Sentimental, sfios, sincer, de o simpatică simplitate — iată cum l-a văzut criticul junimist. Așa se zugrăvește Niță Popovici însuși într'o scrisoare mai puțin cunoscută, din care reproducem acest fragment:

« Eu — scrie el unui prieten, în 1889 — prea puțin dau pe « eul » meu. Lucru care de-ai fi trăit în societatea mea numai trei luni, te-ar fi uimit. Om bun, desinteresat, moale chiar, prea puțin țin la mine. Dușmanului chiar îi fac bine și nu fățărit, ba mă bucur chiar când îi pot face. Puțin îmi pasă ce zice, ce cugetă și ce lățește despre mine. Și nu mă supăr dacă nu-mi dă ce este al meu, nu mă mâinii chiar și dacă ia și din al meu. Și tocmai pentru asta mă întărit, mă fac foc, când văd pe alții atât de interesați pentru persoana lor atât de pătruși de eu-l lor și atât de lacomi după deșertăciuni și atât de setoși după sarbede nimicuri. Învăpăiat naționalist, înfocat aderent al ideilor mari, lupt din toate puterile mele numai pentru obștescul bine, sigur fiind că în succes voi afla și mi se va da și mie parte. Cum te vei convinge mai târziu, iubite Avrame, puțini vor fi cu atâta tărie și putere sufletească în luptă și — cu atâta nepăsare de viața și soarta lui... » ²⁾.

În scurta lui trecere prin viață, Niță Popovici a trecut prin împrejurări și a cunoscut oameni cari au accentuat în mod pozitiv sau negativ anumite componente ale personalității lui.

Înainte de a trece trebuie așezată mamă-sa. El face parte din rândul copiilor în a căror existență mama ia proporții uriașe. Dacă iubirea de mamă a devenit un motiv permanent în opera lui, ființa care i-a inspirat-o trebuie să fi avut calități excepționale. Prin viața lui destrăbălată, tatăl i-a crescut apoi și mai mult cultul pentru mamă ³⁾.

Copilăria și-a petrecut-o în mediul de « maistori » bănățeni din care familia lui făcea parte, de unde și-a desprins aproape toate schițele

¹⁾ Titu Maiorescu, *Ioan Popovici-Bănățeanu, Critice*, ed. Minerva. București, 1915, vol. III, p. 151 și urm.

²⁾ Scrisoare către Avram Corcea, din 4 X.1889, în *Educatorul* (Caransebeș), III, (1911), p. 93.

³⁾ Pentru cultul lui față de mamă-sa cf. Il. Chendi, *Mama lui Niță Popovici* în Trib. Pop. nr. 72 din 1901, apoi scrisorile cit. din *Educatorul*.

și nuvelele și chiar unele din poezii. Cât de puternic s'a întipărit acest mediu în memoria lui se poate vedea din realismul și veridicul cu care e zugrăvit. În schițele lui revin personaje și situații care trebuie să fi fost trăite adevărat. Între maistorii lui, Niță Popovici a găsit multă nobleță și multă mizerie. Cu temperamentul lui depresiv, accentuat și de boala de care trebuie să se fi simțit încolțit de timpuriu, el a fost atras mai mult de părțile negre ale acestui mediu decât de cele luminoase. Motivul morții răsună grav de-a-lungul întregii lui opere.

Acești meseriași români erau însă pe jumătate țărani. Cea mai mare parte din ei erau veniți dela sat, iar orașul n'a putut să le desfigureze ființa etnică, cum a desfigurat-o pe a intelectualilor. În piețele unde-și vindeau marfa, apoi în desele lor drumuri pe la târguri, ei erau în contact neîntrerupt cu marele suflet popular din care s'au desprins. În piețele și la târgurile acestea, pe care le descrie atât de autentic, va fi prins Niță Popovici dragostea pentru folclor, care se manifestă de timpuriu la el, căreia îi datorează alesul lui stil.

Iubirea de basm și poezie populară și-a hrănit-o apoi în școlile prin care a trecut. Ultimele clase de liceu el le-a urmat în acel Brașov, unde am văzut cât de serioasă carte românească se făcea și cât de intensiv era cultul pentru folclor. Limba română a studiat-o aici cu Ioan Popea, care în conferința amintită din *Foișoara Telegrafului Român* avea cuvinte atât de calde pentru poezia populară. Încă din timpul când își urma studiile aici el trimite *Familiei* câteva *Doine din jurul Lugoșului*¹⁾.

În toamna anului 1888 el se înscrie la Institutul Teologic și Pedagogic din Caransebeș. Aici profesorul Enea Hodoș nu numai îndemna pe elevi să iubească folclorul, ci să îl și culeagă. Niță Popovici îi ascultă sfaturile. Între culegătorii cari au contribuit la alcătuirea celei dintâi culegeri a lui Hodoș, îl găsim și pe el.

Alături de folclor, Popovici trebuie să fi cetit, încă de pe băncile liceului din Brașov, multă literatură românească. Într'o conferință ținută în 1890, la societatea de lectură a Institutului din Caransebeș, el citează abundant din Cantemir, Miron Costin și Neculce, admirând mai ales limba celui din urmă²⁾. De prin 1889 el este de altfel

1) *Familia*, 1886, p. 575 și 579, 1888, p. 91 și 93.

2) *Românele în istorie*, în *Trib.*, VII, nr. 272—273.

sufletul acestei societăți de lectură, sbătându-se fără întrerupere pentru creșterea interesului ei față de probleme literare¹⁾.

Dintre contemporani, cel care a exercitat o adevărată vrajă asupra lui a fost Eminescu. Era în vremea când versurile nefericitului poet sburau din gură în gură, iar legenda lui lua proporții uriașe. În opera lui, N. Popovici s'a regăsit ca nimeni altul, prin structura temperamentului și prin mizeriile existenței sale. Îndemnurile pentru iubirea lui Eminescu vor fi venit însă și dela profesori. La Caransebeș el a prins încă, în întâiul an petrecut acolo, pe Vasile Goldiș, care în conferința amintită se dovedea un atât de bun interpret al marelui poet.

Dela Enea Hodoș, Niță Popovici nu a luat numai cultul pentru folclor, ci și admirația pentru literatura realistă, în deosebi nordică, al cărei tragism era o hrană potrivită pentru temperamentul lui²⁾.

2. Colaborarea lui Niță Popovici la *Tribuna* începe în 1888 și durează până în 1893. Ultima lui poezie a fost publicată în foiața ziarului cu două săptămâni înaintea morții.

Nu vom da aici o bibliografie a acestei colaborări, deoarece ea a fost făcută în altă parte³⁾. Vom aduce numai câteva completări la repertoriul de acolo și vom adăuga ceea ce a apărut în *Foaia Ilustrată*, parte care n'a fost studiată de niciunul din cei cari s'au ocupat de el.

În *Tribuna*, IX (1892), nr. 254, Niță Popovici publică poezia *Mamei*. Versiunea aceasta are două strofe în plus față de cea apărută în anul următor în *Conv. Lit.* (vol. XXVII, p. 58—59). Ele sunt intercalate între strofa a IV-a și a V-a din versiunea cunoscută. Iată-le:

«Și când de dureri nebună îți smulgeai din cap toți perii
 Și-ți zdrobeai pieptul cu pumnii, rătăcind în ceasul serii
 Pe la mori la iaz pe maluri,
 Și cu plânsul tău în hohot și cu țipet ascuțit
 Sfășiai tăcerea nopții, pruncu-ți că l-au înghițit
 Ale apei crude valuri...»

¹⁾ *Educatorul*, III, p. 91 și urm.

²⁾ Intr'o scrisoare din Dec. 1889 (*Educatorul*, III, p. 95) comunică prietenului Corcea, că citește pe Zola, iar pe Turgheniev i-l recomandă «din toată inima». În alta, dela începutul anului următor, adaugă la cei amintiți pe Tolstoi, Gogol, Flaubert, Daudet, Balzac, Bret Harte, Börne, Björnsön, Auerbach, «oamenii direcției realiste, singura cu putere de veșnică viață». (*Ibid.*, p. 111).

³⁾ Topliceanu, *Op. cit.*, p. 16—19.

Afară de această modificare mai importantă, el a mai schimbat vreo două, trei versuri și câteva cuvinte. Toate au fost făcute pentru a se feri de nota melodramatică, în care poezia era susceptibilă de a cădea.

În nr. 288 din același an al *Tribunei* apare poezia *Din lume*, iar în anul următor, nr. 171, poezia *Pășind încet*¹⁾.

În *Foaia Ilustrată* din 1891 el publică poeziile: *Zi de iarnă; Și astăzi* (p. 25); *La groapă* (reprodusă din *Trib.*, V); *M'am juruit* (p. 201); *De ce te-ai dus, de ce te-ai dus* (p. 297) și *In vis* (p. 409, semnată P. și dedicată « D-șoarei Maria de A. . . vici »). Acolo apar apoi schițele *O cură drastică. Dintr'o epistolă studentească* (p. 65—67, 74—75) și *Un sfârșit jalnic. Din viața măștrilor* (p. 209, 212, 217—218, 225—226, 233—235, 241—243), iar sub semnătura Oreste, *Poesii populare din Banat* (p. 185—186).

3. În poeziile din *Convorbiri Literare* — cele mai bune din poeziile lui — Niță Popovici începuse să se desprindă de sub influența eminesciană. Câte un cuvânt, câte o idee de ale marelui poet mai străbat și în ele, fără de a-i desfigura însă originalitatea. În versurile din *Tribuna* și *Foaia Ilustrată* influența lui Eminescu este însă suverană²⁾. Pe autorul lor trebuie să ni-l închipuim la această dată trăind în lumea poetului adorat, asemenea eroului său David din schița *D'ale tinerețelor*.

Maiorescu, Chendi și în urma lor ceilalți comentatori ai lui Niță Popovici au vorbit în deajuns de influența lui Eminescu asupra lui, pentru a mai insista și noi. Ne mărginim să reproducem aici una din poeziile lui neremarcate până acum, pentru a vedea cât de mult și-a însușit tehnica eminesciană:

ȘI ASTĂZI . . .

Și astăzi ca și alte dăți
 În fericite vremi
 Cu 'n cald surâs ca p'un copil
 La tine tu mă chemi.

¹⁾ Reprodusă atât de Chendi, *Op. cit.*, p. 31 cât și în Topliceanu, p. 38, fără să indice nici unul izvorul.

²⁾ În scrisorile citate din *Educatorul* numele lui Eminescu revine mereu. Într'un moment de amărăciune mărturișește: « O recunosc, am gustat prea mult din Eminescu . . . »

Și eu alerg, alerg nebun
 În brațe să fiu strâns,
 Să potolesc atâta dor
 Și atât amar de plâns.

Și zările eu le despic
 Văzduhul întrebându-l
 De n'au zărit un chip iubit
 Să-mi lumineze gândul.

Iar vânturile le opresc
 Și luni i-ațiu calea
 De nu ești tu în chipul ei
 Să mi se stingă jalea.

Luceferilor eu mă plâng
 Și mândrei aurori
 Să mi te-arate dacă ești
 Ascunsă în dalbe zori.

Dar vânturile se duc reci
 Și luna-și ține mersul
 Luceferi se sting pe rând;
 Cine-mi ascultă versul?

Cu 'n cald surâs ca p'un copil
 La tine tu mă chemi
 Și astăzi ca și alte dăți
 În fericite vremi ».

Cu toată marea admirație pentru Eminescu, Niță Popovici a primit și alte influențe. Vom vorbi mai târziu de influența lui Coșbuc; aici amintim însă pe Vasile Alecsandri, al cărui nume n'a fost rostit încă în legătură cu poetul bănețean. Cele două pasteluri: *Zi de iarnă* și *Seară de toamnă* — acesta din urmă publicat în *Convorbiri Literare* — sunt de o factură hotărît alecsandriană, chiar dacă — iarăși și iarăși — umbra lui Eminescu se strecoară în ele prin vreun cuvânt sau imagine. Iată această singură strofă din *Zi de iarnă*:

« Un lițoliu de zăpadă așternut e pe pământ
 Ca și giulgiu 'ntins pe trupul celui săvârșit din viață
 Geru-i mare și pe ape înflorit-au flori de ghiață
 Iar prin aer corbii negri se rotează 'n aspru vânt ».

La acești doi poeți vom mai adăuga pe Heine. *La groapă*, *Cerul de nori*¹⁾, *Și de e zi*²⁾, *Ca eri și azi*, au toate versul și acea scurtîmă epigramatică pe care o cunoaștem în liedurile poetului german.

În toate aceste tipare, primite dela alții, Niță Popovici a pus însă iubirea lui sfioasă și delicată, resemnarea în fața morții, care îi răpește iubita, sau îl urmărește pe el însuși de aproape, iubirea lui de mamă. Lirismul intensiv care este caracteristica lui de căpetenie se simte fremătând cald sub ele.

Mult mai original este Niță Popovici în poeziile în proză. Fie că zugrăvesc mici scene din viața atît de cunoscută de el a meseriașilor, fie că exprimă numai stări sufletești subiective, tristeța lui specifică stăruie în ele ca o lacrimă într'un ochiu. Mizeria, suferința, moartea sunt temele lor. Chendi a reprodus din cele cu tema morții. Ne mulțumim doar să menționăm aici și *Mutul*³⁾, în care cerșitorul fără graiu smulge pâinea din mîna copilului, pentru a-și potoli foamea, și *La fereastră*⁴⁾, cu atmosfera ei de baladă. Nu ne putem reține însă de a nu reproduce una mai scurtă:

L I N I Ș T E

« In casă mortu-i întins pe masă, rece și atît de llinștit. Lumînările ard și para nu se clatină. Cei dîmprejur, tăcuți și nemișcați, privesc în pămînt.

« Ce liniște!

« Dar gânduri răsvrătite domoliți-vă răsboirea. Creer înferbântat astîmpă-ră-te, inimă oprește-ți baterile Spulberați-vă oftări și gemete. Lacrimi secați. Dorinți nebune pieriți. Iluzii răspândiți-vă. Afară văzduhu-i liniștit Vînturile s'au așezat. Pasărea visează. Izvorul doar me. Florile se îngănă. Frunza se odih-nește. Codrul tace. Ceru-i blând și senin. Stelele scîlîpesc duios. Luna se clatină, mișcându-se trăgănat. Ce dulce tăcere in atîta liniște⁵⁾ ».

Trecerea dela liniștea morții, în adîncul căreia e groaza și des-nădejdea, la liniștea calmă și mîngăietoare a naturii e prinsă aici în notații scurte, extrem de sugestive, dovadă de marile lui posibilități de expresie.

1) *Trib.*, V, nr. 7.

2) *Trib.*, VI, nr. 72.

3) *Trib.*, VI, nr. 261.

4) *Trib.*, VII, nr. 8.

5) *Trib.*, VII, nr. 269.

Niță Popovici nu și-a încercat însă condeii numai în poezia lirică, ci s'a lăsat tentat și de cea epică. Aici tiparul este dat de Coșbuc, ale cărui povești în versuri surprinseră atunci pe Ardeleni prin originalitatea lor. Admirația poetului bănățean pentru tânărul maestru a fost atât de mare, încât în cele trei povești în versuri date *Tribunei*: *Șarpele*, *Cal-din-Frâu* și *Trandafir*¹⁾, el și-a însușit ca nimeni altul tehnica lui Coșbuc. Dacă întâia din ele are încă stângăcii de versificație și expresii improprii, cele două din urmă pot sta alături de cele mai bune ale maestrului. Asemenea poveștilor aceleia, ele au o notă epică bine susținută. Niță Popovici știe apoi strecura în cursul povestirii scene de idilă gingașă, feciorelnică. Iată cum descrie el dragostea dintre Trandafir și Lia în *Trandafir*:

« Trăind uitați de lume ei lumea o uitau,
 O lume mult iubită în ochii lor aflau.
 Și firele de iarbă, voioase floricele,
 Bujor și rocoină, voioase văzdocele
 Sulcină, romoniță și sveltă odoleană
 Zâmbeau când mână 'n mână, în tainica poiană,
 Venea perechea mândră cu mers lin, legănat,
 De-și stâmpăra pojarul prin dulce sărutat
 Și fluturii sburdalnici în sbor se desmierdau
 Când Trandafir cu Lia în brațe se strângeau.
 Iar codrul lin suspină, când ei se giugiulesc
 Ca doi porumbi.
 Și turturica jalnic și cucul îngâmfat,
 Și dumbrăveanca mulcom și stigletul mirat,
 Și cerbii blând se uită și stau pe loc uimiți
 Să vadă fericirea a doi prea fericiți... »

Mai știe apoi să dozeze acțiunea, să evite repetițiile, să adâncească o stare psihologică. Artistul apare la fiecare pas.

4. Întreaga măsură a originalității Niță Popovici și-a dat-o însă în scrierile lui în proză.

Asemenea atătora dintre Ardelenii contemporani, s'a lăsat și el tentat de basm. *Cumnatul fraților*, *Feciorul moșului* și *Darul lui*

¹⁾ *Șarpele*, *Trib.*, V, nr. 158 și urm. *Cal-din-Frâu*, *Trib.*, VI, nr. 40, *Trandafir*, *Trib.*, VII, nr. 17.

Christos ¹⁾ pot sta alături, — mai ales cele două din urmă — de cele mai bune basme apărute în foiletonul *Tribunei*. *Feciorul moșului* este transpunerea pe registru de proză a poveștii în versuri *Șarpele*. Ceea ce l-a atras spre această poveste este, credem, tânăra soție, blestemată de soțul ei să nu poată naște, deoarece îi aruncase în foc pielea de șarpe într'un moment de nesocotință. Durerea pe care ea și-o poartă pe la Sfintele Miercuri, Vineri și Duminecă, până își ispășește păcatul, are la el un accent de compătimire care cuce-rește. Față de forma în versuri, cea în proză este mult mai degajată și mai mlădioasă. Stilul ei este de o dulceață feminină.

Subliniem această calitate a lui Niță Popovici, pentru că ea îi dă o siluetă aparte între scriitorii contemporani din Ardeal. El știa să adapteze haina stilului pe corpul conținutului. Și calitatea este cu atât mai remarcabilă, cu cât corpurile pe care le-a îmbrăcat au fost destul de variate, dacă ținem seama de scurta lui carieră literară.

Iată de pildă povestea *Darul lui Christos*. Prin subiectul ei religios ea seamănă cu o parabolă evanghelică. Trei frați trăesc ca vai de ei într'o văgăună. La rugămintea Sfântului Petru, Christos îmbogățește pe cei doi mai mari, cari se arătau mai cu frica lui Dumnezeu. Aceștia au devenit însă răi și sgârciți, în bogăția lor, pe când cel mai mic își poartă cu resemnare sărăcia, laudând pe Domnul. Când cei doi drumeți divini se abat pe la frații bogați, ei îi alungă fără milă. Nu tot așa face săracul, care este podar la o apă curgătoare. De trei ori trece el în cap de noapte râul umflat de ploi să găsească pe cei doi sfinți, cari îl strigă să-i ajute și abia a treia oară aceștia i se arată. Îngrijorat de soarta lor, podarul făgăduise cerului orice i se va cere, numai să fie ajutat să-i scape. În căscioara unde li se dă adăpost, Christos îl supune la o nouă probă. Aducându-i aminte de făgăduiala făcută, el îi cere carnea singurului lui copil pentru a se ospăta din ea. Și omul împlinește, cu sufletul sdrobot, făgăduiala. Când deschide însă cuptorul să scoată copilul, acesta « râdea în mijlocul văpăii, jucându-se cu două mere de aur, iar părul și hainele îi erau toate aurite ».

Acest cuprins, a primit un stil biblic, care se menține în întreagă povestea. Iată începutul: « A fost ce-a fost, a fost pe vremea când

¹⁾ *Cumnatul fraților*, *Trib.*, VI, nr. 265; *Darul lui Christos*, *Trib.*, VII, nr. 7; *Feciorul moșului*, *Trib.*, VII, nr. 280—283, semnate toate Oreste.

Christos umbla pe pământ — și ci-că călca ca oamenii, dar ca Dumnezeu făcea minuni, că-l îndesau orbii să le deie lumină și el le da, că-l încunjurau ciungii și ologii ca să le deie mâni și picioare și el le da, și-l năvăleau surzii, strigând să le deie auz și el le da; și-l atingeau betegii și îndrăciții și duh ieșind din el se vindecau ». Sau cuvintele cu care podarul întâmpină pe cei doi drumeți: « Auzit-am glasul vostru și de două ori venind v'am căutat și nu v'am găsit, am strigat și nu mi-ați răspuns și iată că se milui Dumnezeu și a treia oară venind vă găsiu, ci voi oameni buni să iertați, că bagseamă Dumnezeu va fi rânduit așa ».

Paralel cu aceste basme, Niță Popovici trimite *Tribunei* și *Foii Ilustrate* cele cinci povestiri ale lui.

Două din ele: *D'ale tinerețelor*¹⁾ și *O cură drastică* povestesc, — întâia pe un ton sentimental, a doua cu o notă de umor, cu vagi ecouri din Creangă — amintiri din viața de student. Afară de limba ei îngrijită — fapt care i-a adus mențiune la concursul literar al *Tribunei* — *D'ale tinerețelor* nu merită să fie menționată, decât pentru abundentele ei reflexe eminesciene, prețioase pentru explicarea personalității autorului.

Celelalte trei schițe sunt desprinse din viața meseriașilor. Urmand pe Slavici și pe Enea Hodoș, cari au dat și ei, în nuvelele și schițele lor, crâmpie din acest mediu, influențat cu siguranță și de marii tragici ruși, atât de prețuiți în cercurile tribuniste — el însuși traduce din Turgheniev — Niță Popovici și-a îndreptat astfel privirea în imediata lui apropiere, găsind acolo cel mai prețios material pentru irezistibila lui vocație literară.

Două schițe: *Din lume*²⁾ și *Un sfârșit jalnic* par a povesti mizeriile proprii lui familiei și existențe. Ana, care revine în amândouă, va fi mamă-sa. Bărbatul ei se numește în întâia *Lae*, iar în cea din urmă *Iosif*; el trebuie să fie însă brutalul și bețivul lui tată de care amintește într-o scrisoare către *Maiorescu*³⁾. Tatăl Anei, care apare pe fundalul întâiei schițe și ocupă centrul celei de a doua, trebuie să

¹⁾ *Tribuna*, VII, nr. 225—227. Republ. în vol. *Din viața meseriașilor*. Bibl. p. Toți, nr. 23—24, p. 157 și urm.

²⁾ *Tribuna*, VI, nr. 198—199.

³⁾ *Maiorescu*, *Op. cit.*

fie bunicul, care «șuşcăie» după cuptor, din aceeași scrisoare; el şuşcăie și aici din pricina «zăpușelii», de teama căreia niciodată nu pleacă la târguri fără lumânare, ca să nu-l prindă cumva moartea pe drum. Ghiță, nepotul lui și fiul Anei, trebuie să fie autorul însuși, în trista lui copilărie.

De o sacră noblețe este Ana. Ea suferă în tăcere cruzimile soțului, cu care, frumoasă și bogată cum era, s'a căsătorit din curată dragoste. Iată portretul ei, zugrăvit cu iubire în *Din lume*:

«Ana se întoarce și aprinse lumina. La zarea luminii era și mai frumoasă, arăta mai înaltă și mai plină. Năframa neagră de pe cap, legată sub bărbie, făcea ca fața ei să pară și mai albă, iar ochii negrii ca doi cărbuni în neauă, înnotând în lacrimi, sclipeau plini de o dulceață amară, plini de milă și bunătate. Două sprâncene negre și subțiri îi acopereau. Un nas aproape grecesc se îngâna cu nește buze ca vișina răscoptă și cum sufla în mâni și mișca din picioare, ca să se încălzească, pieptul i se ridica și genele lungi care îi făceau ochii atât de doritori, se îmbinau; iar la fiecare suflare i se vedeau, prin buzele întredeschise, un șir de dinți mici, mărunți și albi. Era un chip de nevastă pe care dacă o vezi odată ți se umple sufletul de ea...».

Nu suferința ei mută împlânzește însă, în această schiță, inima îndobitocită a lui Lae, ci curățenia copilului. Întorcându-se dela moșul, unde mama l-a trimis să-și astâmpere foamea, copilul o găsește cu ochii în lacrimi și cu urmele însângerate ale loviturilor sălbaticului tată pe frunte. Mama încearcă să ascundă adevărata pricină a lacrimilor, copilul presupune însă adevărul: «Tată, de ce plânge mama?» — întreabă el. Aceste cuvinte trezesc — nu în deajuns de motivat — mustrarea de conștiință a lui Lae. El își propune să se lase de băutură, să reînceapă munca părăsită și să se întoarcă în sânul familiei. Moartea de anghină a copilului îi accentuează și mai mult remușcărilor. Schița e scrisă cu o tendință evident moralizatoare, ceea ce îi scade din valoarea artistică. Pentru duiosia scenelor de interior, pentru realismul cu care sunt zugrăvite personajele și situațiile, pentru justețea observațiilor psihologice, ea poate fi însă citită și astăzi cu interes și ar merita o reeditare.

Același realism caracterizează și *Un sfârșit jalnic*. Iată-l pe bătrânul Ghiță Delmeș, lucrând singur, cu sufletul împovărat de durerea suferințelor fetei sale Ana:

«... Îngândurat începu să coasă rar, rar de tot, cum nimeni nu l-a mai văzut. Își șterse de vreo două ori ochelarii și tot i se părea că abureala de pe ei nu se mai duce. Din când în când se oprea pironindu-și ochii în masă, apoi iar apuca acul și smârcea târșatul de să-l rupă». Partea dela începutul schiței, în care el își descarcă amarul, surorii sale Veta, — căreia «nu-i venea o vorbă pe limbă, ca să-l mângâie, ci își tot întindea năframa pe genunchi» — este cam lungă. Dar vorba lui se potrivește atât de bine cu vârsta și cu sentimentul care îl înăbușe. Pline de multă duiosie sunt și aici scenele în care apar mama și copilul. Când bunicul dă lui Ghiță cei doi «d'arginți», după care l-a trimis mama, adăugând și un crucer pentru el... «Ghiță luă crucerul și ieși cum iese o stea de după un colț de nor întunecos». Ana îl duce apoi în cimitir pentru a-și astâmpăra acolo durerea, plângând pe mormântul mamei, «de credeai că sare cămașa de pe ea». Și alătura plânge și Gheorghită de mila mamei.

În această schiță, Niță Popovici aduce mai mult decât în întâia din mediul din care e desprinsă. Bătrânul Delmeș vorbește în drum spre târgul din Făget de anii tinereții lui, în care calfele nu erau atât de stricate, întrecându-se în daruri pentru biserică. Cât de mult îl doare că ginerele său nu vrea să asiste la serviciul divin din ziua Sfântului Ilie, patronul lor, al cojocarilor:

«— Iosife, ai tu Dumnezeu? Ai?»

«Ba n'ai, că în tine nu-i simțire, câtă e într'o marhă. Banii, sudoarea mea, ai prăpădit-o și te-ai jurat și te-ai blestemat că o să te lași de toate. Te-ai lăsat? Ți cumpăraiu piei, târșat, ibrișin, îți făcuiau săpie — te-ai apucat de lucru? Ai vândut și ai băut tot. Te rugaiu mai zilele trecute să vii la biserică la Sf. Ilie, că-i patronul nostru, al cojocarilor și am dat prinos — ai venit? Ai venit să ții și tu o mășală cum au ținut Tudor lui Modun, Iancu și toți cei de seama ta? Venii și — cum te-am chemat dar nu după omenia ta, ci după a mea — venii să stai și tu la masă cu noi între oameni, s'ascuți vorbele protii? Nici atâta nu-mi făcuși — că de unde să lași tu birtul, trăsnească-l Dumnezeu, că birtu-i biserică ta».

O pastă și mai groasă de culoare locală se află în schița intitulată tot *Din lume*¹⁾. Aici nu mai răzbate nicio urmă de tendință etică.

¹⁾ *Tribuna*, VII (1890), Nr. 2—5. Semnată Oreste.

Scopul nu este decât o prezentare, cât se poate de exactă, de oameni și mediu. Și cum mediul este o cârciumă, realismul este împins aici până la naturalism. Iată-l pe Ioța, birtașul dela ospătăria « La cioară »: « cu capul mic, cu fruntea îngustă, cu ochii mari în culoarea castanelor și bulbucați de-i ieșeau afară din scăfârlie, ca la o broască călcată peste mijloc de roata cociei, dar plini de șireție și neastâmpărați în orbitele lor. Gâtul îi era scurt și gros, ca la un bou, burta umflată ca o bute, de-i înghița tot pieptul, iar picioarele ca doi butuci ». . . Sau în altă parte: « Într'o Luni, Ioța se trezi, ca de obicei, pe la nouă ceasuri. După ce cască tare de vreo câteva ori, întinzându-se, se svârcoli în pat ca un porc sătul în baltă ». El se însoară cu Nana Iulia, o văduvă de cojocar, care ține mult la breasla fostului ei soț, pe când Ioța nu prețuește decât pe argășitori. Asistăm astfel, în birtul « La cioară », la mici conflicte între cele două bresle.

Ceea ce dă însă o mare autenticitate mediului prezentat este limba, bogată în bănățenisme și expresii din graiul meseriașilor. În nuvelele publicate în *Convorbiri Literare*, Niță Popovici a fost mai rezervat în întrebuintărea lor; aici, ascultând probabil și de codul realismului la modă, care cerea să reproduci viața cât mai exact, nu se ferește de ele. De aceea aceste schițe nu sunt numai prețioase documente psihologice ale unei clase sociale, prea puțin zugrăvită, ci și interesante documente de graiu.

5. Niță Popovici a mai dat *Tribunei* câteva traduceri. Le vom înșira pe toate la capitolul traducerilor. Aici menționăm pe două din ele, pentru contribuția ce o dau la explicarea formării lui literare.

Către cea dintâi, *Comediantul* de Gaston Schaedler ¹⁾, un obscur autor francez, el a fost atras cu siguranță de iubirea de mamă, care este descrisă în ea. Comediantul Martin, eroul ei, nu trăește decât pentru ființa care l-a născut. Când aceasta moare, în urma unei pneumonii, contractate la o premieră a fiului ei, Martin nu-i poate suporta lipsa și se duce să moară pe proaspătul ei mormânt. Schița e de un romantism de melodramă întârziată. N. Popovici a găsit însă în ea un sentiment mai scump pentru el decât toate. Și de aceea a tradus-o.

¹⁾ *Tribuna*, VI, (1899), nr. 19—20.

Muncitorul dela calea ferată, «nuvelă finlandică» (autorul nu e menționat)¹⁾ prezintă oarecare asemănări cu nuvela *In lume*, publicată în *Convorbiri Literare*. Tânărul care este eroul ei pleacă și el «în lume», pentru a-și purta printre oameni și locuri necunoscute, durerea de a fi fost părăsit de fata pe care o iubise. Ca și Sandu Boldureanu din nuvela amintită, el este de o rară sensibilitate și discreție. Chiar când are convingerea că fata se va întoarce la el, nu va lua-o de soție pentru că nu va putea suporta între ei umbra greșelii din trecut. Mai bine va rătăci până la sfârșitul vieții cu suferința lui mută.

Cluj, Ianuarie, 1936.

ION BREAZU

¹⁾ *Ibid.*, nr. 28—30.